

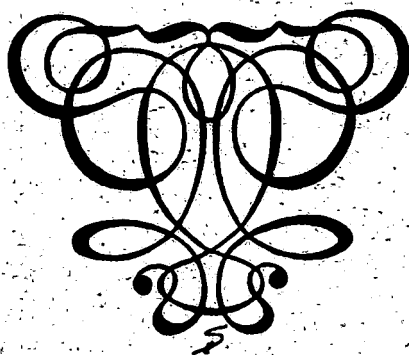
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 45

1942

HÄFT. 4

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1942 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, C.-E. QUENSEL, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor em. R. MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes. Lund i februari 1942.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

- ERIK FAHLBECK, Om gravplatser och gravmonument i våra kyrkor 237
ISRAEL MYRBERG, Giltigheten av 1921 års Ålandskonvention 257

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

- Om tolkning och tillämpning av RF § 107. Av NILS HERLITZ 283
Konstitutionella m. fl. frågor vid 1942 års riksdag. Av SUNE HOLM 292
Statens priskontrollnämnd. Av E. H. DAHLIN 303
Tidskriftsöversikt. Av BROR GÖSTA CEDERSTÖM 313
»Självförvaltningssamhälle och självförvaltningsdistrikt». En replik. Av HALVAR G. F. SUNDBERG. — Svar. Av GUNNAR HECKSCHER 317

LITTERATURGRANSKNINGAR:

- Sven Lindman, De homogena partiregeringarna i Finland 1926—1928, I—II.
Anm. av Axel Brusewitz 320
Sixten Björkblom, Södermanlands läns landsting. Sammansättning, organisation och verksamhet. Anm. av Arne Wählstrand 323
Erik Arup, Viggo Hørup. Et Mindeskrift i Anledning af Hundreaarsdagen for hans Fødsel. Anm. av Carl-Gustaf Thomassøn 329

OM GRAVPLATSER OCH GRAV- MONUMENT I VÅRA KYRKOR

Av Docent ERIK FAHLBECK, Djursholm

Gällande gravrätt har huvudsakligen avseende å kyrkogårdar och begravningsplatser, nedan sammanförda under beteckningen begravningsplats. Beträffande hithörande rättsliga spörsmål — här begränsade till *rätten till gravplats* samt dennas *underhåll och vård* — må hänvisas till förf:s framställning »Kyrkogård och begravningsplats» i Förvaltningsrättsliga studier, II, 1941. Gravrätten berör emellertid, såsom bl. a. O. Croneborg i sitt samtidigt utgivna arbete »Om gravrätt» framhållit, även de inom eller intill själva kyrkobyggnaden förlagda gravplatserna. Dessa gravplatser, nedan benämnda kyrkogravar (varunder inbegripas med kyrkan förenade gravkor), ha visserligen från modern begravningsynpunkt ett minimalt intresse. Nyttjande av gravplats i kyrka, där gudstjänst plägar hållas, eller i gravkor, som står i omedelbar förbindelse med sådan kyrka, kräver nämligen jämlikt hälsovårdsstadgan ^{19/6} 1919, § 25: 6, 7, när fråga ej är om aska efter lik, som i vederbörlig ordning undergått eldbegängelse, Kungl. Maj:ts tillstånd samt omständliga hygieniska åtgärder. Bestämmelser i sistnämnda hänseende förekommo redan i 1874 års hälsovårdsstadga, § 12, där vidare förbud stipulerades för anläggning av begravningsplats inom stad, vilket beträffande olika församlingar i Stockholm tillämpats ett halvsekel tidigare. Nuförtiden är också, som bekant, nedsättning av lik i kyrkograv ytterligt sällsynt.

Annorlunda i äldre tid, då kyrkorummet utgjorde en särskilt eftersökt plats såsom lägerstad, och då även kyrkobyggnadens huvudman, vanligen församlingen, förstod att skaffa sig ansevärd inkomster genom avgifterna för kyrkogravar. Våra äldre kyrkor innehålla vanligen kyrkogravar, i åtskilliga fall i oräknat antal, enär äldre gravplatser ej sällan bytte innehavare eller helt enkelt undanröjdes.¹

¹ Se härom det stora samlingsverket Sveriges kyrkor, passim, eller t. ex. Åmark, Uppsala domkyrka genom åtta århundraden, 1938, s. 102 f., Håkansson, Öländska personminnen, 1942, passim.

Kvarvarande kyrkogravar finnas emellertid i ansenlig mängd. De med dessa förknippade rättsspörsmålen äro, naturligt nog, av delvis annan art, än när saken gäller grav å begravningsplats. Kyrkogravarerna utgöra nämligen i allt övervägande grad för nutiden slutna viloplats för svunna släktled. De intressen och spörsmål, vilka anknyta till kyrkogravarerna, äga därför en i viss mån annan innebörd än de, vilka beröra begravningsplatsens mark, där den levande generationen regelmässigt utser sitt och de sinas vilorum. Rätten att nyttja kyrkograv träder av ovan angivna skäl tillbaka för det andra huvudspörsmålet beträffande gravplats, nämligen frågan om underhåll och vård.

Främst bland hänsyn, vilka i sistnämnda hänseende måste beaktas, framstår pieteten gentemot de döda — och de efterlevande. Detta gäller all gravmark. Pietetskravet genomgår det gamla, vid tillkomsten av 1894 års lag om jordfästning upphävda stadgandet i 1686 års kyrkolag kap. 18 § 8: »Kyrkogårdarna måste väl ombyggas och väl stängda och hederligen hållas för deras skull som där vila.»² Därjämte framträda, särskilt beträffande kyrkogravarerna, hänsyn av historisk och allmänt kulturell art. I våra kyrkor vila många av nationens stormän på olika områden. Det utgör ett offentligt intresse att bevara och skydda dessa minnen.³ Kyrkogravarerna med därtill hörande »överbyggnader», monumenten,^{3a} utgöra dessutom ofta i och för sig värdefulla vittnesbörd om gångna tiders tros- liv eller byggnadskonst. Den offentliga kulturvården har här viktiga intressen att tillvarataga. Stat och kommun i ett rättssamhälle å kristen grund har uppenbara plikter med avseende å kyrkogravarerna, alldeles oavsett de enskilda intressen, vilka kunna vara förknippade med desamma, varom mera nedan.

Beträffande kyrkogravarerna måste emellertid även hänsyn av annat, i viss mån motsatt slag, beaktas. Kyrkorummet är såväl till sin kyrkliga som rättsliga natur främst platsen för gudstjänsten. Kyrkohandbokens formulär för invigning av nybyggd kyrka framhäver starkt dess karaktär av helgedom för gudsdyrkan. Gudstjänstlivets, de kyrkliga förrättningarnas krav måste i princip givas företräde vid den avvägning av intressen, vilka härvidlag kunna göra sig

² Wetterberg, Handbok i kyrkolagfarenhet, 1937, s. 38.

³ Jfr en indignerad — och riktig — protest (år 1852) mot vandaliseringen av Hornska gravkoret i Jakobs kyrka i Stockholm, se Sveriges kyrkor, Stockholm, Bd 4, s. 434 ff.

^{3a} Frågan om epitafier, banér, gravfanor o. dyl. fristående, lösa begravningsföremål (även t. ex. lösa gravstenar) tages här icke upp till behandling.

gällande.⁴ Kyrkorummets utrymme kan nämligen tänkas, med tiden, bliva otillräckligt till följd av gamla, skrymmande gravplatser. Och i den mån dessa ej längre underhållas av enskilda eller på annat vis, jfr nedan, kunna desamma råka i ett sådant skick, att de verka störande å den helgd, vilken bör tillkomma kyrkorummet. Vården av dylika kyrkogravar kan vidare bliva ekonomiskt avsevärt betungande för församlingen, vilket blir särskilt beaktansvärt därest det offentliga intresset av deras bibehållande i oförändrat skick synes vara skäligen ringa (t. ex. gravplatser av ordinärt slag, den jordade en obemärkt person). Att märka är också, att omständigheterna vid förvärvandet av kyrkograv mången gång varit av sådan art, att respekterandet av densamma i oförändrat skick icke kan anses utgöra ett offentligt intresse av särskild styrka. Kyrkogravarna voro förbehållna bördens eller rikedomens, i vart fall den burgna ställningens folklager. Förvärvandet av gravplats i kyrkan torde ej sällan hava motiverats mera av sociala och världsligt utåtriktade hänsyn än av religiösa motiv. Tidsdokumenten hava åtskilligt att förmåla härom.

Den avvägning av olika intressen, vilken lagenligt är förutsatt när rubbning i ett eller annat hänseende påkallas av gravplats ute å begravningsplats,⁵ måste sålunda ävenledes försiggå ifråga om kyrkogravarna, deras bestånd och vård. De olika intressen, berörande dessa, vilka ovan berörts, hava dock, såsom nämnts, en delvis annan betydelse, vilken kräver en annorlunda inbördes avvägning, än vad som vanligen är fallet beträffande grav å begravningsplats. I det senare fallet finnes vanligen en eller annan rättsägare, vars intressen påkalla uppmärksamhet. Och skulle rättsägare ej längre finnas, så saknas såsom regel de offentlighetsrättsliga intressen, vilka påbjuda skydd av historiska minnen eller kulturellt märkliga anläggningar. Dessa intressen äga emellertid särskild relevans när fråga är om kyrkograv. Intresseavvägningen härvidlag rör sig sålunda delvis på ett annat plan och med andra, om man så vill, subtilare och mera svårbedömbara faktorer, än när saken gäller grav å begravningsplats. Kyrkogravarnas rättsläge utgör, från vilken sida det än betraktas, ett intressant och, ur olika synpunkter, viktigt kapitel.

Lagen ^{24/3} 1916 om nyttjanderätt till gravplats har icke tillämpning å kyrkograv i här avsedd bemärkelse (men väl beträffande särskilda

⁴ Jfr kyrkol. 1686, k. 18 § 8: »Gravarna uti kyrkan måste vara tre alnar djupa och icke upphöjda över själva golvet, folkets fria gång till hinder.»

⁵ Jfr härom förf:s o. a. a., s. 45 f. Jfr betr. fornminnesvården L. U. 2 år 1942, nr. 23, s. 12 f.

gravrum i nischer o. s. v. för gravsatt aska).⁶ De sparsamma rättsregler, vilka beröra kyrkogravarna, äro främst att söka i andra, sinsemellan vitt skilda rättskällor: det gamla k. förbudet ¹²/₉ 1783 emot ytterligare försäljande av de en gång till privata försålda gravar i kyrkor och kyrkogårdar,⁷ k.k. ²⁶/₁₁ 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet, jämte senare ändringar och tillägg genom k.k. ²¹/₁₀ 1921 (nr. 651) och k.k. ¹⁰/₃ 1934 (nr. 46), samt gällande fornminneslagstiftning. Beträffande förstnämnda förordning, så är densamma icke intagen i de senaste ecklesiastiska författningssamlingarna såsom Lizell och Leufvén, Sveriges kyrkolag av år 1686, 1928, eller Wetterberg, o. a., Handbok i kyrkolagfarenhet, 1937. Ingressen till lagen ²⁴/₃ 1916 om nyttjanderätt till gravplats uttalar emellertid, att nåd. förbudet d. 12 sept. 1783 emot ytterligare försäljande av de en gång till privata försålda gravar i kyrkor och kyrkogårdar upphävts »såvitt detta förbud avser gravar å kyrkogårdar». Av förarbetena⁸ framgår tydligt, att lagstiftarens avsikt varit att begränsa 1916 års lagstiftning till gravplatser å kyrkogård och begravningsplats. Ej heller senare lagstiftning har upphävt 1783 års förordning. I hithörande litteratur⁹ har också, fullt riktigt, denna gamla förordning betraktats såsom fortfarande gällande rätt med avseende å kyrkograv. — Praxis, i den mån denna finnes, måste vidare, ej minst när fråga är om tillämpning av rättsregler av så hög ålder som de berörda, tillmätas särskild betydelse.

Med hänsyn till rättskällornas art samt de tidigare anförda, olikartade intressen, vilka påkalla beaktande, är förstäeligt, att svårigheter föreligga att angiva tillämpliga, generella regler avseende kyrkogravarna. När frågan rör dylik, läres därför särskild undersökning krävas från fall till fall. Äldre tiders »gravrannsakingar»¹⁰ avsågo dylik prövning av de konkreta rättsspörsmålen (vanligen å äldre begravningsplatser). När nedan ett försök göres att uppdraga vissa allmänna riktlinjer ifråga om rättsläget beträffande kyrkogravarna, sker detta därför i fullt medvetande om att — såsom ofta

⁶ Jfr förf:s o. a. a., s. 52.

⁷ Tr. bl. a. hos Beskow, Stadganden angående kyrka och dess egendom, 1898, s. 144 f.

⁸ Prop. nr. 24 år 1916, s. 11. Jfr akten till denna k. proposition i R. A.

⁹ Se Sveriges kyrkor, Stockholm I, 1928 (Roosval), s. 554, eller Croneborg, o. a. a., s. 134 ff. Jfr Wedberg i Sv. J. T. 1942, s. 135, Reuterskiöld i Statsv. T. 1942, s. 83.

¹⁰ Jfr härom Beskow, o. a. a., s. 154. Se betr. en nutida, för praktiskt bruk verkställd dylik granskning, Werner, Undersökning angående gravarna å S:t Clara kyrkogård, 1936.

är fallet vid juridisk kommentar — det konkreta fallet icke låter sig utan vidare inpassa i schemat, utan kan kräva sin särskilda undersökning.

I. KYRKOGRAVAR TILLHÖRIGA KYRKAN RESP. KYRKOBYGGNADENS ÄGARE.

När kyrkograv rättsligen tillhör kyrkobyggnadens ägare — aningen så varit fallet från början eller äganderätten kan anses hava övergått vid en senare tidpunkt, jfr nedan — utgör den tydligen en del av kyrkan. I k.k. ^{27/1} 1882 (nr. 4 s. 1) erinras sålunda om, att till Kungl. Maj:t ingiven anmälan rörande väckt fråga om rivning eller ändring av »kyrka eller del därav» skall tillika innehålla uppgift, huruvida kyrkan äger donationsmedel avsedda för underhåll av bl. a. gravkor, grav eller minnesvård. Lagen ^{9/6} 1930 om församlingsstyrelse (resp. lag s. d. om församlingsstyrelse i Stockholm) hänför till kyrkliga angelägenheter, vilka församlingen äger att själv vårda, bl. a. jämlikt 2 § f) »byggnad och underhåll av kyrka med vad därtill hör». *Fråga om upplåtelse av kyrkograv* tillhörande denna kategori är sålunda helt beroende av kyrkobyggnadens ägare med beaktande av tidigare nämnda bestämmelser i hälsovårdsstadgan. Saken saknar nuförtiden praktisk betydelse. Aktuell är däremot alltid frågan om *underhåll och vård*. Kyrkograv och gravkapell dela i detta fall lott med kyrkobyggnaden i övrigt och skola bedömas enligt samma rättsregler som denna. Härvidlag är i främsta rummet att beakta k.k. ^{26/11} 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet jämte förut nämnda tillägg och ändringar. Jfr också k. cirk. ^{29/10} 1886 (nr. 75 s. 1) ang. användande av kyrkokassas medel, samt lagen ^{9/6} 1909 ang. byggnad och underhåll av kyrka med vad därtill hörer så ock av särskild sockenstuva.

Enligt 1920 års kungörelse rörande det offentliga byggnadsväsendet må förslag till kyrka, kapell, gravkor eller begravningskapell samt fast inredning till dylik byggnad icke av församling bringas till utförande eller på bindande sätt förberedas, innan, vad kyrka och kapell beträffar, Kungl. Maj:t, och i övriga fall byggnadsstyrelsen, som skall höra vederbörande domkapitel och där så synes erforderligt riksantikvarien, meddelat fastställelse å förslaget, §§ 29—32. Kyrka, kapell, gravkor, begravningskapell eller därtill hörande fristående fast minnesmärke eller annan inredning må icke utan

Kungl. Maj:ts medgivande användas till annat ändamål eller överlåtas, ej heller i sin helhet eller delvis rivas, flyttas eller förändras eller bindande förberedelse härför företagas utan medgivande av Kungl. Maj:t, när saken rör med nybyggnad jämförlig förändring av kyrka och kapell, samt i övriga fall av byggnadsstyrelsen, som, där ärendets beskaffenhet därtill föranleder, skall samråda med riksantikvarien. Vid olika meningar mellan byggnadsstyrelsen och riksantikvarien hänskjutes ärendet till Kungl. Maj:t, § 33. Utförliga bestämmelser angående förundersökning, ritningar, övervakning av medgivna och beslutade arbeten o. s. v. återfinnas i hithörande lagrum, §§ 28—39. Byggnadsstyrelsen och riksantikvarien skola gemensamt granska anmälan om rivning o. s. v. enligt § 33, lämna anvisningar i saken, föranstalta om eventuell undersökning på platsen, uppgöra förslag till ändring, samt granska ingivna ansökningshandlingar avseende ifrågavarande åtgärder. Underlåtenhet att på föreskrivet sätt inhämta vederbörligt tillstånd till ifrågavarande åtgärd kan, efter i behörig ordning förda besvär, medföra undanröjande av det klandrade beslutet såsom icke i laga ordning tillkommit.¹¹

I lagstiftningen är sålunda sört för att kyrkogravar och gravkor, tillhöriga kyrkan, skola beredas erforderligt skydd mot förändring, rivning o. s. v. I äldre tider har syndats åtskilligt i dessa hänseenden, och fortfarande torde nog förekomma missförhållanden härvidlag. Åtgärder av denna beskaffenhet, vilka företagas utan vederbörligt tillstånd, utgöra emellertid olovligt och egenmäktigt förfarande. Ett korrektiv häremot, vid sidan av församlingsmedlems besvärsmätt beträffande av de beslutande organs vidtagna åtgärder, utgör den tillsyn å kyrka och dess egendom, vilken tillkommer vederbörlig kyrkliga myndighet — biskop eller prost efter visitation samt domkapitel, möjligen även stiftsnämnd — jämlikt kyrkolagen kap. 24 § 8 och § 19 resp. lag ¹³/₁₁ 1936 om domkapitel, § 13, (jfr k. br. till konsistorierna ¹⁰/₁₀ 1806, Lizell och Leufvén, o. a. a., s. 286) samt instruktionen ¹⁶/₉ 1932 för stiftsnämnd och stiftsjägmästare, §§ 1, 2, länsstyrelse (överståthållarämbetet i Stockholm) i kraft av landshövdingeinstruktionen ¹⁰/₁₁ 1937, § 6: 11 (resp. instr. ⁹/₉ 1938 för Ö. Ä., § 6: 1) samt riksantikvarieämbetet enligt instruktion ²²/₉ 1938 för riksantikvarieämbetet och statens historiska museum m. m., § 4.

¹¹ R. Å. 1937 E 5.

K. förbudet 1783 läser icke vara direkt tillämpligt med avseende å denna kategori av kyrkogravar, enär förbudet ju riktar sig emot ytterligare försäljning av enskilda tillhöriga gravplatser, jfr dock nedan s. 244. Fornminneslagstiftningen kan däremot bliva av relevans. Så är först och främst fallet, därest kyrka upphör att brukas för sitt ändamål, d. v. s. gudstjänsten. Att användning för annat ändamål icke må ske utan Kungl. Maj:ts medgivande är ovan anmärkt. Kyrkan kan emellertid tänkas upphöra att nyttjas såsom sådan, t. ex. på grund av utrymmes- eller hygieniska skäl, när annan gudstjänstlokal finnes, eller också nedläggas såsom följd av sammanslagning av församlingar enligt beslut av Kungl. Maj:t,¹² en åtgärd som under äldre tid regelmässigt innebar övergivandet och nedläggandet av endera församlingskyrkan.¹³ I analogi med vad som får anses gälla beträffande övergiven, d. v. s. ej längre brukad begravningsplats, inträder då den rättsliga situationen för fornminnesvården,¹⁴ under förutsättning, att kyrkan med vad därtill hörer anses värd att vårdas såsom »fast fornlämning» jämlikt lag ^{12/6} 1942 om fornminnen, § 1 och § 2. Detta senare lagrum nämner bland fasta fornlämningar, vilka enligt § 1 bevara minnet av fäderneslandets tidigare inbyggare och äro »ställda under lagens hägn», övergivna borgar, slott, kyrkor, kapell o. s. v. Länsstyrelsen må meddela särskild föreskrift, som finnes påkallad för att bevara fast fornlämnings helgd, § 4, och riksantikvarien å sin sida äger låta undersöka, iståndsätta och inhägnat dylik fast fornlämning samt vidtaga annan åtgärd, som prövas erforderlig för fornlämnings skydd och vård, § 5. Det ankommer på dessa myndigheter, och i sista hand Kungl. Maj:t, att bedöma och avgöra, med hänsyn tagen till de offentliga intressen, vilka ovan s. 238 berörts, huruvida kyrkan och därstädes eventuellt befintliga gravar skola bevaras trots att kyrkans egenskap att utgöra gudstjänstrum upphört, §§ 6, 20. Främsta exemplet å en dylik kyrka, vars bruk för kyrkliga ändamål upphört, utgör Riddarholmskyrkan, vilken sedan länge endast utgör en grav-

¹² Jfr lagen ^{13/6} 1919 om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning, § 35: »Om ändring i rikets indelning i församlingar förordnar Konungen. Därvid må församlings område ökas eller minskas, församling upplösas, så ock ny församling bildas.»

¹³ Jfr Schalling, Kungl. Maj:t och kyrkobyggnadsbesväret, Förv.rättsl. tidskr. 1938, s. 293 ff., dens., Kyrkobyggnadsbesväret och ansvaret för dess fullgörande, ib. 1939, s. 95 ff.

¹⁴ Jfr härom förf:s o. a. a., s. 17, eller prop. nr 8 år 1942. Lagen ^{12/6} 1942 om fornminnen träder i kraft ^{1/1} 1943, men beaktas, naturligt nog, här i st. f. 1867 års fornminnesförordning, vilken då upphör att gälla.

och minneskyrka, där vård och tillsyn jämlikt k. breven $2/2$ 1847 och $12/11$ 1923¹⁵ utövas av byggnadsstyrelsen (f. d. överintendentsämbetet) betr. själva byggnaden och vissa gravkor m. m. samt riksmarskalks-ämbetet (betr. inventarier, utom troféerna, samt vissa gravkor). Därest emellertid kyrka verkligen nedlägges, kräver pietetshänsyn att kvarlevorna efter därstädes begravda förflyttas till vederbörlig begravningsplats, där gravstenar och överbyggnader, om dylika finnas, böra uppställas. Så enligt grundsatserna i k. förbudet 1783, vilket i detta fall bör vara tillämpligt.

Kyrkograv av här avsedd art kan emellertid tänkas bliva föremål för förändring av ett eller annat slag utan att kyrkan upphör att vara gudstjänstlokal resp. nedlägges. Gravplatsen kan t. ex. visa sig vara hinderlig ur utrymmessynpunkt eller behöva apteras för annat ändamål, t. ex. framdragande av värmeledning eller annat dylikt för kyrkorummets utnyttjande behövt ändamål. En parallell härtill utgöra de fall, då begravningsplats eller del därav får lämna rum t. ex. för gata.¹⁶ Kungl. Maj:ts tillstånd erfordras jämlikt 1920 års k.k. för nu avsedd åtgärd i kyrka, vilken ju innebär en nedläggelse av gravplatsen till förmån för ett annat ändamål. Vid bedömandet av frågan, huruvida en dylik ifrågasatt åtgärd må komma till stånd, måste vägas mot varandra å ena sidan de intressen, vilka tala för orubbad griftefrid — pietetens, de historiska minnenas, den allmänna kulturvårdens — samt å andra sidan vikten för gudstjänstlivet av den begärda ändringen. Därest denna anses skola komma till stånd, böra, såsom när kyrka nedlägges, kvarlevorna på pietetsfullt sätt anbringas å annan plats inom kyrkan eller till församlingen hörande begravningsplats och gravsten eller överbyggnad därstädes uppställas. Om bortflyttning sker från kyrkan, kan lämpligen, såsom är föreskrivet i finländsk rätt beträffande övergiven kyrka eller begravningsplats,¹⁷ en minnestavla uppsättas erinrande om gravplatsen ifråga. Detta bör gälla i alla de fall, då kyrkograv nedlägges eller bortflyttas, jfr nedan.

Spörsmålet om övrigt gravinhåll (lösa föremål el. dyl.), som kan vara av intresse även för fornminnesvården,^{17a} kommer här icke att beröras, jfr ovan not 3^a.

¹⁵ Byggnadsstyrelsens arkiv.

¹⁶ Jfr härom förf:s o. a. a., s. 74 ff.

¹⁷ Kyrkolag $9/12$ 1869, § 297 och § 298 (Schalin, Kyrkolag — i Finland, 1939).

^{17a} Jfr lag $12/c$ 1942 om fornminnen, §§ 10—15, Kyrkol. k. 26 § 6, samt S.O.U. 1938 nr. 60, ss. 10, 38 f. (förslag t. kung. ang. vården av kyrka tillhörig lös egendom m. m.).

II. KYRKOGRAVAR TILLHÖRIGA ENSKILDA.

Från början tillhörde regelmässigt kyrkogravarna enskilda, och så är fortfarande i ej ringa utsträckning fallet. De rättsspörsmål, som sammanhånga med dessa kyrkograv, äro emellertid, såsom ovan framhållits, av delvis annan art, än beträffande gravar å kyrkogård och begravningsplats, där ju upplåtelse av gravplats jämlikt 1916 års lag innebär en nyttjanderätt.

Bland gravstenarna i Uppsala domkyrkas golv ligger en med följande inskription:

Här är professoris
Andrae Spoles graf
plassen köpter af kjör-
kian. sjelf låtet murat
hennes sig och sinom til
fast och aldeles oför-
änderlig egendom med
des epitaphio

Den manhaftige karolinske matematikprofessorn († 1699) har härmed kort och okonstlat uttryckt tidens uppfattning om gravplatsens juridiska natur. Uppfattningen träder oss till mötes på samma lakoniska vis från en mängd 1600- och 1700-talens gravstenar landet runt, befintliga på begravningsplatser eller i kyrkorna, företrädesvis över jordade borgare och prästmän.¹⁸ I vetenskaplig form uttalar Nehrman sak samma, när han säger att »begravnings capeller och familiegrafvar äro in commercio privatorum».¹⁹ Det kan icke råda tvivel om att gravplats enligt tidens uppfattning och allmänt tillämpad praxis²⁰ innehades med *äganderätt*, låt vara att denna, t. ex. beträffande de s. k. allmänna gravarna, var av tämligen modifierad beskaffenhet, jfr nedan.

Lagstiftningen giver ävenledes uttryck häråt. I det redan tidigare ofta anförda k. förbudet 1783 emot ytterligare försäljande av de en gång till privata försålda gravar i kyrkor och kyrkogårdar riktar

¹⁸ Se Sveriges kyrkor, samtliga delar, passim.

¹⁹ Inledning til then svenska jurisprudentiam civilem, 1729, avd. II, kap. I, § 25 (s. 101). Jfr också L. G. Rabenius, Lärobok i svenska kyrkolagfarenheten, 1836, s. 303 ff.

²⁰ Jfr t. ex. prisbestämmelserna i Uppsala domkyrkas skrå, 1638: »Ho som helst begärer ett kor till begrafning för sig och sin släkt arveligen» . . ., Åmark, o. a. a., s. 116, eller Håkansson, o. a. a., s. 298 f. (rättsförhandling år 1664).

sig sålunda Kungl. Maj:t med skärpa mot den »oordning sig inritat» att gravar, om gravägarens släkt utgått eller försummat gravunderhållet, av församlingen (vederbörande kyrkoherde, kyrkoråd eller föreståndare) ånyo salubjödtes och föryttrades. Inköp av gravar hade dock till ändamål en »fullkomlig säkerhet om en fredlig och orubbad vila därstädes, vilket, vid gravens försäljande till främmande ägare, oftast försvinner, äganderätten förolämpas och laga köp olagligen brytes». Dylikt missbruk finge i framtiden icke förekomma, utan »bliva de därom en gång avslutna köp hädanefter för alltid gällande».²¹ Lagbudet är, som sagt, fortfarande giltigt beträffande kyrkogravar. Reminiscenser av denna rättsåskådning återfinnas i 1919 års hälsovårdsstadgas onöjaktiga uttryckssätt, § 25: 5 och § 51: 4, om grav som å begravningsplats »blivit upplåten åt enskild med ägande- eller besittningsrätt» (sannolikt en okritisk anslutning till motsvarande § 12: 3, 5 resp. § 29: 1 i 1874 års hälsovårdsstadga), samt i gällande bestämmelser i 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats, där gravöverbyggnaden tydligen med äganderätt tillhör »ägaren», d. v. s. gravplatsens nyttjanderättshavare eller dennes rättsinnehavare.²²

Beträffande nu ifrågavarande kategori av kyrkogravar, alltså tillhöriga enskilda, kan lämpligen i sin tur en uppdelning ske i vissa undergrupper med hänsyn tagen till rättsläget och kyrkogravarnas faktiska skick.

A. *Kyrkogravar, för vilkas vård donationsmedel finnes.*

Ofta förekommer, att medel avsatts och överlåtits till församling resp. kyrkans huvudman eller eventuellt annat rättssubjekt för framtida vård av enskild tillhörig kyrkograv. Här avses sådana fall då för gravunderhållet allenast dylika donationsmedel stå till förfogande, antingen den kyrkograv tillkommande släkten utgått eller av annan anledning ytterligare medel för underhållet ej äro att påräkna.

Donationsfonden, dess föremål och uppgift, är då från juridisk synpunkt närmast att betrakta såsom en stiftelse — »egendom att såsom självständig förmögenhet fortfarande tjäna ett bestämt ändamål ...» enligt § 1 i lagen ²⁴/₅ 1929 om tillsyn över stiftelser. Så

²¹ Jfr också Kungl. Maj:ts berättelse till riksens ständer ⁹/₅ 1786, Modée, Utdrag utur publique handlingar — XIII (1803), s. 349 f.

²² Jfr förf:s o. a. a., s. 48 f.

också t. ex. enligt den år 1917 av Statistiska centralbyrån utgivna översikten *Stiftelser* år 1910.²³ Donationsmedel kunna emellertid ha överlåtits på sådant sätt (t. ex. i form av fastighet eller viss nyttighet), att de utan att bilda en självständig fond (stiftelse) ingå i emottagarens förmögenhet med skyldighet för denne att föranstalta om ifrågavarande gravunderhåll. Även denna senare form av donationsmedel för underhåll av kyrkograv avses i framställningen nedan.

Beträffande *rätt att nyttja* kyrkograv av här avsedd kategori — och detta gäller enskilda tillhöriga kyrkogravar i allmänhet — måste i främsta rummet beaktas de bestämmelser, vilka finnas i donationsurkunden, eller i annat av gravens ursprungliga ägare upprättat aktstycke, eller också i senare förfoganden träffade i samförstånd med vederbörande kyrkliga myndighet. Det kan emellertid vara förenat med svårigheter att avgöra, vem som rätteligen äger disponera kyrkograv (detta gäller f. ö. även gravplats å kyrkogård och begravningsplats).²⁴ Å äldre gravstenar angivas vanligen såsom gravplatsberättigade »bröstarvingar» eller »rätta arvingar».²⁵ Vad som härmed skall avses kan, naturligt nog, bli föremål för olika meningar, och så är, som bekant, ej sällan fallet beträffande donationsbestämmelser överhuvudtaget. Några allmänna regler låta sig härvidlag icke uppställas, utan undersökning kräves från fall till fall, varvid vid respektive tidpunkt gällande arvsrättsliga stadganden äro relevanta. I händelse av tvist tillhör det rättsliga avgörandet domstol, enär fråga är om enskild rätt, och ej administrativ myndighet.²⁶ — I vart fall ankommer jämlikt tidigare anförda § 25 och § 51 i 1919 års hälsovårdsstadga på där nämnda myndigheter att avgöra, huruvida och på vilka (sanitära) villkor nyttjande av kyrkograv för nedsättning av lik må äga rum (beträffande aska efter lik, som i vederbörlig ordning undergått eldbegängelse, erfordras ej

²³ Ss. 8*, 18* f., passim. Jfr också prop. nr. 8 vid 1921 års riksdag (betr. ändring i vissa delar av 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats), där bl. a. lagrådet ansåg, att de föreslagna bestämmelserna om myndighets åtagande mot gottgörelse av allframtidsvård av gravplats (§ 7 i 1916 års lag) lämpligare borde behandlas i annat sammanhang, nämligen vid en eventuell lagstiftning ang. stiftelser och donationer i allmänhet (s. 17). Jfr också justitiemin. 1916 (F. K I: 28: 6).

²⁴ Jfr härom bl. a. Allmänna kyrkomötet 1941, motion nr. 28, tillf. utskottets bet. nr. 6, eller prot. 2: 35 f.

²⁵ Se Sveriges kyrkor, passim. Typisk är en inskrift som denna från Riddarholmskyrkan: »Denna graf och lägerstad hörer Eric Nilsson Qvistberg och hans kära hustru Maria E. Törnroos och des rätta arvingar evärderliga til. Denna graf köpt och muradt A:o 1689», ib. Stockholm II, s. 799. Exempler kunna mångfaldigas.

²⁶ Jfr förf.: s. o. a. a., s. 68. Croneborg, o. a. a., ss. 64 ff., 152, har utförligt dryftat »familjegravrättens succession».

denna omständliga procedur, § 25:8, resp. § 51:7). Möjligt är nu givetvis, att, med hänsyn till de hygieniska förhållandena, nyttjande av kyrkograv icke längre må äga rum, och de ursprungliga bestämmelserna sålunda bliva satta ur kraft. Fråga kan då i stället uppstå om kostnadsfri upplåtelse åt eventuella rättsinnehavare av gravplats å församlingen tillhörig begravningsplats. Även härvidlag tarvas undersökning från fall till fall.

Beträffande *underhåll och vård*, så äro även i detta hänseende de i respektive urkunder eventuellt givna bestämmelserna i första hand att beakta. Därjämte, samt om särskilda bestämmelser saknas, måste analogivis anses gälla stadgandet i 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats, § 4 (jfr lag ²⁵/₅ 1894 ang. jordfästning, § 9:3), att gravplats skall hållas i ordnat och värdigt skick. Tillsyn härav sker av de myndigheter, vilka ovan s. 242 angivits.

De till underhållet anslagna medlen må av församling o. s. v. icke användas till annat ändamål. Detta redan enligt allmänna rättsregler. Om, såsom synes riktigt, donationsfond för underhåll av kyrkograv betraktas såsom en stiftelse, är likaledes ostridigt, att ändrad användning av stiftelsens medel icke må av förvaltaren ensam beslutas. Ändamålsändring, permutation, med avseende å stiftelse och dylik juridisk rättsbildning tillkommer nämligen av ålder endast Kungl. Maj:t. 1929 års lag om stiftelser saknar visserligen — i motsats till t. ex. den finländska lagen ⁵/₄ 1930 om stiftelser, 4 kap. — bestämmelser härom. Detta skedde emellertid avsiktligt. Vid lagens tillkomst framhölls nämligen av departementschefen,²⁷ att den Kungl. Maj:t under konstitutionell ansvarighet sedvane-rättsligt tillkommande permutationsrätten icke borde, åtminstone i ifrågavarande sammanhang, regleras genom lag.

Beträffande gravunderhållsfonder, vilka utvisa överskott, har också i särskilda fall Kungl. Maj:t medgivit permutation efter framställning från församlingen (resp. kyrkans huvudman), sedan vederbörande myndigheter (vanligen landsfiskal, domkapitel, K. B., J. K., ev. riksantikvariern eller byggnadsstyrelsen) hörts. Den ändrade medelsdispositionen avser regelmässigt någon kyrkobyggnaden ifråga berörande förbättring (målning, uppvärmning el. dyl.). Förutsättning för permutationen är antingen styrkt utredning, att återstående donationsmedel utgöra betryggande säkerhet för behörig

²⁷ Prop. nr. 83 år 1929, s. 43. Jfr också det till grund för 1929 års lagstiftning liggande kommittéarbetet Förslag till lagar om registrerade föreningar ... och om offentligen erkända stiftelser, m. m., 1903, ss. 23, 101 ff.

framtida vård av kyrkograven ifråga, eller också, där så kan vara tvivelaktigt, åläggande för församlingen att i en framtid återbära det i anspråk tagna beloppet jämte ränta därå.²⁸

Det motsatta fallet — att donationsmedlen ej längre äro tillräckliga för tillbörligt underhåll av kyrkograven (resp. dess överbyggnad) — har säkerligen ej sällan föranlett församling att nedlägga resp. undanröja densamma. Risken härför är så mycket större som den »rättsägande parten» sannolikt icke är i tillfälle att göra gällande sin rätt.²⁹ Och otänkbart är ingalunda — beklagliga fall bestyrka det — att förvaltaren, närmast församlingen, medvetet eftersätter skötseln av donationsmedel eller av den ifrågavarande gravplatsen i avsikt att kunna avlysa densamma på grund av bristfälligt underhåll.³⁰ Allt dylikt är emellertid otillåtet. Detta följer, förutom av allmänna rättsgrundsatser,³¹ bl. a. av grunderna för 1783 års k. förbud, där nedläggelse av grav medgives endast såsom påföljd för försummat gravunderhåll från enskildas sida, jfr nedan. Församling (resp. förvaltare), som emottagit donationsmedel under en eller annan form och därvid — uttryckligen eller tacite i och med emottagandet³² — förbundit sig till visst underhåll av kyrkograv, är rättsligen förpliktad att vidmakthålla detta, oavsett om underhållsfonden resp. dess ekvivalent (såsom följd av förhöjda kostnader, penningförsämring, upphörd avkastning o. s. v.) ej längre förslår att täcka utgifterna härför.

Ej sällan förekommer, att gravfonder, ibland från 1700-talet, understiga 100 kronor,³³ och tydligen kan då en nödvändig befunnen, omfattande reparation vida överstiga hela fonden. Eller en viss donerad nytthet har på grund av ändrade förhållanden blivit värdelös utan emottagarens förskyllan. Det kan nu frågas, om ej även i dylika fall permutation vore möjlig och då av innebörd, att underhållet finge eftersättas och gravplatsen nedläggas i en eller annan form. Svaret bör bliva nekande. I permutationens begrepp ligger, att densamma skall innebära en av tidsförhållandena föranledd ändring, helt eller delvis, av donationens syfte i avsikt att låta detta bättre komma till sin rätt, än vad som för det närvarande blir fallet.

²⁸ Så enl. åtskilliga k. brev 1927—1941, Ecklesiastikdepartementet, kyrkobyrån.

²⁹ Yttrande av Visby domkapitel betr. betryggande vård av donationsmedel, akten till prop. nr. 24 år 1916, R. A.

³⁰ Betr. dylikt missförhållande å begravningsplats, se förf:s o. a. a., s. 49 f.

³¹ Jfr särskilt betr. sistberörda eventualitet, justitiemin. 1916 (F. K. I: 28:6), J. K., justitiemin. samt lagrådet 1920 (prop. nr. 8 år 1921, ss. 10, 11 f. och 18 f.).

³² Jfr t. ex. R. Å. 1937 E 139.

³³ O. a. a. Stiftelser år 1910, s. 19*, passim.

Kungl. Maj:t så att säga sätter sig i donators ställe och tolkar på förnuftigaste sätt hans avsikter och vilja med hänsyn tagen till förändrade tidsomständigheter.³⁴ Permutation får icke utgöra någon reformatio in pejus, en annullering av själva syftet med donationen, sålänge som detsamma faktiskt och rättsligt kan fullföljas.³⁵ Men detta bleve just fallet, därest församling på grund av angivna skäl befriades från sin underhållsskyldighet av kyrkograv. Såvitt bekant har så ej heller skett.

Ju senare en gravfond av åsyftat slag upprättats och av församling (resp. annan förvaltare) emottagits, desto mindre tala skäl till förmån för eventuell fråga om upphävande av myndighetens förbindelse. I analogi med vad som får anses gälla beträffande motsvarande institut å begravningsplats — myndighets åtagande mot viss, överenskommen gottgörelse av vård och underhåll av gravplats »för alltid», 1916 års nyttjanderättslag, § 7 — bör nämligen myndigheten (församling o. s. v.) stå sitt kast och äger i vart fall icke själv ensidigt ändra eller häva den åtagna underhållsskyldigheten.³⁶ Ej heller är, som sagt, permutation härvidlag på sin plats. Fall kunna emellertid, såsom härövan angivits, förekomma, då underhållsbördan av äldre kyrkograv med hänsyn tagen till underhållsfondens o. s. v. ringhet bliver oproportionerligt tyngande. Därest i dylikt fall andra offentliga intressen av ovan berörd art — det historiska minnet eller kulturvården — ej kräva hänsynstagande, kunde synas rimligt, att Kungl. Maj:t, såsom ett undantagsfall, medgäve, att gravplatsen finge, såsom 1783 års förordning säger, igenfyllas och överbyggnaden nedtagas. Tvivelaktigt är emellertid, om en dylik åtgärd rättsligen låter sig göra. Fråga om sådan befrielse från förpliktelse av här avsett slag lärer nämligen tillhöra domstols prövning. Om i detta fall församlingens (o. s. v.) talan vinner rättens bifall och rättsägare fortfarande finnes, torde ny gravplats böra upplåtas åt denne och gravfonden, så långt den förslår, användas för underhåll av den nya gravplatsen. Därest emellertid här avsedd fråga icke av myndighet upptages till prövning eller ansökan om underhållsbefrielse avslås, kvarstår för församlingen o. s. v. orubbad förpliktelsen att vidmakthålla gravplatsen ifråga i »ordnat och värdigt skick».

³⁴ Jfr o. a. Förslag (1903), ss. 23, 101 ff., eller prop. nr. 83 år 1929, s. 78 f.

³⁵ Enl. en reservant till 1903 års o. a. Förslag (s. 136) borde Kungl. Maj:t äga befogenhet att, såsom enligt tysk rätt, helt och hållet upphäva en stiftelse, särskilt då den gällde till förmån för viss släkt.

³⁶ Jfr förf:s o. a. a., s. 51.

I händelse här berörd kyrkograv jämlikt Kungl. Maj:ts beslut må förflyttas för tillgodoseende av annat offentligt intresse, gäller vad ovan s. 244 sagts beträffande kyrkan tillhörig gravplats. I detta fall synes ostridigt, att ny gravplats kostnadsfritt skall upplåtas, kvarlevorna och eventuell överbyggnad dit överföras, samt underhållsfonden användas för framtida vård av den nya gravplatsen.

B. *Kyrkogravar, för vars vård donationsmedel saknas.*

Enskilda tillhöriga kyrkogravar av här avsett slag äro för sin vård beroende av bidrag från rättsägare eller andra personer, även juridiska (eventuellt annan myndighet än församlingen), vilka av någon anledning (pietetshänsyn o. s. v.) tillskjuta medel för underhållet ifråga. Det är främst kyrkogravar av detta slag, som avses i k. förbudet 1783 emot ytterligare försäljande av de en gång till privata försålda gravar. Av vad ovan sagts beträffande svårigheten understundom att fastställa riktig rättsägare följer, att det kan vara vanskligt att avgöra, vem som är pliktig att underhålla kyrkograv. Ty rätten att nyttja dylik är beträffande nu berörda kategori regelmässigt sammanknippad med frågan om underhållsskyldigheten.

Inom denna grupp särskiljas lämpligen två fall, nämligen gravplatser, vilka nöjaktigt underhållas av vederbörande, samt sådana, där detta icke är fallet.

1. Beträffande förstnämnda fall, nöjaktigt vårdad kyrkograv tillhörig enskild (ev. annan myndighet) gäller fullt grundsatsen i 1783 års k. förbud om dess orubblighet. *Rätten att nyttja dylik grav* är att bedöma enligt de regler, vilka ovan s. 247 angivits. Beträffande beskaffenheten av *underhåll och vård* må också hänvisas till vad ovan s. 248 anförts. I detta fall kan med skäl talas om offentlig förvaltning genom enskilda, enär dessa fullgöra en uppgift av offentligt intresse, gravunderhållet, vilket annars laglikmätigt tillhör kyrkomyndigheten.³⁷ Därest fråga blir om rubbning av här avsedd gravplats till förmån för annat kyrkorummet avseende ändamål av ett eller annat slag, kräves ju, enligt vad ovan s. 244 angivits, Kungl. Maj:ts tillstånd till åtgärden i fråga. Om nedläggelse av graven då medgives, skall ny gravplats upplåtas för såväl ditillsvarande kvarlevor som för nuvarande rättsägare, jfr ovan.

2. Kyrkograv, vars underhåll eftersättes, är föremål för utförliga bestämmelser i 1783 års k. förbud. Detta fall erbjuder

³⁷ Jfr förf:s o. a. a., ss. 142 ff., 159.

också särskilt juridiskt intresse. Enligt 1783 års k. förbud skall grav, vars underhåll trots »pålysning och erinran» av »vederbörande arvingar» försummas, igenfyllas och väl betäckas utan att dock förändras. Gravsten skall bibehållas och överbyggnaden (monument o. s. v.) nedtagas och, om möjligt, uppsättas på lämpligt ställe i närheten av graven, dock först när kyrkan ombygges eller »av gravens bristfälligheter någon verklig skada antingen för kyrkan eller eljest är att befara». Av helt annan, summarisk art är behandlingen av de »allmänna» gravarna, varmed avses billighetsgravar, motsvarande »allmän gravplats» å kyrkogård eller begravningsplats, varom 1919 års hälsovårdsstadga, § 25: 5 och § 51: 4, lämnar bestämmelser avseende kortaste omloppstid (15 år). Dylika allmänna kyrkogravar — vilka numera givetvis icke längre upplåtas — kunna enligt 1783 års k. förbud icke påräkna förmånen att utgöra ett beständigt lägerställe; rubbning av desamma skall dock ske med tillbörlig försiktighet och aktsamhet, så att vid nödvändig befunnen flyttning benresterna icke skingras eller kringspridas. Kostnaderna för dessa olika evakueringsåtgärder skola bäras av kyrkan.

Sistnämnda åtgärd, de allmänna kyrkogravarnas avlysning, torde icke kräva vidare kommentar. Frågan om enskild kyrkograv, vilken vanskötes, skall däremot närmare beröras.

Det var konsekvenserna av 1783 års k. förbud beträffande enskild grav å begravningsplats, vilka bl. a. motiverade tillkomsten av 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats. I förarbetena till denna³⁸ framhölls nackdelarna av rådande system: underlåtenhet att underhålla gravplatserna hade å många ställen medfört »vanprydande öde fläckar å begravningsplatserna» och ett meningslöst slöseri med utrymmet, vilket föranlett utvidgningar av begravningsplatserna med ty åtföljande förhöjda kostnader för nya gravägare. Gravplatsens på äganderätten baserade orubblighet enligt 1783 års k. förbud borde, såsom redan flerstädes skett i praxis, ersättas med en annan upplåtelseform, nyttjanderätten, vilken vid konstaterad försummelse av underhållet borde av församlingen-markägaren (upplåtaren) kunna, efter resultatlöst föreläggande för gravnehavaren, bringas att upphöra, varvid gravmarken borde återgå till markägaren och bli föremål för ny upplåtelse. Dessa riktlinjer lades nu, med återverkande kraft å äldre upplåtelser, till grund för 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats. Anledningen till att denna begränsades

³⁸ Prop. nr. 24 år 1916, samt akten härtill i R. A.

till begravningsplats framgår icke direkt av förarbetena. Sannolikt inverkade å ena sidan den försvinnande betydelsen nuförtiden för begravningskicket av kyrkograv, samt å andra sidan hänsynen till de särskilda offentliga intressen av historisk eller kulturell art, vilka ofta äro förknippade med densamma, jfr s. 238.

De härovan jämlikt 1783 års k. förbud angivna åtgärderna från kyrkomyndighetens sida med avseende å vanvårdad kyrkograv utgöra en *påföljd* för försummat underhåll. Påföljden måste anses innebära, att dylik nedlagd gravplats icke vidare må av eventuella rättsägare nyttjas. Graven ifråga övergår till kyrkobyggnadens ägare och blir därmed att behandla enligt ovan s. 241 f. angivna regler. Såsom rättsmedel mot kyrkomyndighetens beslut må anlitas den vanliga administrativa besvärsvägen, eller också, om klaganden önskar framställa rättsanspråk beträffande gravplats, domstol.³⁹

Skillnaden mot motsvarande påföljd beträffande grav å begravningsplats enligt 1916 års lag är klar: jämlikt denna senare återgår i och med upphörandet av nyttjanderätten gravplatsen ifråga till markägaren, som äger att ånyo upplåta densamma, medan kyrkograv skall förbli orubbad, sedan den igenfyllts och väl betäckt. Detta i enlighet med den olika rättsliga naturen av upplåtelseformerna: en begränsad sakrätt å begravningsplats, men äganderätt när fråga är om kyrkograv. Denna principiella skiljaktighet med avseende å den rättsliga naturen av upplåtelseformerna är dock i realiteten åtskilligt utjämnad. Redan Rabenius⁴⁰ anmärkte, att det dominium man erhållit vore »i märkelig måtto restrictum», enär grav endast finge nyttjas till begravningsställe. Detta är ej heller ett förmögenhetsobjekt i vanlig mening, bör t. ex. icke kunna bliva föremål för in-teckningsåtgärd, är undantaget från skatteplikt till fastighetsskatt enl. kommunalskattelagen^{28/9} 1928, § 5: 1 b, upptages regelmässigt icke såsom tillgång i bouppteckning (vilket visserligen ur ordningssynpunkt kan vara att beklaga),⁴¹ o. s. v. Äganderätten i detta fall innebär, har det sagts, en till sitt innehåll strängt be-

³⁹ Jfr förf:s o. a. a., s. 67 f. Enär nedläggelse av vanvårdad kyrkograv enl. 1783 års k. förbud måste anses innebära en påföljd för visad försummelse synes den tidigare av Kungl. Maj:t, närmast beträffande begravningsplats, tillämpade praxis att medgiva nedläggelse så snart vid s. k. gravrannsaking rättsägare underlåtit att bevaka sin rätt icke vara riktig; att församlingen ensam icke må besluta härom är ostridigt (jfr N. J. A. 1895, ref. 111).

⁴⁰ A. a., s. 305. Jfr Croneborg, o. a. a., s. 139, passim.

⁴¹ Jfr Allmänna kyrkomötets prot. 1941, 2: 35.

gränsad, ständig nyttjanderätt.⁴² Närmaste parallellen utgör i själva verket den nyttjanderättsupplåtelse »för alltid», varom 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats, § 2, talar.⁴³ Effekten av påföljd för försummat underhåll blir visserligen, som sagt, annorlunda ifråga om myndighetens rätt att disponera den nedlagda resp. indragna gravplatsen, men är densamma för dittillsvarande rättsägare: förlust av rätten att vidare taga graven i bruk. Beträffande sättet för »vederbörlig pålysning och erinran» av vederbörande rättsägare (1783 års k. förbud) böra numera de i 1916 års lag, § 4, meddelade bestämmelserna avseende föreläggande för försumlig nyttjanderättshavare tillämpas.⁴⁴

När fråga är om kyrkograv har emellertid varken kyrkomyndigheten eller den dittillsvarande enskilde rättsägaren såsom beträffande begravningsplats (1916 års lag, § 6) fria händer att nedtaga och bortföra gravöverbyggnaden. 1783 års k. förbud medgiver visserligen detta, dock endast såsom följd av särskilda förhållanden, jfr ovan s. 252, men senare lagstiftning har medfört ändring härvidlag. Såsom tidigare, s. 241 f., framhållits, må nämligen jämlikt 1920 års k.k. rörande det offentliga byggnadsväsendets kyrka, gravkor, begravningskapell eller därtill hörande fristående fast minnesmärke eller annan inredning icke, varken helt eller delvis, rivas, flyttas eller förändras utan inhämtat tillstånd av Kungl. Maj:t resp. byggnadsstyrelsen.^{44a} Kyrkograv är sålunda i olika avseenden rättsligen bättre skyddad än grav å begravningsplats.

Skälen härtill äro givetvis först och främst att söka i kyrkogravens faktiska samhörighet med kyrkobyggnaden samt därjämte i de ofta med densamma förknippade offentliga intressena av historisk och kulturell art. Dessa olika omständigheter böra också föranleda kyrkomyndigheten att anlägga särskilda och stränga krav på kyrkogravens hållande i ordnat och värdigt skick. När vid försummat underhåll fråga uppstår om nedläggelse, måste givetvis hänsyn till

⁴² Prop. nr. 24 år 1916, ss. 8, 41.

⁴³ En vid mitten av förra seklet skedd upplåtelse av gravplats å begravningsplats har också enligt ett färskt rättsfall ansetts numera böra betraktas såsom en nyttjanderätt för alltid, N. J. A. 1939, ref. 113 (s. 409).

⁴⁴ Jfr förf:s o. a. a., s. 45. Vid äldre tiders »gravrannsakning» skedde vanligen föreläggandet genom kungörelse tre gånger i Post- och Inrikes Tidningar samt uppläsning från predikstol, riktad till vederbörande gravägare att inom tre (eller sex) månader själva eller genom laga ombud inställa sig vid gravrannsakningen för att styrka sin rätt vid äventyr av rättsförlust, se Beskow, o. a. a., s. 154, eller N. J. A., 1895, ref. 111.

^{44a} Även fornminneslagstiftningen kan tänkas bliva tillämplig, se §§ 10—15 (om fornfynd) i 1942 års lag. Jfr not 17^a.

efterlevande eller andra rättsägare tagas. Detta gäller för övrigt i särskild grad beträffande grav å begravningsplats, vilken ju regelmässigt är föremål för den levande generationens tankar och omsorger.⁴⁵ Ifråga om kyrkograv böra emellertid av ovan angivna anledningar de offentlighetsrättsliga synpunkterna framträda starkare än när saken gäller begravningsplats. Kyrkan är, såsom tidigare framhållits, i främsta rummet gudstjänstlokal, och dess helgd får icke störas av enskildas underlåtenhet att vårda sina kyrkogravar. Dessa skola hållas i sådant skick, att de harmoniera med kyrkorummet i övrigt.⁴⁶ Därest den enskilde brister i den honom pålagda eller självvalda uppgiften att utöva offentlig förvaltning härvidlag, jfr ovan, och ej låter sig efter förständigande rätta, skall han av myndighet fränkännas sin rätt och plikt i detta avseende. Så är, som visats, lagstiftningens mening, och praxis har också följt densamma.⁴⁷ De offentlighetsrättsliga synpunkterna måste enligt sakens natur, varåt lagstiftningen giver uttryck, dominera handläggningen av frågor om kyrkograv, och detta, om konflikt uppstår, på bekostnad av förefintliga privata intressen.

Gällande lagstiftning, rätt tillämpad, skänker sålunda kyrkomyndigheten en fast ställning vis-à-vis försumlig ägare av kyrkograv eller annan underhållsskyldig. Den riktar sig emellertid — beträffande vården av historiskt eller kulturellt märkliga kyrkogravar — även mot denna myndighet själv med underhållsplikter, vilka kunna bliva nog så betungande. Kyrkomyndigheten är ifråga om handhavandet av kyrkograv på ett helt annat sätt underställd offentlig tillsyn och annan myndighet (riksantikvarien, byggnadsstyrelsen, Kungl. Maj:t), än vad fallet är beträffande grav å begravningsplats. Kyrkogravarerna äro, för att begagna fornminneslagstiftningens ordalag, i flerfaldig måtto »ställda under lagens hägn». Detta innebär, som sagt, ökade förpliktelser för såväl kyrkomyndigheten som den enskilde i jämförelse med vad som gäller beträffande grav å begravningsplats.

*

Förestående undersökning torde hava ådagalagt, att kyrkogravarernas rättsliga ställning är svårtolkad i jämförelse med vad som enligt

⁴⁵ Jfr prop. nr. 24 år 1916, s. 17.

⁴⁶ R. Å. 1912 E 144, jfr akten i R. Å.

⁴⁷ Jfr i föreg. not nämnt rättsfall samt prop. nr. 24 år 1916, ss. 9, 14, och förarbetena därtill i R. Å.

1916 års lagstiftning gäller för begravningsplats. Rättsreglernas olika ålder och natur, grundad å de skilda intressen, vilka desamma företräda, är anledningen härtill. Analogivis böra även i vissa fall, såsom visats, regler från 1916 års nyttjanderättslag anses vara tillämpliga. Ett för de skilda rättsreglerna gemensamt och karaktäristiskt drag utgör officialsynpunkternas betydelse ifråga om kyrkogravar. Dessa äro föremål för olikartade offentligrättsliga intressen, vilkas tillgodoseende åvila såväl den enskilde rättsägaren som myndigheterna ifråga. Trots den från begynnelsen starkt privaträttsliga utformningen av upplåtelseformen, konstruerad såsom äganderätt, dominera offentligrättsliga hänsyn och detta, av skäl, som förut angivits, i högre grad än vad som enligt gällande rätt kan anses vara fallet ifråga om grav å begravningsplats.

Såsom ovan framhållits har det endast varit möjligt att angiva vissa huvudlinjer. Varje tvistigt fall kräver sin särskilda undersökning. Fråga kan med skäl resas, huruvida icke tidpunkten vore inne att göra även kyrkogravarna till föremål för en moderniserad lagstiftning, och då i samband med en översyn av gravrätten överhuvudtaget, en samlad kodifikation i likhet med vad som gäller i våra grannländer.⁴⁸ Bättre tillgodoseende av de offentligrättsliga synpunkterna måste härvidlag framstå såsom ett bestämt önskemål beträffande såväl kyrkograv som grav å begravningsplats. Gravrätten bör intaga sin plats inom den offentliga rätten med möjligaste utrensning av privaträttsliga inslag.⁴⁹ Så kräver tillbörlig hänsyn till den helgd och värdighet, som tillhör de hädansovnas vilorum.

⁴⁸ Jfr förf:s o. a. a., s. 92 f.

⁴⁹ Gravrättens i princip offentligrättsliga natur har vid olika tillfällen, och från vetenskapens sida genomgående, framhållits, se ib. s. 80 ff., samt Cronborgs o. a. a.

GILTIGHETEN AV 1921 ÅRS ÅLANDS- KONVENTION

Av Kanslirådet Jur. D:r ISRAEL MYRBERG, Stockholm

I en uppsats »Åland under krigsåren» i sista häftet av Statsvetenskaplig Tidskrift har den framstående ledamoten av den ständiga domstolen i Haag, ministern och f. d. professorn i statsrätt och folkrätt vid universitetet i Helsingfors Rafael Erich gjort vissa uttalanden rörande den fortfarande giltigheten av 1921 års Ålands-konvention, vilka från svensk sida torde kräva ett bemötande. Han gör i denna uppsats gällande bl. a., att, då förutsättningarna för Finlands förpliktelser, NF:s sanktionssystem, bortfallit och därigenom de på konventionen grundade åländska garantierna förlorat all saklig betydelse samt dessa garantier ej heller övertagits av signatärstaterna, eventuellt på annat sätt reglerats, hade även Finlands förpliktelser förlorat sin giltighet. I den mån ett allmänt europeiskt intresse ännu vore anknutet vid Åland — och att så förhölle sig ville han ej bestrida — bestode detta intresse principiellt oberoende av den ena eller andra överenskommelsen. En annan sak vore, att man hade all anledning att förutsätta, att Finland, i händelse av en ny internationell reglering, icke komme att bliva tvunget att visa samma undfallenhet som vid uppgörelsen den 30 december 1918 eller vid Genèvekonferensen 1921.

A. HISTORIK.

Sedan Sverige vid förhandlingarna i Fredrikshamn förgäves sökt erhålla en försäkran att Åland icke skulle beväpnas, läto de allierade makterna, Frankrike och England, under Krimkriget såsom ett led i de militära operationerna mot Ryssland sina krigsflottor inlöpa i Östersjön och bombardera den nyanlagda fästningen Bomarsund på Åland. Fästningen intogs härefter av landsatta trupper och förstördes. I samband med fredsslutet i Paris genomdrogo de allierade bl. a. i svenskt intresse och för att tillmötesgå från svensk sida

gjorda framställningar en utfästelse från Rysslands sida att icke befästa Ålandsöarna och att där varken bibehålla eller uppföra någon anläggning av militär eller marin art. Denna utfästelse upptogs i en i Paris den 30/3 1856 undertecknad särskild konvention mellan Frankrike, Ryssland och Storbritannien. Art. 1 av denna konvention hade nämligen följande lydelse: »Hans Majestät Alla Ryssars Självhärskare förklarar härmed, i syfte att tillmötesgå den önskan, som för honom uttryckts av Deras Majestäter Drottningen av det Förenade Storbritannien och Irland och Fransmännens Kejsare, att Ålandsöarna icke skola befästas och att å öarna icke må vidmakthållas ej heller uppföras några militära eller marina anläggningar.» Konventionen vidfogades det allmänna fredsfördrag mellan Österrike, Frankrike, Storbritannien, Preussen, Ryssland och Ottomanska Porten, vilket undertecknades i Paris den 30 mars 1856. I artikel 33 i detta fördrag, vilket ratificerades i Paris, stadgades uttryckligen, att den »mellan Deras Majestäter Fransmännens Kejsare och Drottningen av det Förenade Konungariket Storbritannien och Irland å ena sidan och Hans Majestät Alla Ryssars Självhärskare å den andra denna dag avslutade konvention rörande Ålandsöarna är och förbliver vidfogad förevarande fördrag och skall äga samma kraft och värde, som om den utgjorde del därav».

Den internationella juristkommission, som enligt av nationernas förbunds råd meddelat uppdrag den 5/9 1920 avgav ett vägledande uttalande angående Ålandsfrågans juridiska sidor, yttrade angående befogenheten för Sverige att i händelse bestämmelserna rörande de av Ryssland åtagna förpliktelserna icke iakttoges påkalla deras tillämpning, bland annat, att på grund av den objektiva karaktär, som vore utmärkande för Ålandsfrågans ordnande genom 1856 års traktat, Sverige kunde såsom direkt intresserad makt fordra traktatbestämmelsernas respekterande, så länge som de fördragsslutande parterna icke hade upphävt dem. Detta vore så mycket mera visst, som Sverige alltid gjort anspråk på denna rätt, och den aldrig blivit bestridd av signatärmakterna. Kommissionen erinrade i sitt utlåtande bl. a. därom, att Sverige, som vid förhandlingarna i Fredrikshamn förgäves sökte erhålla en försäkran att Åland icke skulle befästas, år 1856 hänvände sig till västmakterna för att om möjligt uppnå detta resultat till fredskongressen.¹

Såsom juristkommissionen riktigt anmärkte syftade de bestäm-

¹ Jfr Erich, Rafael, Till läran om folkrättsliga rättsärenden och fördrag, Stvt. T. 1916, Bil., s. 28.

melser, som i Paris avtalades mellan makterna och Ryssland, till ett tillgodoseende av icke blott svenska intressen, utan även av ett europeiskt intresse, orsakat av Ålandsgruppens stora strategiska betydelse. I det följande skall återgivas vad kommissionen i detta avseende i huvudsak anført.

Efter upplösningen av unionen mellan Sverige och Norge aktualiserades Ålandsfrågan åter, i det att Ryssland i samband med förhandlingar med Parisstraktatens signatärmakter om ett avtal angående bevarande av status quo i Östersjön, avsett att ersätta 1855 års s. k. novembertraktat, sökte ernå ett upphävande av 1856 års befästningsförbud. Enligt vad den av NF:s råd tillsatta så kallade rapportörkommissionen i sitt utlåtande uppgivit ledde underhandlingarna med Tyskland till en hemlig konvention den 16/29 oktober 1907, som sedermera offentliggjordes i den svenska radikala tidningen »Politiken». Där talades om ett eventuellt upphävande av konventionen den 30/3 1856 i enlighet med Rysslands önsknings, vilket kejserliga tyska regeringen icke skulle hava motsatt sig. Efter avslöjandet av protokollet härom förklarade Tysklands minister i Stockholm för den svenska pressen, att hans regering endast skulle gjort ett sådant åtagande under det antagande, att en föregående överenskommelse mellan Sverige och Ryssland förelegat. Den hemliga överenskommelsen blev emellertid utan verkan och S:t Petersburgs-kabinettet lät frågan om upphävandet av bestämmelsen rörande Ålandsöarna anstå. Svenska regeringen gjorde för övrigt anspråk på rätt att fordra bibehållandet av denna garanti. Det följande år — den 24 april 1908 — mellan Tyskland, Danmark, Sverige och Ryssland ingångna s. k. Östersjöavtalet vidrörde icke frågan. De fördragslutande parterna förbundo sig endast att utan förändring upprätthålla det dåvarande status quo i territoriellt hänseende ifråga om deras besittningar, fastland såväl som öar, inom Östersjöområdet. Genom detta avtal konfirmerades till sin innebörd den ställning, Sverige tidigare erhållit genom konventionen av år 1856.

Av fruktan för att den tyska flottan skulle bemäktiga sig Ålandsöarna uppförde Ryssland sedan under det förra världskriget på öarna starka befästningar, upprättade där en flottstation och förlade en betydande militärstyrka på öarna. Detta föranledde gensagor från Sveriges sida och en strävan att förmå Ryssland att direkt gentemot Sverige förplikta sig att icke upprätthålla befästningar på Ålandsöarna. I anledning av dessa föreställningar avgav

Ryssland lugnande förklaringar rörande naturen och varaktigheten av de sålunda uppförda försvarsverken.²

I januari 1917 samtyckte tsarregeringen till upptagande av förhandlingar i Stockholm om en överenskommelse rörande förpliktelsen att icke upprätthålla befästningar på öarna ifråga. Genom revolutionen i Ryssland i februari 1917 uppskötos emellertid förhandlingarna, och tanken därpå förföll sedermera helt efter revolutionen i oktober samma år. I december beslöt den nya rådsrepubliken att öppna fredsförhandlingar med centralmakterna. Svenska regeringen begärde då i Berlin för att skydda Sveriges livsintressen att Ålandsfrågan skulle innefattas i de förhandlingar, som ägde rum i Brest-Litovsk. Tyskland önskade fullfölja sin avsikt att avgöra Östersjöfrågorna med uteslutande av västmakterna. Det betraktade Pariskonventionen såsom förfallen på grund av kriget, men ville bibehålla bestämmelsen rörande befästningar. Genom art. 6 av det fördrag, som dikterades för rådsrepublikens fullmäktige, påbjöds fästningarnas raseri; därjämte bestämdes, att öarnas ställning ur militär och marin synpunkt skulle ordnas genom en senare överenskommelse, avslutad mellan Tyskland, Ryssland, Finland och Sverige, vartill andra strandstater kunde ansluta sig. »Härigenom återställdes sålunda det gamla servitutet, vars villkor skulle fastställas av Östersjömakterna under tysk kontroll.» Dessa bestämmelser hava i sin helhet återgivits i art. 30 av det finsk-tyska fördrag, som undertecknades den 7 mars 1918³ och sedermera upphävdes av de i Versailles församlade makterna. Slutligen gjordes Ålandsfästningarnas raseri på svenska regeringens initiativ till föremål för en konvention mellan Sverige, Finland och Tyskland av den 30 december 1918. Militära styrkor från de tre länderna skulle hava att vidtaga de avtalade åtgärderna. Förgäves motsatte sig finska regeringen avsändandet av svenska trupper till Åland; den nödgades giva efter för Tysklands påtryckningar. Världskrigets utgång hindrade Tyskland att medverka vid utförandet av konven-

² Ryssland gav Sverige »den uttryckliga försäkran, att uppförandet av dessa befästningar blott avsåge den tid kriget varade», och likaledes underrättade franska och engelska regeringarna den svenska, att de mottagit liknande försäkningar. Se den internationella juristkommissionens utlåtande den 5/9 1920.

³ Art. hade följande lydelse: »Die vertragsschliessenden Teile sind darüber einig, dass die auf den Aaland-Inseln angelegten Befestigungen sobald als möglich zu entfernen und die dauernde Nichtbefestigung dieser Inseln, wie ihre sonstige Behandlung in militärischer und schiffahrtstechnischer Hinsicht durch ein besonderes Abkommen zwischen Deutschland, Finnland, Russland und Schweden zu regeln sind; hierzu werden auf Wunsch Deutschlands auch andere Anliegerstaaten der Ostsee hinzuzuziehen sein.»

tionen; raserandet verkställdes av svenskar och finnar under tiden maj-oktober 1919.

Sedan från den åländska befolkningens sida uttryck givits åt en önskan om ögruppens förening med Sverige, hade svenska regeringen 1918 upptagit frågan om Ålandsöarnas framtida ställning till diskussion med finska regeringen. Den ^{19/11} 1918 hemställde sålunda svenska regeringen, att frågan måtte avgöras genom folkomröstning. Den ^{22/4} 1919 riktade svenska regeringen till fredskonferensen i Paris en framställning om att denna måtte till övervägande upptaga frågan om Ålandsbefolkningens rätt att genom folkomröstning avgöra, huruvida ögruppen skulle höra till Sverige eller Finland. I början av maj 1919 förklarade sig finska regeringen ej kunna taga initiativ till den ifrågasatta folkomröstningen. Finska regeringen tillförsäkrade däremot genom en lag av den 6 maj 1920 om självstyrelse för Åland ögruppens befolkning en vidsträckt autonomi. Ålänningarna upprepade emellertid sina framställningar om förening med Sverige. I detta läge fäste brittiska regeringen den ^{19/6} 1920 under åberopande av art. 11 i nationernas förbunds akt rådets uppmärksamhet på Ålandsfrågan. Rådet beslöt den ^{12/7} s. å. att åt en internationell juristkommission uppdraga att undersöka, huruvida frågan föllle uteslutande inom Finlands behörighet, och att uttala sig om gällande internationella förpliktelser rörande Ålandsöarnas demilitarisering. Juristkommissionen förklarade i sitt den ^{5/9} 1920 avgivna utlåtande, att den svensk-finska tvisten icke hänförde sig till en fråga, som den internationella rätten lämnade till Finlands uteslutande kompetens, och att rådet följaktligen vore behörigt att anbefalla den lösning som det ansåge rättvis och lämplig. Beträffande 1856 års bestämmelser angående Ålandsöarnas demilitarisering förklarade kommissionen, att de enligt kommissionens mening alltjämt vore i kraft samt att de tillkommit i europeiskt intresse och i militärt avseende för Ålandsöarna skapat en särskild internationell ställning.⁴ Den 20 september förklarade sig

⁴ Kommissionen yttrade i detta avseende bl. a.: »Kommissionen har — — — kommit till följande slutsatser: 1. Bestämmelserna i konventionen och fredstraktaten den 30 mars 1856 angående Ålandsöarnas demilitarisering äro ännu i kraft. 2. Bestämmelserna hava tillkommit i europeiskt intresse och hava i militärt avseende för Ålandsöarna skapat en särskild internationell ställning. Det framgår härav, att, så länge som dessa bestämmelser icke vederbörligen blivit ersatta av nya, varje intresserad stat är berättigad att fordra, att desamma respekteras. Likaledes följer, att varje stat, som är i besittning av öarna, måste iakttaga de förpliktelser, som för densamma härflyta ur det demilitariserings-system, som sagda bestämmelser fastställa.»

rådet behörigt och uppdrog åt en internationell rapportörkommission att undersöka saken. I sitt den 16/4 1921 avgivna betänkande förklarade rapportörkommissionen, att finska statens suveränitetsrätt över Ålandsöarna vore obestridlig. Den föreslog emellertid, att den åländska självstyrelselagen skulle fullständigast med garantier beträffande det svenska språket m. m. samt att 1856 års Pariskonvention skulle ersättas och fullständigast genom en internationell konvention angående Ålandsöarnas demilitarisering och neutralisering. I detta avseende hänvisade kommissionen till två från svensk resp. finsk sida framlagda konventionsutkast, vilka innehöll rigorösa bestämmelser angående öarnas demilitarisering.

Betänkandet behandlades av nationernas förbunds råd vid dess möte i juni 1921. Den 24 juni förklarade rådet att suveräniteten över Ålandsöarna tillhörde Finland. Genom en svensk-finsk överenskommelse borde åt ögruppens befolkning givas ytterligare garantier, särskilt i fråga om språk, jordbesittningsförhållanden och självstyrelse. Därjämte borde ett internationellt avtal angående ögruppens icke-befästade och neutralisering tillförsäkra såväl svenska folket som alla intresserade makter, att Ålandsöarna aldrig komme att utgöra någon fara ur militär synpunkt.⁵ Den 27 januari godkände rådet en mellan de svenska och finska delegationerna träffad överenskommelse i garantifrågan. De sålunda avtalade och av rådet

⁵ Rådets beslut den 24 juni 1921 innehöll: »1) Suveräniteten över Ålandsöarna erkännes tillhöra Finland; 2) Freden, det framtida goda förhållandet mellan Finland och Sverige samt öarnas egen välgång och lycka kunna ej annat än befästas genom åtgärder, som åsyfta a) nya garantier åt ögruppens befolkning; b) ögruppens neutralisering och icke-befästade; 3) De nya garantier, som böra inflyta i självstyrelselagen, böra särskilt avse att bibehålla det svenska språket i skolorna, att bevara jordegendomen i invånarnas händer, att inom rimliga gränser fastställa inflyttade personers förvärvande av rösträtt och att säkerställa att till landshövding utnämnes en person, som åtnjuter befolkningens förtroende; 4) Som Rådet funnit, att den bästa lösning beträffande garantierna vore att finna i en överenskommelse mellan Finlands och Sveriges representanter, vid behov under medverkan av Nationernas Förbunds Råd, har beslutats, att man skall söka uppnå sådan överenskommelse genom båda parternas medgivande. För den händelse samförstånd ej uppnås, skall Rådet själv bestämma de garantier, som enligt dess uppfattning böra införas i självstyrelselagen av den 9/5 1920 i form av ändringar. Under alla omständigheter kommer Nationernas Förbunds Råd att övervaka dessa garantiers tillämpning; 5) En internationell överenskommelse med avseende på ögruppens icke-befästade och neutralisering bör tillförsäkra såväl svenska folket som alla intresserade makter att Ålandsöarna aldrig komma att utgöra någon fara ur militär synpunkt. För detta ändamål bör 1856 års konvention ersättas med en längre gående överenskommelse under garanti av alla intresserade makter, Sverige inbegripet. Rådet anser, att denna överenskommelse i sina huvuddrag bör ansluta sig till det svenska förslaget till konvention rörande ögruppens neutralisering. Det uppdrager åt generalsekretären att inbjuda de intresserade regeringarna att utse vederbörligen befullmäktigade ombud att underhandla om och avsluta ifrågavarande överenskommelse.»

fastställda tilläggsgarantierna införlivades med självstyrelselagstiftningen genom lag den 11/8 1922 innehållande särskilda stadganden rörande landskapet Ålands befolkning, den s. k. garantilagen.

Den i rådets beslut avsedda internationella konventionen angående Ålandsöarnas icke-befästade och neutralisering tillkom vid en konferens i Genève den 10—20 oktober 1921 mellan ombud för Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Italien, Lettland, Polen, Storbritannien, Sverige och Tyskland, eller alltså bl. a. samtliga Östersjöstater med undantag av Litauen och Sovjetunionen. Genom konventionen, som undertecknades den 20 oktober 1921, tillgodosågos i stort sett från svensk sida framställda önskemål rörande öarnas fullständiga demilitarisering och neutralisering. Den 11 januari 1922 beslöt nationernas förbunds råd att under förbehåll av signatärmakternas ratifikation åtaga sig de förbundet åvilande förpliktelser, om vilka stadgas i konventionen, samt att uppdraga åt förbundets generalsekreterare att, så snart konventionen trätt i kraft, bringa den till förbundsmedlemmarnas kännedom. Den 3 april 1923 trädde konventionen i kraft för samtliga signatärmakters vidkommande. Det närmare innehållet i konventionen framgår av den följande framställningen.

1921 års konvention hade avslutats i syfte att garantera, att Ålandsöarna aldrig komme att utgöra fara ur militär synpunkt. Signatärmakterna hade velat genom ett i konventionen stadgat, på NF vilande garantisystem trygga öarnas icke-befästade och neutralitet. Försvagandet av NF:s säkerhetssystem och de såväl politiska som militära svårigheter, som 1938 mötte tillämpningen av detta garantisystem, föranledde svenska och finska regeringarna att i början av år 1939 träffa en preliminär överenskommelse angående en slutgiltig ändring av den territoriella omfattningen av demilitariseringsbestämmelsernas tillämpningsområde, i den mån de berörde Finlands handlingsfrihet, och å andra sidan vissa temporära lättnader i nämnda demilitariseringsföreskrifter. Genomförandet av den sålunda ifrågasatta lösningen skulle på intet sätt beröra övriga delar av konventionen och skulle lämna Ålandsöarnas neutralitet ävensom deras särskilda internationella ställning orörda. — Den föreslagna lösningen innebar i huvudsak följande: De internationella demilitariseringsbestämmelserna rörande ifrågavarande öar skulle för framtiden ej utgöra hinder för militära försvarsåtgärder av varje slag, som Finland ville vidtaga söder om en linje dragen från Lemlands sydspets i västlig, resp. östlig riktning fram till

de nuvarande gränslinjerna. Vad beträffar den söder om denna linje belägna delen av zonen skulle Finland sålunda befrias från varje inskränkning i dess handlingsfrihet och bestämmanderätt, varom stadgas i konventionen. Nämda del av zonen skulle alltså i alla andra avseenden än de ovan nämnda åtnjuta det skyddssystem, som 1921 års konvention skapat. Finland skulle för en tid av tio år, räknat från dag, som skulle närmare bestämmas, bemyndigas a) att inom den norr om den nya demarkationslinjen belägna zonen giva Ålandsöarnas invånare militär utbildning i syfte att trygga öarnas säkerhet ävensom att därstädes utöver åländska styrkor förlägga svenskspråkig militär personal från det övriga Finland; b) att därstädes förlägga rörlig kustartilleri- och luftvärnsmateriel; c) att därstädes förlägga all övrig materiel, som erfordrades för de på öarna förlagda truppers utbildning, mobilisering och underhåll; d) att därstädes förvara minor; e) att därstädes låta finska militärflygplan avsedda att tjäna som mål för luftvärnsartilleriet landa; f) att tillåta svenska eller finska krigsfartyg att därstädes temporärt uppehålla sig i övningssyfte.

Det skulle tillkomma svenska och finska regeringarna att gemensamt fastställa maximisiffror för ovan avsedda militära personal och materiel ävensom omfattningen av de under f) avsedda sjömilitära övningarna. Vidare avgavs två deklARATIONER angående konventionens tolkning. Enligt den ena kunde en spontan militär intervention från krigförande makts sida i och för öarnas skydd icke i något fall betraktas såsom en tillämpning av det i konventionen stadgade garantisystemet. Den andra deklARATIONEN preciserade först Sveriges ställning. Enligt denna deklARATION förbehöll sig Sverige i händelse av överhängande krigsfara berörande Östersjön och i avvaktan på eventuell tillämpning av det i art. 7 i konventionen stadgade garantisystemet att såsom närmaste garantimakt och med hänsyn till egna vitala intressen på begäran av Finland medverka vid tillämpningen av de försvarsåtgärder, varom stadgas i artiklarna 6 och 7 och som befunnes ägnade att trygga Ålandsöarnas neutralitet. Varje erbjudande om ingripande i nyssnämnda situation från en krigförande makts sida i och för ögruppens skyddande komme att avböjas av de båda nyssnämnda makterna. Nämda svensk-finska samverkan hade till förutsättning, att både Sverige och Finland vore neutrala och att båda regeringarna enades om att vidtaga särskilda åtgärder. För denna eventualitet krävdes en viss beredskap och en planläggning i fredstid. Genom den omnämnda

deklarationen skulle bekräftas Sveriges historiskt givna särställning i vad angick skyddet av Ålandsöarnas neutralitet. Denna särställning kom också till uttryck genom att det överläts åt Sverige och Finland att gemensamt fastställa maximiramen för de militära åtgärderna inom Ålandszonens norra del. I och för tillämpningen av den nya ordningen för tryggheten av öarnas neutralitet avsåges att tillsätta särskilda fasta delegationer, bestående av de båda ländernas utrikesministrar, deras sändebud i Stockholm resp. Helsingfors samt en representant för respektive lands krigsmakt. Dessa delegationer komme att bl. a. handhava maximiramens fastställande och det gemensamma planlägningsarbete, varom ovan nämnts. Genom den nya ordningen bekräftades på olika sätt landskapet Ålands särställning i språkligt, rättsligt och administrativt hänseende.

De svenska och finska regeringarna vände sig dels till signatär-makterna till 1921 års konvention med begäran om godkännande av de sålunda ifrågasatta åtgärderna, dels ock till NF:s råd med anhållan om godkännande av bestämmelserna i fråga, i den mån de fölle inom området för rådets behörighet. De svar å denna framställning, som ingått från signatärmakterna, inneburo samtliga ett godtagande i princip av den föreslagna nya ordningen i vad angick skyddet av Ålandsöarnas neutralitet. Det tyska svaret av den 2 maj 1939, däri gavs uttryck åt samtycke till den, av svenska och finska regeringarna framlagda planen, torde inneburi en förklaring om Tysklands fortsatta deltagande i konventionen. I huvudsak avgavs enahanda svar av Italien. Även England hade i princip intet att erinra mot innehållet av överenskommelsen men förutsatte att övriga till konventionen anslutna parter ävensom sovjetregeringen konsulterades angående förslagen samt att dessa därefter underställdes NF:s råd. Framställningen till rådet mötte emellertid motstånd från den sovjet-ryska representanten och vann sålunda icke den enhälliga anslutning, som erfordrades. Den preliminära överenskommelsen kunde sålunda icke fullföljas.

I fredsfördraget mellan Finland och Ryssland den 12 mars 1940 omnämndes ej Ålandsöarna, än mindre förekom i detta fördrag någon bestämmelse om dessa öar. Att märka är emellertid att enligt art. 3 båda fördragsparterna förbundo sig att avhålla sig från varje angrepp mot den andra parten och att icke avsluta några förbund eller deltaga i koalitioner, vilka vore riktade mot någondera fördragsparten. När efter Moskvafreden fråga uppkommit om en undersökning angående ett försvarsförbund mellan Sverige,

Finland och Norge, tolkade Ryssland nyssnämnda bestämmelse därhän att ett samgående mellan Finland och Sverige eller Norge på försvarets område vore stridande mot fredstraktaten. — Den 11 oktober 1940 avslöts mellan Finland och Ryssland ett fördrag angående Ålandsöarna. Enligt artikel 1 i detta fördrag förband sig Finland att demilitarisera Ålandsöarna, att icke befästa dem samt att icke ställa dem till främmande staters beväpnade styrkors förfogande. Detta innebar även, att varken Finland eller övriga stater inom Ålandsöarnas zon finge upprätthålla eller uppföra några som helst anläggningar eller operationsbaser av militär eller marin art, anläggningar eller operationsbaser för militära luftstyrkor eller några som helst anordningar, avsedda för militära ändamål, samt att de på öarna befintliga pjäsplattformarna skulle demoleras. De socialistiska rådsrepublikernas förbund tillerkändes enligt art. 3 rättighet att på Ålandsöarna upprätthålla ett eget konsulat, vars uppgift, förutom sedvanliga konsulatåligganden, vore att övervaka, att de i art. 1 i fördraget fastställda förbindelserna angående Ålandsöarnas demilitarisering och icke-befästade fullgjordes. I fall denne konsuläre representant observerade något, som enligt hans åsikt strede emot bestämmelserna i detta fördrag angående demilitarisering och icke-befästade, vore han berättigad att, för vidtagande av gemensam undersökning, därom göra anmälan hos finska myndigheter genom förmedling av länsstyrelsen i landskapet Åland. Denna undersökning skulle företagas så snabbt som möjligt av en av den finska regeringen utsedd befullmäktigad samt rådsrepublikernas konsuläre representant. Resultatet av den gemensamma undersökningen skulle upptecknas i ett i fyra exemplar på finska och ryska språken upprättat protokoll samt meddelas vardera fördragslutande partens regering för vidtagande av nödvändiga åtgärder.

B. POSITIVA SKÄL FÖR DEN FORTFARANDE GILTIGHETEN AV ÅLANDSKONVENTIONEN.

a) DET SVENSKA INTRESSET.

1. *Beskaffenheten av detta intresse.*

Med avseende å öarnas icke-befästade m. m. yttrade dåvarande excellensen Hjalmar Branting i en inlaga till NF:s råd den 14 juni 1921 bl. a. följande: »Först och främst bör det bemärkas, att ett

mot Sverige från Åland riktat anfall skulle träffa landet i dess vitala delar, helt nära dess huvudstad och på en kust, som till vissa delar icke äger skyddet av en skärgård (detta är just fallet mitt emot Ålandsöarna). Medelst vissa slag av moderna artilleripjäser, uppställda på fasta Åland, skulle man t. o. m. kunna beskjuta Stockholm. Finland däremot äger i de åländska farvattnen en kust väl skyddad genom en skärgård, översållad med klippor och skär och lätt att avstänga och dess vitala centra äro ganska långt avlägsna från denna kust. — För Finland skulle det f. ö., om landet ägde suveräniteten över öarna, vara lätt att stänga Ålandshav medelst minor och undervattensbåtar. För dess motståndare skulle härigenom den enda förbindelseleden med Bottniska viken spärras för sjöfarten.» Härtill kan läggas, att Ålandsöarna utgöra en förträfflig bas, varifrån flyganfall kunna riktas mot Stockholm och andra vitala delar av riket. Uppenbart är att Sveriges intresse för den svenska Ålandsbefolkningen ligger Sverige varmt om hjärtat, särskilt med hänsyn till den erfarenhet man vunnit av vissa finska strävanden att söka förfinska svenska distrikt i Finland.

2. *Sverige har vid olika tillfällen ådagalagt detta intresse.*

Sitt intresse att Ålandsöarna icke bliva befästade eller militariserade har Sverige ådagalagt vid flerfaldiga tillfällen genom att göra framställningar till vederbörande makter i detta syfte. Så har varit fallet med framställningarna åren 1855, 1856, 1905—1908 samt åren 1916 och 1917. De framställningar, som ingingo såsom ett led i tvisten mellan Sverige och Finland angående suveräniteten över Ålandsöarna, avsågo bl. a. att tillgodose Sveriges intresse av att Ålandsöarna icke befästades eller militariserades samt att skydda Ålands svenska befolkning.

3. *Genom det sålunda visade intresset hava ernåtts vissa resultat.*

De framställningar, varom ovan nämnts, hava lett till vissa för Sverige förmånliga resultat. I detta avseende torde böra erinras om Ålandskonventionen den 30 mars 1856 och art. 33 i fredsfördraget i Paris av samma dag, det s. k. Östersjöavtalet av den 24 april 1908, de av Ryssland under förra världskriget avgivna försäkringarna rörande naturen och varaktigheten av de av detta land under kriget

å öarna uppförda befästningarna, art. 6 i fredsfördraget i Brest-Litovsk den 7 mars 1918 mellan Tyskland och Ryssland samt art. 30 i fördraget samma dag mellan Tyskland och Finland, konventionen mellan Sverige, Finland och Tyskland av den 30 december 1918 angående Ålandsbefästningarnas rasering ävensom slutligen NF:s råds beslut av den 24 juni 1921 och den av detta beslut föranledda och i samma beslut förankrade konventionen av den 20 oktober 1921.

4. *Den rättsliga naturen av det sålunda vunna resultatet.*

a) Av det före konventionens tillkomst vunna resultatet.

Angående den rättsliga naturen av de förmåner, Sverige erhöll genom 1855 och 1856 års akter, hava meningarna i viss mån varit delade. Juristkommissionen yttrade i detta avseende, att Sverige såsom en direkt intresserad makt kunde fordra traktatsbestämmelsernas i Paris respekterande, så länge som de fördragsslutande parterna icke upphävt dem, och detta med så mycket större skäl, som Sverige alltid gjort anspråk på denna rätt och den aldrig blivit bestridd av signatärmakterna. Den ärade författaren synes själv tidigare gjort ett visst medgivande i denna riktning genom sitt följande yttrande:⁶ »Slutligen må det framhållas, att även om ett mellan tvenne stater ingånget fördrag länder, och måhända är avsett att lända, en tredje stat till förmån, dock utan att denna därigenom tillförsäkras något självständigt rättsanspråk, så kan för honom likvisst uppkomma ett rättsligt relevant intresse, vilket på det mellanfolkliga området icke så sällan får ersätta ett rättsanspråk. Om t. ex. tvenne eller flera stater överenskommit om en sådan inskränkning i en kontrahents gebitshöghet, att ett denna stat tillhörande område icke får befästas, och om denna anordning uppenbarligen innebär ett skydd och en förmån för en utom fördraget stående stat, så har denna, så länge fördraget är i kraft, icke enbart ett faktiskt, utan ett rättsligt betydelsefullt eget intresse av att detsamma av den ifrågavarande staten efterlevs. Detta intresse är icke detsamma som ett självständigt rättsanspråk, ännu mindre följer härav, att denna utom fördragsförhållandet stående stat förmodade förhindra de stater, som ingått fördraget, att upphäva den sålunda etablerade inskränkningen. Men det är ett obestriddigt

⁶ I anf. upps.: Till läran om folkrättsliga rättsärenden och fördrag, s. 26.

faktum, att i mellanfolkliga förhållanden ett politiskt intresse kan hava t. o. m. lika stor reell betydelse som ett rättsanspråk och ett sådant intresse vinner självfallet ökad betydelse, om det utgör så att säga en reflex av ett mellan andra stater bestående rättsförhållande.»

b) Av det genom 1921 års konvention vunna resultatet.

α). Genom konventionen förvärvade Sverige en ostridig rätt att av Finland fordra iakttagande av de detta land genom konventionen ålagda förpliktelser.

Denna rätt, som åtnjuter det för rättigheter av dylik natur i folkrätten i allmänhet medgivna skydd, har, på sätt av det följande läres framgå, icke upphört att vara gällande enligt någon i folkrätten erkänd grund för rättigheters upphörande.

β). De Finland och Sverige genom konventionen ålagda förpliktelserna äro intimt förbundna med och förankrade i förlikningen mellan de båda länderna i tvisten om suveräniteten över Ålandsöarna.

Genom förbundsrådets beslut bilades konflikten mellan Sverige och Finland rörande suveräniteten över Ålandsöarna. Vidare innehöll beslutet bestämmelser om vissa garantier åt öbefolkningen samt om öarnas demilitarisering och neutralisering. Såväl Sverige som Finland hade på förhand förklarat sig åtnöjas med det beslut rådet komme att fatta i omförmälda konflikt. Då Finlands — liksom Sveriges — utfästelse måste anses hava avsett beslutet i alla dess delar eller beslutet i dess helhet, följer härav att utfästelsen även haft avseende å garantierna åt öbefolkningen samt å demilitariseringen och neutraliseringen. Utfästelsen gjordes utan inskränkande förbehåll, och ej heller kan antagas att för dess giltighet tacite förutsattes att NF och dess sanktionssystem ägde bestå. Både Sverige och Finland äro sålunda skyldiga att respektera beslutet i vad det berör demilitariseringen och neutraliseringen.

Rapportörkommissionen, vars utlåtande huvudsakligen låg till grund för rådets beslut, yttrade bl. a., att ordnandet av Ålands politiska status borde föregå ordnandet av dess internationella. Men detta vore enligt kommissionens mening två olika och skilda frågor. Därjämte hade kommissionen från sina slutsatser uteslutit tanken

på en folkomröstnings anordnande. Suveränitetsfrågan behövde icke sammanblandas med demilitariserings- och neutraliseringsfrågorna; den skulle, om kommissionens slutsatser godkändes, omedelbart lösas genom bibehållande av det dåvarande status quo, med särskilda garantier beviljade Ålands befolkning. Den föreslagna internationella konventionen skulle enligt kommissionens mening endast hava till syfte att ersätta och fullständiga Pariskonventionen.

Sålunda sammanhänge enligt kommissionen och, såsom det vill förefalla, enligt rådets beslut frågan om erkännandet av Finlands suveränitet över öarna intimt med frågan om garantier för befolkningen på öarna i fråga. Detta sammanhang framlyser ännu klarare i följande yttrande av kommissionen: »Skulle emellertid Finland tvärtemot våra förväntningar och mot vad man låtit oss förstå, vägra att bevilja Ålandsbefolkningen de garantier, som vi ovan angivit, skulle en annan lösning komma i betraktande, och det är just den, som vi skulle vilja undvika. Ålänningarnas intressen och intresset av varaktig fred i Östersjön skulle då ålägga oss att tillråda ett avskiljande av öarna från Finland, grundat på innevånarnas önskan, fritt uttryckt genom en folkomröstning.» Vid avgörandet av den juridiska frågan om suveräniteten tog rådet sålunda hänsyn även till befolkningens politiska intressen, som i och genom rådets beslut blivit rättsligt skyddade.

Då rapportörkommissionen förklarade såsom sin mening att frågan om suveräniteten över Ålandsöarna icke behövde sammanblandas med demilitariserings- och neutraliseringsfrågorna, torde detta hava berott därpå, att enligt kommissionens mening de båda sistnämnda frågorna vid tidpunkten för rådets beslut icke varit mogna till lösning och för detta ändamål krävt en internationell konvention, men icke därpå att alla dessa olika frågor icke ägde ett inbördes sammanhang. Rådets beslut innefattade nu — utöver ett avgörande av suveränitetsfrågan samt bestämmelser om garantier för öbefolkningen — följande, nämligen att en överenskommelse skulle träffas med avseende å ögruppens icke-befästade och neutralisering; att i överenskommelsen skulle deltaga Sverige, Finland och andra makter i sådan utsträckning, att konventionen kunde anses vara internationell; att konventionen skulle innehålla bestämmelser, vilka borde tillförsäkra såväl svenska folket som alla intresserade makter, att Ålandsöarna aldrig komme att utgöra någon fara ur militär synpunkt, samt att för detta ändamål 1856 års konvention borde ersättas med en längre gående överenskommelse under ga-

ranti av alla intresserade makter; Sverige inbegripet (rådet ansåg att överenskommelsen i sina huvuddrag borde ansluta sig till det svenska förslaget till konvention rörande ögruppens neutralisering).

I rådets beslut ingick sålunda bl. a. att Ålandsöarna skulle neutraliseras och demilitariseras på ett effektivare sätt än fallet var enligt 1856 års konvention. Beslutet innefattade sålunda en bekräftelse å 1856 års konvention och ett uttalande att demilitariseringen skulle sträcka sig längre än vad stadgat var enligt nämnda konvention. Syftet med dessa bestämmelser angavs i beslutet klart på det sätt att genom dessa bestämmelser Ålandsöarna aldrig komme att utgöra någon fara ur militär synpunkt. Enligt beslutet ställdes överenskommelsen »under garanti av alla intresserade makter, Sverige inbegripet». Syftet härmed var att förläna konventionen bättre garantier än de garantier, av vilka 1856 års konvention kommit i åtnjutande. Rapportörkommissionen yttrade om dessa garantier: »Det återstår därför blott att undersöka, huruvida de förbud, som Pariskonventionen uppställer, äro tillräckliga för att hindra öarnas utnyttjande av en krigförande makt ifall av framtida krig. Rysslands exempel, då det överträdde konventionen omedelbart efter Tysklands krigsförklaring, synes bevisa motsatsen. Strängare bestämmelser kunde ifrågasättas mot användandet av nya anfalls- och försvarsmedel och verksammare garantier införas i en ny diplomatisk överenskommelse.» Den av rådet under uttrycket »under garanti av alla intresserade makter, Sverige inbegripet» åsyftade garantin var tydligen en internationell traktat. I detta avseende torde kunna åberopas rapportörkommissionens yttrande: »Vi se icke något bättre sätt att påtrycka neutraliseringen en verkligt internationell karaktär än att tillgripa utvägen med en traktat, vari stormakterna och strandstaterna vid Östersjön skulle deltaga under Nationernas Förbunds auspicier.»

Ändamålet med 1921 års konvention är enligt dess inledning⁷ att garantera, att Ålandsöarna aldrig komma att utgöra någon fara ur militär synpunkt. I detta syfte stadgas i konventionen Ålands-

⁷ »Le Président de l'Allemagne, — — — et S. M. le Roi de Suède, étant tombés d'accord pour réaliser le vœu émis par le Conseil de la Société des Nations dans sa résolution du 24 juin 1921, visant la conclusion d'une Convention entre les Puissances intéressées, en vue de la non-fortification et de la neutralisation des îles d'Åland, afin de garantir que ces îles ne deviendront jamais une cause de danger au point de vue militaire; Ont résolu à cette fin de compléter, sans y porter atteinte, l'effet de l'engagement pris par la Russie dans la Convention du 30 mars 1856, relative aux îles d'Åland, annexée au Traité de Paris du même jour; Et ont» etc.

öarnas neutralisering, förbud mot deras befästade, bestämmelser om deras fullständiga demilitarisering samt slutligen en kollektiv garanti mot överträdelser av konventionens bestämmelser. Finland har genom konventionen bekräftat den förklaring, som avgavs av Ryssland enligt 1856 års konvention (art. 1⁸). Gränsen för konventionens tillämpningsområde i territoriellt hänseende sammanfaller i stort med Ålandsöarnas av ålder gällande administrativa gräns. I fråga om det i zonen ingående vattnets utsträckning gäller tremilsgränsen (art. 2). Inom den neutraliserade Ålandszonen få varken bibehållas eller upprättas militära, marina eller för militär luftfart avsedda anläggningar eller operationsbaser och ej heller någon annan anordning för krigsändamål (art. 3⁹). Ingen lant-, sjö- eller luftstyrka får inkomma i eller uppehålla sig inom den neutraliserade zonen, och tillverkning, införsel, transitering och återutförsel av vapen och krigsmateriel inom densamma äro förbjudna (art. 4, första stycket¹⁰). Under fredstid gälla dock tre undantag från dessa bestämmelser. Därest utomordentliga omständigheter så kräva, får Finland, utöver erforderlig reguljär polispersonal, till zonen införa och där temporärt hålla annan väpnad styrka, som är nödvändig för ordningens upprätthållande (art. 4, andra stycket, mom. a). Finland äger rätt att tid efter annan låta ett eller två av sina lätta övervattenskrigsfartyg och, i fall av särskilda omständigheter av vikt, även andra övervattensfartyg, vilkas sammanlagda displacement dock i intet fall må överstiga 6.000 ton, temporärt besöka öarna. Finska regeringen må ej medgiva mer än ett krigsfartyg, tillhörande varje annan makt, rätt att inlöpa i ögruppen och där temporärt ankra (art. 4, andra stycket, mom. b). Såsom tredje undantag stadgas, att Finland får låta sina luftstridskrafter flyga över Ålandszonen, dock utan rätt för dessa att där landa utom i fall av force majeure (art. 4, andra stycket, mom. c). Förbudet

⁸ Art. 1 har följande lydelse: »La Finlande, confirmant en tant que de besoin, en ce qui la concerne, la déclaration faite par la Russie dans la Convention du 30 mars 1856, relative aux îles d'Aland, annexée au Traité de Paris du même jour, s'engage à ne pas fortifier la partie de l'archipel finlandais, dite *les îles d'Aland*.»

⁹ Art. 3: »Aucun établissement ou base d'opérations militaires ou navales, aucun établissement ou base d'opérations d'aéronautique militaire, ni aucune autre installation utilisée à des fins de guerre ne pourra être maintenue ou créée dans la zone décrite à l'article 2.»

¹⁰ Stycket lyder sålunda: »Sous réserve des dispositions de l'article 7, aucune force militaire, navale ou aérienne d'aucune Puissance ne pourra pénétrer ni séjourner dans la zone décrite à l'article 2; la fabrication, l'importation, le transit et la réexportation des armes et du matériel de guerre y sont formellement interdits.»

mot att låta krigsfartyg inlöpa i zonen inverkar icke på rätten till s. k. inoffensiv passage genom territorialvattnen (art. 5). I krigstid skall zonen anses såsom neutralt område och får icke vare sig direkt eller indirekt begagnas för ändamål, som på något sätt sammanhänger med militära företag (art. 6, första stycket). För den händelse Östersjön beröres av ett krig, äger Finland emellertid för tryggande av zonen neutralitet temporärt utlägga minor inom dennas vattenområde och för detta ändamål vidtaga sådana maritima åtgärder, som äro strängt nödvändiga (art. 6, andra stycket). Nationernas förbunds råd skall i så fall omedelbart underrättas (art. 6, tredje stycket). I syfte att göra den i konventionen stadgade garantin effektiv kunna signatärmakterna var för sig eller gemensamt hänvända sig till rådet i ändamål att detta må besluta, vilka åtgärder som skola vidtagas för att säkerställa upprätthållandet av konventionens bestämmelser eller för att tillbakavisa en kränkning. Garantimakterna förbinda sig att medverka till av rådet enhälligt beslutade åtgärder, under det att två tredjedels majoritet är tillräcklig för att de skola vara berättigade vidtaga de åtgärder, som rådet tillstyrker. I intetdera fallet medräknas vid omröstningen inom rådet, vari alla signatärmakter vid behandlingen av hithörande frågor skola kallas att taga säte, ombudet för den makt, som beskylts för att hava kränkt konventionens bestämmelser (art. 7: I). För den händelse zonen neutralitet äventyras genom ett plötsligt angrepp, skall Finland inom densamma vidtaga erforderliga åtgärder för att uppehålla och tillbakavisa angriparen samt omedelbart därom underrätta rådet (art. 7: II). Konventionen förblir i kraft oberoende av eventuella förändringar i status quo i Östersjön (art. 8). Med enhälligt samtycke av signatärmakterna kunna andra makter inbjudas biträda densamma (art. 9, andra stycket).

Av redogörelsen av innehållet för konventionen framgår att den var icke blott intimt förbunden med och förankrad i rådets omförmälda av både Sverige och Finland godtagna beslut utan hade noga anslutit sig till de i detta beslut för densamma utstakade linjer. Man torde sålunda kunna påstå att den innefattades i rådets beslut och utgjorde en icke oväsentlig del av ett beslut, varigenom konflikten mellan Sverige och Finland bilades. Så mycket starkare framstår härigenom skyldigheten för de båda länderna att respektera detta beslut och den i detta beslut innefattade konventionen. Härav följer att Finland icke ensidigt utan Sveriges samtycke kan frigöra sig från de förpliktelser konventionen ålagt förstnämnda

land. Det sagda gäller naturligtvis under förutsättning att konventionen icke enligt någon i folkrätten antagen grund för traktaters upphörande förlorat sin giltighet.

Den omständigheten att det i konventionen stadgade garanti-system, som f. ö. icke är anknutet till det i NF:s akt stadgade sanktionssystemet, numera måhända förlorat sin betydelse, är icke av beskaffenhet att omintetgöra den gällande kraften av konventionen och lika litet av NF:s råds beslut. Rapportörkommissionen förutsåg möjligheten av att de av kommissionen antydda, i konventionen närmare utvecklade garantierna ej skulle visa sig tillräckliga, utan att verkställbara garantier borde införas i en ny diplomatisk överenskommelse. Detta utvisar åtminstone att enligt kommissionen bestämmelserna om demilitariseringen och neutraliseringen under alla förhållanden borde bestå och att om garanti-bestämmelserna i 1921 års konvention i detta avseende ej visade sig tillräckliga, starkare garantier borde givas i en ny konvention. Jurist- och rapportörkommissionerna hava vidare antagit, att Pariskonventionens bestämmelser fortfarande varit i kraft, oaktat garantierna för densamma visat sig skäligen svaga. Vid sådant förhållande borde även 1921 års konvention fortfarande anses giltig, ehuru NF faktiskt förlorat sin betydelse. Söderhjelm¹¹ har ansett, att Finland i och med det att Finlands självständighetsförklaring förbehållslöst godtagits av Ryssland ej längre varit bundet av 1856 års konvention. Emellertid har denna mening icke delats av ovan omförmälda kommissioner, varjämte den tydligen icke kommit till uttryck i 1921 års konvention; märk i detta avseende följande uttryck i art. 1: »La Finlande, confirmant . . .». Hade 1856 års konvention ansetts ogiltig, hade säkerligen i nämnda artikel icke använts ordet »confirmant». För övrigt läser Finland enligt vanliga folkrättsliga regler hava övertagit alla de förut Ryssland åvilande förpliktelser, vilka på grund av sitt innehåll kunde anses knutna

¹¹ Démilitarisation et neutralisation des Iles D'Åland en 1856 et 1921, Helsingfors 1928, sid. 140, 141. Söderhjelm åberopar ett yttrande av Hermanson i Åland, Rättsvetenskapliga och historiska synpunkter, Helsingfors 1920, sid. 65, 66, av innehåll, bl. a., att då Finland blev oberoende av Ryssland, bortföll den inskränkning i Finlands rätt över dess territorium, som var en följd av Rysslands suveränitet. Emellertid hade författaren icke omnämnt fortsättningen av H:s yttrande i detta sammanhang av följande lydelse: »Det blev Finland, som kom att innehava suveräniteten även över Åland liksom över Finlands andra landskap, naturligtvis med de förpliktelser, som voro grundade i Ålandsfördraget av år 1856. Rysslands rätt över Åland har upphört». Av dessa ord är klart att Hermanson ansett att 1856 års konvention år 1920 fortfarande varit i gällande kraft.

till viss del av Finlands tidigare till det ryska rikets territorium hörande statsområde. Vid konventionens ingående hade för övrigt Finland insett eller bort inse, att demilitariserings- och neutraliseringsfrågornas avgörande i enlighet med rådets beslut för Sverige utgjorde det väsentliga i konventionen, som under alla omständigheter skulle äga bestånd oavsett styrkan av de i konventionen stadgade garantier.

b) DET EUROPEISKA INTRESSET.

Sveriges intresse i saken är även ett allmänt europeiskt intresse. Härom yttrade juristkommissionen bl. a. följande: »Sverige, som vid förhandlingarna i Fredrikshamn förgäves sökte erhålla en försäkran att Åland icke skulle befästas, hänvände sig 1856 till västmakterna för att om möjligt uppnå detta resultat till fredskongressen. Säkert är, att de bestämmelser, som i Paris avtalades mellan makterna och Ryssland, syftade längre än till ett tillgodoseende av enbart svenska intressen, alldenstund det här i själva verket förelåg ett europeiskt intresse, orsakat av Ålandsgruppens stora strategiska betydelse. Denna europeiska karaktär framträder särskilt i lydelsen av femte punkten av inledningen till 1856 års traktat, som innehåller dessa ord: »De krigförande makterna förbehålla sig rätten att i europeiskt intresse såsom speciella villkor uppställa — — —.» Vidare finner man av protokollet över Pariskongressens tredje sammanträde, att det första av dessa speciella villkor just var en av de allierade makterna till Ryssland ställd uppfordran att för framtiden icke återuppbygga eller uppföra någon marin eller militär anläggning på Åland. Denna europeiska karaktär bestyrkes ävenledes av själva inledningen till konventionen av den 30 mars 1856, däri det uttryckligen heter: »De höga fördragsslutande makterna, som vilja till Östersjön utsträcka verkningarna av den enighet, som så lyckligt återställts emellan dem i Orienten, och därigenom befästa fredens lyckliga verkningar, hava beslutat — — —.» — Det var för övrigt, emedan det gällde ett europeiskt intresse, som kongressen i fredstraktatens artikel 33 förklarade, att överenskommelsen rörande Ålands demilitarisering »är och förbliver vidfogad förevarande fördrag och skall äga samma kraft och värde, som om den utgjorde del därav». Genom denna 33:e artikel och trots Rysslands yrkande i motsatt riktning gjordes till medintressenter stater, »som icke deltagit i de krigshändelser, för vilka Östersjön varit skådeplats». Man har sålunda genom konventionen rörande Ålands demilitarisering

velat skapa »europeisk offentlig rätt», liksom man skapat dylik rätt genom andra bestämmelser i 1856 års traktat. Lord Clarendon avgav vid sin hemkomst från fredskongressen i House of Lords en uttrycklig förklaring i förevarande hänseende. — Makterna hava i talrika fall, alltsedan 1815, och i synnerhet vid avslutandet av fredsfördrag sökt grundlägga en verklig objektiv rätt, verkliga politiska lagar, vilkas verkningar gjort sig gällande även utanför de fördragslutande parternas krets. I förevarande fall har det stadigvarande internationella intresse, som fordrar, att den år 1856 skapade situationen upprätthålles, på nytt gjort sig gällande, sedan Finland konstituerats såsom en självständig stat, i synnerhet i överenskommelsen av den 30 december 1918 rörande demoleringen av de av Ryssland uppförda befästningarna på Åland, vilken överenskommelse träffades mellan de tre på grund av sitt geografiska läge i saken mest intresserade staterna: Sverige, Finland och Tyskland. — Om man sålunda medgiver, att 1856 års bestämmelser rörande Ålandsöarna äga karaktär av ett reglerande av europeiska intressen, blir det uppenbart, att denna reglering icke kan upphävas eller förändras, vare sig genom ensidiga åtgärder av någon enskild makt eller genom fördrag, avslutade endast mellan några av de signatär-makter, vilka ännu äro parter i 1856 års fördrag». Slutligen yttrade kommissionen bl. a.: »Den djupare orsak, som ligger till grund för 1856 års bestämmelser, är i själva verket önskan att förhindra, att ett för stort inflytande kunde förvärfvas av den makt, som är i besittning av den strategiskt så viktiga Ålandsögruppen. Denna orsak bibehåller hela sin vikt, vilka territoriella förändringar än må inträffa.» Sedan flertalet europeiska makter av betydelse deltagit i 1921 års konvention, är uppenbart att detta i hög grad varit ägnat att stärka det europeiska intresset i föreliggande fråga; med skäl torde kunna göras gällande att konventionens bestämmelser numera ingå som beståndsdelar i allmän mellanfolklig rätt.

C. BEMÖTANDE AV VISSA INVÄNDNINGAR MOT DEN FORTFARANDE GILTIGHETEN AV KONVENTIONEN.

1. Enligt den ärade författaren skulle Sveriges på konventionen grundade rättigheter gentemot Finland ej längre äga bestånd, när — vid det förhållandet att NF faktiskt förlorat sin betydelse — förbundets sanktionssystem bortfallit och, såsom en följd härav, även de

på konventionen grundade åländska garantierna förlorat all verklig betydelse. Författaren skänker härvid ej tillbörlig uppmärksamhet åt ovan anförda omständigheter, som kunna göras gällande mot denna hans uppfattning. Särskilt synes han förbise att konventionen på sätt förut framhållits utgjorde en icke oväsentlig del av bestämmelserna, innehållande förlikningen mellan Sverige och Finland i konflikten rörande Ålandsöarna. Den omständigheten att garantisystemet faktiskt för närvarande bortfallit läser icke inverka upplösande på konventionens materiella bestämmelser. Ett annat betraktelsesätt läser lätt kunna hava till följd att alla de avtal på den mänskliga sammanlevnadens snart sagt alla områden, vilka avtal tillkommit under NF:s ägide och under dess garantier, vore utan gällande kraft, vilket vore orimligt.

2. Till stöd för uppfattningen att konventionen upphört att gälla kan ej åberopas den preliminära överenskommelsen mellan Sverige och Finland i januari 1939, vilken överenskommelse endast åsyftade en modifikation av demilitariseringssystemet och för övrigt aldrig blivit definitivt utan förfallit.

3. Ej heller torde i sådant hänseende kunna åberopas Ålandsfördraget mellan Finland och Ryssland av den 11/10 1940.

Författaren har karakteriserat detta fördrag på följande sätt: »Intet tvivel kan råda beträffande Rådsunionens avsikt att en gång för alla ersätta den reglering av allmän internationell karaktär, som ägt rum genom 1921 års konvention, med det bilaterala fördrag, det *pactum leoninum*, som Finland blev tvunget att antaga. Finland tvangs icke blott att upphäva de försvarsåtgärder, som under kriget vidtagits, och alltså ånyo demilitarisera Åland samt att förplikta sig att upprätthålla denna demilitarisering, utan även att förhindra utomstående stater att förfoga över ögruppen område (1 art.). Då den rätt och skyldighet att med vapenmakt intervensera i händelse Ålands status blivit kränkt, som 1921 års konvention föreskrivit för signatärmakternas vidkommande, kunde releveras och bringas till utförande endast genom ett beslut av NF:s råd, är det solklart, att det nya fördraget *eo ipso* avsåg att fullständigt utesluta sagda internationella organ, som ju tio månader tidigare hade varit med om att fördriva Rådsunionen ur NF. Härtill kommer, att de befogenheter fördraget (3 art.) tillerkände rysk myndighet på Åland, självfallet stodo i strid med 1921 års konvention, till vilken Ryssland icke ens skulle ha fått ansluta sig utan samtliga fördragsmaktens samtycke. Långt ifrån att åstunda en sådan adhesion hade

ju bolsjevikmakten städse vägrat att 'erkänna' 1921 års konvention; redan av denna anledning var det klart, att man vid fördragets avslutande vägrade att bekräfta 1921 års konvention.» Av nu anförda skäl drager författaren slutsatsen att — om man ville göra gällande att 1921 års konvention ännu varit i kraft vid den tidpunkt, då 1940 års fördrag tillkom — fördraget varit oförenligt med konventionen och att det innebure en ren absurditet att påstå motsatsen. Det vill förefalla, som om författaren alltför starkt betonar fördragets icke-överensstämmelse med konventionen. Huru härmed än må förhålla sig är det uppenbart, att av en dylik icke-överensstämmelse icke följer att fördraget av 1940 såsom senare tillkommet än konventionen av år 1921 haft den verkan att konventionen utan vidare för Finland förlorat sin giltighet. Den omständigheten att ett land avslutar en överenskommelse, vilken är stridande mot ett tidigare avtal, ingånget med andra stater, läser ej betyda att det förstnämnda landet befriats från sina förpliktelser enligt den äldre överenskommelsen. För övrigt torde, om Finland ej hos Sverige och övriga i konventionen deltagande makter gjort framställning om Ålandskonventionens upphävande, dessa knappast varit skyldiga att i dåvarande läge intervensera.¹² Vid fördragets avslutande handlade Finland i ett tvångsläge, som väl även varit orsaken, varför Finland underlåtit att göra framställningar varom nyss nämnts — om så varit fallet. För övrigt har författaren själv medgivit att det kunde tänkas att mitt under pågående allmänt krig ingen makt bekymrade sig om den principiella frågan rörande konventionens bestånd eller förfall, varför man icke obetingat kunde av en makts passivitet draga den slutsatsen, att den omfattat den motsatta uppfattningen. Under tiden för fördragets giltighet var konventionen ifråga om Finlands möjlighet att uppfylla sina förpliktelser enligt densamma måhända i något avseende de facto suspenderad men icke upphävd; då fördraget upphörde att gälla, återfick Finland sin frihet att uppfylla dessa sina förpliktelser. Härtill kommer, att Finlands regering själv »med icke ringa eftertryck» sökt göra gällande, »att 1921 års konvention icke förlorat sin giltighet».¹³ Orsaken härtill har författaren

¹² Detta med hänsyn jämväl till den korta tiden för fördragets giltighet för Finland.

¹³ Se exempelvis telegram från finska beskickningen i Moskva till finska utrikesministeriet den $\frac{1}{10}$ 1940 (Finlands blå-vita bok II, sid. 88): »Jag påpekade, att konventionen av år 1921 förblir i kraft, vartill herr Molotov genmålde, att det är dem likgiltigt, huru vi tolka frågan, om konventionen av år 1921 förblir i kraft eller upphör att gälla».

sökt i följande omständigheter. »Man föreställde sig måhända, att vissa lojalitetshänsyn gentemot övriga signatärstater ålade Finland en skyldighet att trots allt vidhålla orubbligheten av 1921 års konvention.» Detta skäl vore enligt författaren ohållbart. Konventionen hade redan före tillkomsten av det bilaterala fördraget förlorat all praktisk-politisk betydelse. Ingen stormakt och över huvud ingen signatärmakt syntes under kriget hava erkänt någon av konventionen härflytande rättslig bundenhet med hänsyn till vilken den bort bringa garantierna eller sanktionerna att fungera. »Varför skulle väl då Finland ha ansett sig tvunget att fortfarande vidkännas de inskränkningar konventionen pålade detta land i viss mån såsom ett vederlag eller pris för det utlovade, men uteblivna skyddet?» Härtill må svaras, att även om garantisystemet enligt konventionen faktiskt upphört att fungera, kvarstå av förut i denna uppsats återopade grunder Finlands förpliktelser enligt konventionen. Skulle man tala om ett köpsläende i fråga om tillkomsten av bestämmelserna i förbundsrådets beslut och konventionen — något som knappast synes utan vidare befogat —, skulle man väl snarare kunna göra gällande att Sveriges erkännande av Finlands suveränitet över Ålandsöarna utgjorde det pris Sverige erlade mot det att Finland förband sig till de av detta land gjorda utfästelserna. Värdet av dessa för Sverige mer än uppvägdes av värdet för Finland av Sveriges erkännande.

Vidare — fortsatte den ärade författaren — kunde det synas vara av betydelse, att hävda det allmänna europeiska intresse, som då tagit sig gestalt i sagda konvention. Häremot har författaren gemmält att i den mån ett dylikt intresse allt ännu vore anknutet vid Åland — och att så förhölle sig, torde ej bestridas — så fortbestode detta intresse principiellt oberoende av den ena eller andra överenskommelsen. Härtill kan svaras att även om detta är sant är det icke av beskaffenhet att göra ogiltig Sveriges på konventionen grundade rätt. — Det avgörande momentet till att Finland gjort gällande den fortfarande giltigheten av konventionen hade enligt författaren sannolikt bestått däri, att man förmenat, att uppgörelsen av 1921 borde anses innebära ett slags konstitutivt erkännande av garanti för Finlands militärpolitiska befogenheter i fråga om Åland samt att ett uppgivande av konventionen kunde vara menligt för Finlands handlingsfrihet i fråga om denna del av dess område. Detta berodde enligt författaren på en missuppfattning. »Det enligt konventionen demilitariserade och neutraliserade området och samtidigt

den suveräna staten Finland skulle, tack vare NF:s garanti, erhålla ett internationellt rättsskydd, som motiverades av de inskränkingar, Finlands statsmakt å andra sidan måste vidkännas. Hava nu garantien och sanktionsmöjligheterna bortfallit, så torde väl ingen vilja göra gällande, att inskränkingarna det oaktat vore i kraft. Finlands handlingsfrihet i fråga om Åland grundar sig numera enbart på dess suveränitet över området, icke på något bemyndigande i kraft av 1921 års konvention; därför vore det orimligt att åberopa denna i syfte att i dess stadganden söka hemul för de försvarsåtgärder Finland självfallet åter vidtager.» Författaren förbiser här åter de ovan anförda skälen för konventionens gällande kraft. De Finland genom konventionen ålagda förpliktelseerna stadgades såsom gällande under alla förhållanden, icke endast under förutsättning av vad i konventionen meddelats om garanti och sanktionsmöjligheter. I konventionen hade bestämmelserna i sistnämnda hänseendet tillkommit för att trygga Finlands och även Sveriges ställning till den kraft och verkan de hava kunde. Finlands handlingsfrihet i fråga om Åland grundar sig sålunda fortfarande på ett bemyndigande i kraft av 1921 års konvention. Såväl Sveriges intresse som det av författaren erkända allmänna europeiska intresse, »som ännu är anknutet vid Åland», dessa intressen, som förefinnas »oberoende av den ena eller andra överenskommelsen», och som hava sin grund i normer, som numera måste anses ingå såsom beståndsdelar av allmän mellanfolklig rätt, hava fått sitt uttryck i Ålandskonventionen, som fortfarande måste anses utgöra den formella rättsgrunden för de rättigheter, Sverige har i nu ifrågavarande hänseende. Vidare är det uppenbart att konventionen lämnar Finland öppet stora möjligheter i fråga om försvaret av ögruppen, varför man ej behöver tillgripa teorin att Finland numera för detta ändamål vore frikallat från Ålandsförpliktelseerna i konventionen.

4. Någon eljest i folkrätten erkänd grund för upphörande av traktaters giltighet läser icke heller kunna åberopas för den av författaren hyllade åsikten att konventionen numera ej längre vore gällande. I sådant hänseende läser icke kunna hänvisas till desuetudo — under alla omständigheter har tiden från fördragets ingående härför varit för kort — eller contrarius usus. Sina förpliktelser enligt konventionen har Sverige iakttagit och någon annan folkrättslig skyldighet enligt konventionen att understödja Finland hade Sverige icke än att medverka till av NF:s råd enhälligt beslutade

åtgärder i detta syfte.¹⁴ Enligt konventionen äger Finland otvivelaktigt rätt till de av detta land under kriget vidtagna försvarsanordningar. För upphörandet av konventionens gällande kraft läser ej heller kunna åberopås den doktrin, som betecknas med uttrycket *clausula rebus sic stantibus*.¹⁵ I detta sammanhang förtjänar framhållas, att konventionen innehåller en bestämmelse, art. 8, varav klart framgår, att omförmälda *clausula rebus sic stantibus* icke kan åberopas såsom grund för konventionens ogiltighet i händelse av eventuella förändringar i status quo i Östersjön. För övrigt torde böra erinras om att till *clausula r. s. s.* icke heller läser med utsikt till framgång kunna hänvisas till stöd för uppfattningen att konventionen förlorat sin giltighet genom garantiernas bortfallande, med hänsyn till att man i Finland vid konventionens ingående insett eller bort inse, att demilitariserings- och neutraliseringsfrågornas avgörande i enlighet med rådets beslut för Sverige utgjorde det väsentliga i konventionen, som under alla omständigheter skulle äga bestånd oavsett styrkan av de i konventionen stadgade garantier.

Författaren har i sin uppsats väl beaktat det vid Ålandsöarna fästade allmänna europeiska intresset men, såsom det vill förefalla, ej till fullo det svenska intresset¹⁶ och, enligt min mening, på otill-

¹⁴ Emellertid har Sverige efter måttet av sina krafter arbetat för Finlands, inclusive Ålands, integritet och oberoende, oavsett att juridisk förpliktelse till bistånd ej förelåg, t. ex. genom sändningar till Finland av vapen av olika slag, ammunition, livsförnödenheter, kläder, penningar, beviljandet av krediter o. s. v. Däremot ansåg sig Sverige av olika skäl förhindrat att för nämnda ändamål gå i krig mot Ryssland; ej heller ville svenska regeringen med tillämpning av ovan omförmälda preliminära men sedermera förfallna överenskommelse av år 1939 mellan Sverige och Finland på därom av detta land gjord framställning medverka till en tillämpning av de i överenskommelsen avsedda försvarsåtgärder. Huruvida sistnämnda underlåtenhet varit riktig och väl motiverad eller icke är en politisk fråga; i juridiskt avseende saknar den betydelse.

¹⁵ Angående tillämpningen av denna regel har den ärade författaren i sin ovan omförmälda uppsats, sid. 34, yttrat, att en stat, som strävade att bliva befriad från en dess handlingsfrihet inskränkande eller hindrande fördragsbestämmelse, i många fall kunde finna det lättare och fördelaktigare att själv säga sig fri från fördraget i tanke att de stater, som därav berördes, i sinom tid skulle samtycka till vad som skett, än att försöka medels underhandlingar förmå dem att i vanlig ordning upphäva fördraget, men att man likafullt tvekade att tillmäta ensidiga viljeförklaringar rättsupphävande betydelse; man hade, om än av huvudsakligen formella skäl, behov av den sanktion, som låge i en ömsesidig uppgörelse eller åtminstone i ett efterföljande erkännande av en ensidig upplösning såsom rättsgiltig. Det vore icke så mycket tolkning av parternas fördragsvilja och därmed själva fördraget, som frågan gällde, utan fastmer ett bedömande av den betydelse de inträffade förändringarna rent objektivt sett måste anses besitta (sid. 35).

¹⁶ Författaren har ej helt bortsett från detta intresse såsom framgår av hans yttrande å sid. 158, däri han, efter att hava betonat att Ålands ögrupp om möjligt borde utgöra ett fridlyst och varför icke neutraliserat, men därför icke skyddslöst, område, yttrar bl. a.: »Här kan väl tänkas, att någon annan stat,

räckliga grunder velat fränkänna Ålandskonventionen fortfarande gällande kraft och även förnekat Sveriges på rådets beslut och konventionen grundade rätt. Sedan sanktionssystemet och de på detta system uppbyggda garantierna — för både Sverige och Finland — bortfallit, är konventionen, som i tillämpliga delar fortfarande måste anses gällande, i behov av revision, vilken icke kan företagas utan att Sverige därtill samtyckt. Vid denna revision, som bör företagas, sedan lugnare tider inträtt, måste tillvaratagas Sveriges intressen med hänsyn till öarnas strategiska betydelse och behovet för öbefolkningen av skydd.

i främsta rummet givetvis Finlands västra grannland, fortfarande kan hava ett erkänt intresse av att bidra till upprätthållande av det eftersträfvade fredstillståndet.»

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Om tolkningen och tillämpningen av RF § 107. De gamla frågorna, huru RF § 107 rätteligen bör tolkas och tillämpas, och huruvida konstitutionsutskottets på detta stadgande grundade arbete har någon väsentlig funktion att fylla i nutidens politiska liv, hava behandlats i uppsatser i Statsvetenskaplig Tidskrift av professorerna Brusewitz och Reuterskiöld (1942 s. 1 ff., 136 ff.). Det säger sig självt, att samma frågor oavslåtligen ställas och diskuteras inom konstitutionsutskottet. Så skedde bl. a. vid en allmän diskussion angående dechargearbetets anordnande, som ägde rum den 31 oktober 1941. Vid detta tillfälle sammanfattade jag synpunkter på detta ämne, som jag många gånger förut utvecklat under utskottets arbete och delvis också givit uttryck åt inför första kammaren,¹ i ett anförande, som blev stenografiskt upptecknat. Det skedde, som naturligt är, i en jämförelsevis summarisk form, utan vetenskaplig dokumentering och diskussion. Men även i denna form kan det måhända försvara sin plats som ett inlägg i den vetenskapliga debatten. Det meddelas därför här i oförändrat skick — med uteslutande allenast av en för sammanhanget betydelselös inledning av historiskt innehåll och ett slutparti, som behandlar frågan om själva formerna för det inre arbetet inom utskottet. Några noter hava tillfogats vid publiceringen.

”Att konstitutionsutskottets dechargearbete är något gammalt och att det är något säreget svenskt är naturligtvis icke i och för sig avgörande för omdömet om dess värde och dess betydelse. Men alldeles oberoende av dessa förhållanden vill jag börja med att hävda betydelsen av det arbete som konstitutionsutskottet här att utföra. Det är visserligen alldeles klart att konstitutionsutskottets dechargearbete endast i ytterst sällsynta undantagsfall kan få den av regeringsformen egentligen avsedda politiska verkan med avseende på statsråds avgång. Frågan, huruvida ett statsråd på grund av bristande förtroende från riksdagens sida skall avgå, avgöres ju numera på helt andra vägar än dem vi gå. Men det är dock enligt min tanke något värdefullt, att det genom vårt arbete kan bli en diskussion mellan regering och riksdag på grundval av fullständiga och sakliga och vederhäftiga faktiska upplysningar om vad regeringen har åtgjort, om regeringens politik.

Den möjlighet till en sådan diskussion, som § 107 regeringsformen erbjuder, står i djup samklang med våra offentliga inrättningar i övrigt. Att vi sitta och läsa protokoll, att vi ha möjlighet att göra oss underrättade i varje enskildhet om vad regeringen gör, medan däremot främmande länders parlament kunna ha ytterligt svårt att över huvud taget skaffa sig någon

¹ Se FK 1939: 28 s. 9 ff.

information om vad regeringen har företagit sig, detta är i full konsekvens med den publicitet, som i allmänhet präglar vårt offentliga liv i oerhört mycket högre grad än i andra länder. Det betyder helt enkelt att regeringen genom oss på ett effektivt sätt ställes under offentlig kontroll, liksom domstolar och myndigheter äro underkastade den kontroll, som följer av reglerna om domstolsförhandlingars och allmänna handlingars offentlighet. Då vi bygga våra framställningar till kamrarna på en saklig utredning av saker och ting, grundad på protokoll och andra handlingar, måste jag också se denna ordning i belysning av och i sammanhang med den för svensk rätt över huvud taget så karakteristiska strävan att åstadkomma en grundlig utredning i de frågor, som offentliga organ ha att ta ståndpunkt till.

Sålunda vill jag hävda att det ligger något mycket betydelsefullt i § 107 regeringsformen. Men ändå vill det icke bli något riktigt av det hela. Vi såväl som de, som bedöma vårt arbete, ha en allmän känsla av att detta är något föråldrat, att det är tunna och obetydliga resultat vi komma till, att arbetet är ineffektivt, att vi inte hitta på det väsentliga. Vi känna väl alla, för att tala rent ut, ett visst löjets skimmer som från olika håll faller över oss och vårt arbete, tyvärr kanske allra mest från dem som bäst förstå de saker och ting som vi ha att sysselsätta oss med. Och själva känna vi ju ofta arbetet som ganska meningslöst. Efter mitt förmenande beror emellertid detta, som jag här har antytt, till en ganska väsentlig del på vissa uppfattningar angående vårt arbete, vilka jag för min del vill beteckna såsom vanföreställningar och vilka efter min tanke dels hämma och snedvrída vårt eget arbete och dels förvirra andras omdöme om det. Jag kan sammanfatta dem i åtta punkter.

1) Man talar om att konstitutionsutskottets uppgift är att företaga en »konstitutionell» granskning. Däri ligger den tanken innesluten, att vi — det »grundlagsvårdande» utskottet — ha att bedöma huruvida statsråden begå grundlagsstridiga åtgärder, kanske också lagstridiga åtgärder över huvud taget, med andra ord att det är »formella» felaktigheter av det ena eller andra slaget, som vi äro satta att efterspana. Vi skulle sålunda framför allt vara en samling av lagkarlar och formkunniga män.

Följden av denna uppfattning är tvåfaldig. Å ena sidan medför den kanske en tendens att icke våga sig på andra saker än sådana, där man kan peka på någon grundlagsstridighet eller lagstridighet, över huvud taget en formell felaktighet. Jag tycker sålunda att det är typiskt, att då man i utskottet står inför något som man finner oriktigt och är benägen att anmärka på, man ofta möter en tendens att beteckna felet som bestående däri, att det har varit s. k. bristfällig beredning. Därmed har man så att säga gjort frågan till en formell fråga, emedan man har en känsla att det egentligen är formella frågor vi skola syssla med.

Den andra följden är ju att vi, lika väl som statsråden, våra kamrater i kamrarna och allmänheten, måste tycka att det formella ändå är något relativt oväsentligt. Allra mest känner man detta i sådana tider som de nuvarande. För övrigt känner man kanske på sig, att man icke heller är särskilt skickad att ta itu med dessa formella saker. Man har med ett ord inte den rätta lusten att ta itu med dessa saker, som man föreställer sig såsom väsentliga i utskottets arbete.

Med anledning härav kan jag icke nog understryka, att denna uppfattning är — jag tvekar inte att säga det — grundfalsk. Det finns ju ingenting i våra grundlagar som i minsta mån antyder att vårt bedömande skulle inskränka sig till eller ens huvudsakligen inrikta sig på regeringsåtgärdernas överensstämmelse med grundlag eller lag eller deras formella riktighet över huvud taget. Det kan icke nog understrykas, att § 107 regeringsformen helt allmänt talar om iakttagande av rikets sannskyldiga nytta. Det pekar på ett bedömande av statsåtgärdernas klokhet, lämplighet, ändamålsenlighet, men ingalunda av deras formenlighet.

2)¹ Man har känslan att konstitutionsutskottet alltid fastnar och måste fastna i *detaljer*, som äro av ringa betydelse ur det helas synpunkt. Det är en gammal tvistefråga inom riksdagen och inom den lärda världen, huruvida konstitutionsutskottet skall inrikta sig på en detaljkritik eller på allmänna omdömen om statsrådets personligheter och deras lämplighet för sina ämbeten. Säkert förhåller det sig på det sättet, att konstitutionsutskottet har rätt att ge sin granskning en i så måtto generell innebörd, att den verkligen syftar till allmänna omdömen om det statsråd, som är under granskning. Men det är utan tvivel alldeles omöjligt att komma in på en sådan ordning; det förbjöds av mångahanda skäl. Därför är det emellertid icke nödvändigt att hamna i den rena detaljkritiken, att bara upptaga enstaka regeringsbeslut, enstaka åtgärder till granskning. Det finnes intet vare sig lagligt eller praktiskt hinder för att konstitutionsutskottet strävar till att taga upp större sammanhang till behandling. Det sker ju också vid ett och annat tillfälle. Från den tid jag har varit med erinrar jag om t. ex. en reservationsanmärkning, som gjordes angående Kungl. Maj:ts förhållande till kristidskommissionerna.² Det beror helt och hållet på oss själva, om vi vilja gå vidare på den vägen. För min del har jag alltid inom utskottet hävdad, och jag vill gärna upprepa det här, att det skulle vara utomordentligt fruktbart, om vi kunde inrikta oss på sådana saker som exempelvis att, då en ny anslagsform har kommit till användning, ett nytt betydelsefullt anslag har ställts till Kungl. Maj:ts förfogande, ge oss in på en ordentlig granskning av hur detta anslag har använts. Och då vi fått en ny lag — jag tänker särskilt på sådana lagar, som det varit strid om vid deras tillkomst — och lagens tillämpning på ett eller annat sätt ankommer på Kungl. Maj:t, vore det naturligt för oss att i detalj följa, hur Kungl. Maj:t har tillämpat den, för att sålunda se, hur det har blivit med de frågor, som på sin tid diskuterades inom riksdagen under lagens utformning.

3) Man säger: Konstitutionsutskottet kommer ändå alltid *för sent*, långt efter det händelserna ha utspelat sig. Och allt det som vi kunna komma att säga, kommer för resten ändå mycket effektivare och bättre och tydligare

¹ Av vad jag anför under denna punkt torde framgå, att prof. Brusewitz genom ett mitt yttrande i FK 1939. bibragts en skev uppfattning av min ställning till frågan om detaljanmärkningssystemet; Statsvet. Tidskrift 1942, s. 15. Jag har ej principiellt avvisat sådana anmärkningar. Det synes vara mitt tal om att KU:s anmärkningar böra vara av värde som ett led i bedömandet av den allmänna frågan om statsrådets ställning, som varit vilseledande. Vad jag därmed avsett utvecklas nedan under p. 6.

² KU 1941: 12 s. 20, 22.

fram på andra vägar, genom den offentliga diskussionen i pressen, genom remissdebatten och interpellationer, genom motioner och framställningar från intresserade sammanslutningar o. s. v.

Det första, nämligen att vi komma sent, är obestriddligen sant, och det är ju i stort sett inte något att göra åt det, ehuru man ju kan erinra om att det inte finns något hinder för oss att ta upp frågor som behandlats av regeringen under pågående riksdag. Frågor som ha tilldragit sig allmän uppmärksamhet ha vi ju möjlighet att gripa in i genom infordrande av protokoll och handlingar, och möjligen kunde det ske mer än vi ha gjort förr.

Den andra invändningen, att sakerna nog bli uppmärksammade utan vårt åtgörande, är icke heller fullt vägande. Faktum är ju att det är stora skiftningar i allmänhetens och riksdagsmännens intresse. Vid den ena tidpunkten intressera de sig för en sak, vid en annan tid är det något annat som står i förgrunden, och det, som kan ha sysselsatt sinnena i hög grad vid en tidpunkt, sjunker kanske efteråt med orätt ned i glömska. Ingenting är vanligare än att en lagfråga, som föranleder heta debatter i riksdagen, är liksom bortglömd sedan lagen en gång stiftats. De som beröras av den ha kanske icke tillfälle att göra sig hörda inför offentligheten. Intresset har slocknat. Jag menar att det kan vara en ganska naturlig uppgift för konstitutionsutskottet att aktualisera spörsmål, som sålunda ha kommit litet på sidan.

4) Man vet ju, att konstitutionsutskottets uppgift är att »anmärka». Vad betyder »anmärka»? Man sätter naturligtvis uttrycket i sammanhang med ordets vanliga betydelse; en magister anmärker på sina elever. Konstitutionsutskottets »anmärkningar» få, kanske hos oss själva och i varje fall hos utomstående, lätt samma färg, av en sorts prickning av vederbörande. Det brukar ju också heta i våra dechargebetänkanden att vi göra anmärkningar »mot» statsråden. Det är klart att man reagerar mot en sådan verksamhet. De som beröras därav och många andra reagera mot de tjuguherrar, som känna sig skickade att dela ut anmärkningar, och det kan väl hända att vi själva dra oss för att fullgöra den funktionen.

Det är ju från denna tankegång som den besynnerliga utvägen har utvecklats, att man gör s. k. anmälan (eller omförmälan) utan anmärkning.¹ Oavsett vad man i övrigt kan säga om den utvägen, som jag alltid har bekämpat här i utskottet — fast jag inte envisades med att reservera mig vid årets dechargebetänkande — är det emellertid en mycket dålig utväg ur den synpunkt jag här har för ögonen, ty uppriktigt talat är ju en sådan där anmälan utan anmärkning ändå avsedd att vara en anmärkning, låt vara av svagare karaktär. Den är inte ett BC, men den är ett B? i alla fall, och den bedömes ungefär på samma sätt av utomstående, såsom en »prickning».

Min synpunkt har här alltid varit den, att man har kommit in på ett villospår genom att ett ord, som man missuppfattat, har fått en alltför stor makt över tanken. Jag tillåter mig läsa upp vad som står i § 107: »Skulle konstitutionsutskottet *anmärka*, att statsrådets ledamöter samfällt etc. —

¹ Jfr härom FK 1942: 19 s. 35 ff.: första kammaren uttalade sitt »ogillande av utskottets förfaringsätt att avgiva redogörelse för vissa regeringsåtgärder utan anmärkning enligt § 107 regeringsformen».

— äge då utskottet att *sådant tillkännagiva* för riksdagen, vilken, om den finner rikets väl det kräva, kan hos Konungen skriftligen anmäla sin önskan» om statsrådets entledigande etc. Såvida icke min språkkänsla alldeles sviker mig, har grundlagsstiftaren här med ordet anmärka icke velat säga något annat än det som vi uttrycka med »märka», »iakttaga». Och vad vi skola göra inför riksdagen det är att »tillkännagiva», ej att »anmärka». Betydelsen är alltså helt enkelt: har konstitutionsutskottet iakttagit något, så skall det tillkännagiva det för riksdagen. Nu medger jag, att om iakttagelsen går ut på att en statsrådsledamot »icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeämbete utövat», har ju en sådan iakttagelse, vilket ord man än vill använda, i verkligheten karaktären av vad man i dagligt tal kallar för en anmärkning. Det kommer man ju icke ifrån. Men vi böra aldrig glömma — vilket dock, förefaller det mig, alltför ofta sker —, att § 107 också talar om en annan sorts iakttagelser: utskottet kan »anmärka», d. v. s. iakttaga, att statsrådets ledamöter, samfällt eller en eller några av dem, i sina rådslag om allmänna mått och steg »icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta». En iakttagelse, att statsrådets ledamöter icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, betyder ju ingenting annat än en iakttagelse, att statsråden ha handlat på ett sätt som konstitutionsutskottet icke anser vara för riket nyttigt; vår anmälan till riksdagen om detta förhållande är, så vitt jag kan se, ingenting annat än en anmälan, att konstitutionsutskottets majoritet har en annan mening än statsrådet om riktigheten i den anmälda åtgärden. En sådan anmälan har ingenting av anmärkning eller prickning i vanlig mening. En sådan anmälan är icke mera graverande, mera stötande än de andra meningsyttringar som ofta förekomma från riksdagens sida gentemot regeringen. Riksdagen brukar icke genera sig för att göra sådana, och statsråden bruka icke känna sig pikerade av dem.

Naturligtvis är det i § 107 fråga om kritik, det vill jag icke fördölja. Naturligtvis är det meningen, att man skall anmäla sådant som man vill kritisera. Men det behöver icke vara sådan kritik som är ägnad att kasta en skugga på statsrådets ledamöter. Det är min tro, att om denna tankegång bleve mera allmän, skulle det komma en friskare syn på dechargearbetet. Det glädde mig mycket att i konstitutionsutskottets utredning av 1927 finna ett uttalande av den gamle S. A. Hedin, som går i precis samma riktning. Han hoppades, att det hela skulle utveckla sig så, att dechargebetänkandet bleve »till grundval för en politisk debatt, som skall tillintetgöra den småaktiga och småsinnade uppfattning av utskottets granskningsuppdrag, som nu råder till höger och till vänster, upptill och nedantill. Konungens rådgivare skola på den förändringen vinna, vad de böra vinna: nämligen att de gå till diskussionen om en 'anmärkning' icke så, som skulle de hava att bemöta en personlig förnärmelse» — detta vill jag särskilt stryka under — »utan som till en ärlig strid om rätta uppfattningen av det allmänna bästas krav».¹

5) Det säges, att det skulle vara konstitutionsutskottets uppgift att på ett särskilt sätt vara *objektivt, opolitiskt*; rent politiska frågor skulle vi ej befatta oss med. Utomstående, som ana sådana anspråk hos oss eller resa dem mot

¹ Utredning över frågan om statsrådets ansvarighet (1927) s. 43.

oss, le åt oss öppet eller i mjugg och säga, att de nog kunna förstå, att vi ha en räv bakom örat, vi också. Själva känna vi kanske anspråket på att vi skola vara så objektiva och opolitiska som något tyngande och besvärande.

Jag vet inte, varifrån egentligen föreställningen har kommit om denna speciella karaktär hos konstitutionsutskottets arbete. Vad mig beträffar, försöker jag, liksom jag är övertygad om att alla mina riksdagskamrater göra, att i allt mitt riksdagsarbete vara så objektiv som det står i min förmåga att vara — detta alltså icke blott i konstitutionsutskottet utan även eljest. Å andra sidan är jag fullt medveten om att jag även i mitt arbete i konstitutionsutskottet influeras av min politiska åskådning. Det vore skräp med min politiska åskådning, om den vore så dålig, att jag skulle känna mig nödsakad att lägga den vid dörren till konstitutionsutskottet för att ikläda mig en mera änglaliknande skepnad.

Om en fråga är politiskt betonad, så må den alltså gärna bli det här också. Det ligger i sakens natur, och det är ingenting att skämmas för. Ingenting är naturligare än att vi dela upp oss efter partilinjer här, som vi göra i många andra frågor inom riksdagen. Det kan inte någon annan ogilla än den, som går i den egendomliga tron, att vi skulle kunna stå på något alldeles särskilt sätt ovanför stridsvimlet. Alldeles säkert ha grundlagsstiftarna aldrig tänkt att vi skulle komma att stå där, utan de ha förstått att det i konstitutionsutskottet liksom på andra håll skulle sitta vanliga människor och att bestämda politiska åskådningar där skulle komma till uttryck.

För övrigt är det ju kanske anledning att påpeka, att just den nuvarande tiden i alldeles särskilt hög grad bjuder på mängder av frågor, som inte ha någon politisk färg. Det beror delvis på den nationella samlingen, så långt den räcker, men kanske framför allt därpå, att det har dykt upp en sådan mängd av spörsmål, som partiprogrammen över huvud taget inte ta någon ståndpunkt till. Även den som går till arbetet med en sådan utgångspunkt, som jag här kritiserat, kan således i den nuvarande tiden finna mycket att göra.

6) Man pekar på att konstitutionsutskottets arbete, vad man än vill säga, ju ändå är *ett led i frågan om förtroende eller icke-förtroende för statsrådets ledamöter*. Det är ju meningen med § 107, säger man, att det eventuellt skall kunna bli en framställning till Konungen om statsråds entledigande. Vad vi komma med av kritik är redan av denna anledning, säger man vidare, ägnat att på ett alldeles särskilt sätt rubba regeringens ställning; åtminstone ligger det nära till hands att uppfatta vår kritik såsom syftande i den riktningen. Detta förhållande är verkligen ett allvarligt bekymmer. Det försvarar vårt arbete på olika sätt. Om man i det hela gillar ett statsråds verksamhet och sålunda önskar hans kvarstående, är det ju naturligt, att man är obenägen att vara med om en kritik emot honom, om den skall på ett alldeles särskilt sätt, mer än annan kritik som framföres i riksdagen, bidra till undergrävande av hans ställning. Det blir naturligtvis också en särskilt skarp reaktion emot en kritik, vilken uppfattas såsom havande en sådan syftning. Även den som eljest gärna kunde vara med om att säga ett ord av kritik emot ett statsråd, t. ex. i en riksdagsdebatt eller i ett utlåtande av ett annat utskott, just därför att han har klart för sig att dessa uttalanden komma att stå för vad de äro, men icke komma att leda precis till

att statsrådets ställning undergräves — han blir ändå ohågad för att bära fram sin kritik på den farliga vägen genom konstitutionsutskottet, därför att kritiken därigenom får denna särskilda etikett, denna särskilda syftning.

Ja, allt detta kommer man — det vill jag medge — på sätt och vis inte ifrån. Vi äro enligt § 107 regeringsformen ett led i tänkta misstroendevota från riksdagens sida. Grundlagen har tänkt sig att det är just i denna form, enligt § 107 och i ingen annan form, som en motsättning mellan regeringen och riksdagen, alltså ett misstroende från riksdagens sida, skall uttryckas. Men nu bör man komma ihåg följande. Såsom jag redan har antytt, belyses numera frågan om riksdagens inställning till statsrådets ledamöter på tusen andra sätt än genom konstitutionsutskottet. Riksdagens och dess partiets och ledamöters tankar om regeringen komma fortlöpande, dag för dag, till uttryck i mångahanda olika former, medan däremot ingen människa mer drömmer om att vårt arbete enligt § 107 skall leda till någon skrivelse till Konungen med hemställan om ett statsråds entledigande. Vi veta ju, och alla veta, att det inte blir någon storpolitisk aktion genom dechargebetänkandet. Vi bereda inga likkistor åt statsråden med det, och om vi slå några små, små spikar i en blivande likkista någon gång, så är det inte något värre eller något längre syftande än de spikar, som slås på många andra håll.

Här invändes då: Ja, men konstitutionsutskottets kritik har ändå den särställningen, att då konstitutionsutskottet bär fram en anmärkning — eller, som jag hellre vill säga, en anmälan — enligt RF § 107, är det ju enligt grundlagen just i syfte att få ett statsråd avlägsnat. Detta är enligt min mening icke alldeles riktigt. Jag är ju alldeles med om — det har jag betonat förut —, att vi skola bära fram kritik mot statsråden: sådant som är av betydelse för bedömande av deras personligheter (»nit, skicklighet och drift» etc.), och deras politiska gärning (»rikets sannskyldiga nytta»). Men observera, att enligt grundlagstexten ligger det inte i *vår* uppgift att uttala ett omdöme, huruvida statsråden alltjämt förtjäna riksdagens förtroende eller icke. Märk väl: vi ha att »anmärka» dessa förhållanden, och sedan är det riksdagen, som bedömer det sålunda framförda materialet och avgör, om *den* finner rikets väl kräva en hemställan om statsråds entledigande. Vår sak, som jag ser den, är bara att komma med sådant material, som kan vara av någon betydelse — kanske endast ytterst minimal betydelse —, för ett bedömande av vilken grad av förtroende vederbörande statsråd förtjäna hos riksdagen. På grund av sakens natur blir, som vi alla veta, det material, som vi lägga fram, faktiskt ur denna synpunkt av mycket ringa betydelse, och om vi enligt § 107 lägga fram våra iakttagelser, behöver man därför icke däri se en vilja att fälla statsråden. Man har inte mera anledning att lägga in en sådan vilja i våra aktioner än i de mångahanda andra aktioner av kritik och invändningar, som statsråden möta från riksdagens sida. Ser man saken på det sättet, behöver konstitutionsutskottets dechargebetänkande icke innebära den storpolitiska aktion, som i förbigående sagt pressen alltid gör oss den otjänsten att göra det till (den målar ju ut det som något alldeles särdeles sensationellt). Utan vårt arbete blir ett led i det sunnda och naturliga och i varje stat med folkstyre behövliga meningsutbytet mellan regering och riksdag, alltså ett medel bland många andra för att klarlägga förhållandet mellan de båda statsmakterna.

7) Man säger, att konstitutionsutskottet har ett *domarkall*, att vi sitta här som domare. Man tänker väl dels på den där objektiviteten, som jag talade om nyss, och dels därpå, att vi liksom en domstol skulle göra uttalanden med en särskilt auktoritativ kraft och betydelse.

Här stå vi återigen inför en sådan där hämmande och snedvridande föreställning. Naturligtvis betvivla utomstående vår objektivitet och vår auktoritet, och själva känna vi oss kanske något knäsvaga, då vi skola ge oss till att fungera såsom domare. Men även föreställningen om vårt domarkall är ju felaktig. Grundlagsstiftarna visste mycket väl, vad en domstol är. De visste, att en domstol är en myndighet, som träffar ett bindande avgörande efter omsorgsfull utredning, i vilken utredning framför allt ingår att den anklagade skall höras. Grundlagen ger oss icke alls den möjligheten. Vi ha ett mycket ofullständigt utredningsmaterial. Vi höra icke ens vederbörande statsråd. Men så har icke heller grundlagen tänkt sig vår funktion såsom en domarefunktion. Vi äro inga domare. Riksdagen är för övrigt inte heller enligt regeringsformen någon domare över statsrådets ledamöter. På sin höjd äro vi åklagare. Man uttrycker ofta saken på detta sätt. För min del skulle jag hellre se den så, som jag nyss antydde: att vi förse riksdagen med material för bedömande av statsrådets gärning. Ett ofullkomligt material därför att det endast belyser en liten del därav, ofullkomligt även i så måtto, att vår utredning är ofärdig: vi ha icke hört den andra sidan. Det blir sålunda ett material som får gälla för vad det är värt, liksom meningsyttringarna från andra utskott, och som sedan får belysas inför offentligheten och i riksdagsdebatterna genom statsrådets gensagor och andra upplysningar som kunna komma fram.

8) Man talar om att konstitutionsutskottet skall ge »*anvisningar*» för hur det ena och det andra skall skötas. Särskilt brukar detta betonas just av dem, som känna sig ohågade för ansvarsutkrävande i de av regeringsformen närmast utstakade formerna. Man vill sålunda icke väsentligen bedöma det förflutna och kritisera det, utan framför allt ge riktlinjer för framtiden. Särskilt kombineras denna tankegång med talet om att man skall inrikta sig mot »*departementens praxis*». Därvid tänker man väl närmast på sådana saker, som i första hand departementstjänstemännen stå för, sådant, som statsråden icke i egentlig mening tagit del i och kunna vara ansvariga för.

Naturligtvis är denna tankegång i och för sig så till vida felaktig, att vad vi ha att göra principiellt är att se bakåt. Det är fråga om kritik av vad som har skett och icke några riktlinjer för framtiden. Men jag ger gärna ett erkännande åt tankegången, ty det ligger ju nästan alltid så till, att i en kritik av det förgångna ingår samtidigt på grund av sakens natur en bestämd mening om hur man bör handla för framtiden i liknande fall. Det är sålunda ingenting att säga om att konstitutionsutskottet, låt vara indirekt, kommer att uttala sin mening om det ena och det andra, som bör iakttagas för framtiden. Men också på denna punkt ville jag göra några reservationer:

Jag för min del känner djupt min oförmåga att ge några *anvisningar* med anspråk på verklig auktoritet, framför allt därför att jag, som jag nyss anmärkte, i detta utskott saknar tillräcklig utredning, då jag skall ge *anvisningar* i ett administrativt spörsmål på grund av de akter jag läst utan att

jag hört något alls från departementet om hur man resonerat i saken. Här gäller detsamma som jag nyss sade om vår domargärning. Vi få med den auktoritet, som vi kunna ha, lägga fram vår oförgrifliga mening. Vi få icke ställa våra anspråk för högt i avseende på respekt för våra uttalanden, just med hänsyn till utredningens ofullständighet.

Jag får kanske tillägga, att jag särskilt icke känner mig tilltalad av sådana anvisningar för (eller kritik emot) just departementens tjänstemän. Att liksom gå statsråden helt och hållet förbi och i verkligheten rikta sig mot expeditionschefer och kansliråd är för mig olustigt. Till att börja med få de ju aldrig något tillfälle att yttra sig. Det är inte bara det, att de icke få yttra sig på utredningsstadiet, som jag nyss anmärkte, utan de ha icke heller något tillfälle att yttra sig sedan. Ja, om statsrådet visar god vilja, kommer väl deras mening fram, men man vet ju inte hur det blir med den saken. Dessutom känner jag mig litet obenägen att alltför mycket stryka under, att det finnes saker, som statsråden icke kunna bära något ansvar för och som de icke ha varit skyldiga att närmare taga reda på. Jag är benägen att ställa anspråken på statsrådets deltagande i de ärenden, som de ha att föredraga, ganska högt. Särskilt vill jag anmärka, att i den mån konstitutionsutskottets arbete, såsom jag skulle önska, inriktas på litet större saker, icke detaljfrågor, kommer man in på sådana ämnen, där man med rätta kan fordra att statsråden självständigt taga ståndpunkt och icke utan vidare lita på departementstjänstemännen.

I detta sammanhang bara ett ord om den tidigare framförda tanken, att konstitutionsutskottets arbete borde omläggas därhän, att vi skulle kunna få föreslå skrivelser till Kungl. Maj:t med hemställan om ändring i det ena eller andra som sker i regeringen. Jag har ingen sympati för den linjen, bland annat därför att jag tycker att vi inte få tillräckligt med utredning för att göra något sådant. Jämför hur det går till med statsrevisorernas anmärkningar! Innan riksdagen med anledning av dem skriver till Kungl. Maj:t, få ämbetsverken tillfälle att yttra sig. Det skulle ju knappast bli möjligt, ifall man skulle inkoppla ett sådant skrivelseväsen i konstitutionsutskottets arbete. En annan invändning är, att det härigenom bleve en underlig sammanblandning av göromålen hos konstitutionsutskottet och hos andra utskott.

Jag har nu i åtta punkter lagt fram vad jag tillåtit mig kalla missuppfattningar eller vanföreställningar. Det är kanske ett hårt ord, men det uttrycker expressivt vad jag menar. Min övertygelse är, att konstitutionsutskottets granskning skulle kunna bli av ökad betydelse, i den mån dessa föreställningar skingras. Det skulle bli mindre hämningar hos oss själva, och hos utomstående skulle det skapas mera vilja att acceptera och respektera det sakliga, som vi kunna komma med, i stället för den obehagliga blandning av högtidlighet och stuckenhet och ironi, med vilken konstitutionsutskottets dechargebetänkanden brukas mottagas. Jag står fast vid den meningen, att § 107 regeringsformen icke, såsom en förutvarande ledamot av detta utskott vid många tillfällen har brukat kalla den, är ett »rostigt muskedunder», utan kan bli ett naturligt led i det meningsutbyte mellan regeringen och riksdagen, som vi behöva."

Nils Herlitz.

Konstitutionella m. fl. frågor vid 1942 års riksdag. Det betydelsefullaste bland de konstitutionella spörsmål, som varit föremål för

riksdagens behandling innevarande år, är frågan om *statstjänstemännens rättsliga ställning*. De härom innehållna bestämmelserna i §§ 35 och 36 RF kvarstå i huvudsak oförändrade allt sedan vårt nuvarande statsskicks tillkomst. Under den avsevärda tidrymd, som härefter förflutit, har emellertid statsförvaltningen undergått en genomgripande omdaning betingad såväl av omvandlingen av vårt samhälles struktur som av statsverksamhetens utsträckande till helt nya områden i en av 1809 års grundlagsstiftare icke förutsedd omfattning. Dessa förändringar ha övat ett betydelsefullt inflytande på statstjänstemännens ställning.

Anställningsformerna konstitutorial och förordnande (tillsvidare eller på viss tid) ha erhållit alltmera ökad utbredning. Den uppfattningen, att § 36 RF endast har avseende å genom fullmakt tillsatta tjänster, har efter hand gjort sig gällande. I anslutning härtill har det förmenats, att innehavare av andra tjänster icke vore tillförsäkrade det i lagrummet stadgade skyddet. I 1939 års civila avlöningsreglemente är numera intagen en uttrycklig föreskrift om att innehavare av konstitutorial kunna avsättas i administrativ väg för fel eller försummelse i tjänsten. Och att genom förordnande tillsätta statstjänstemän kunna entledigas utan rannsaking och dom följer omedelbart av anställningsformens natur. Detsamma gäller om icke ordinarie befattningshavare. Men även fullmaktshavarnas rättsliga ställning har undergått en djupgående förändring. Från och med mitten av 1800-talet ha i avlöningsförfattningar efter hand införts allt mera skärpta bestämmelser om förflyttningsskyldighet, betingade av viktiga statsintressen, men icke desto mindre stående i motsättning till ordalagen i § 36. Slutstenen i denna utveckling utgöra de bestämmelser om förflyttningsskyldighet, som återfinnas i 1939 års civila avlöningsreglemente. I detta stadgas, att annan tjänsteman än domare är pliktig att låta sig förflyttas, förutom till annan stationeringsort eller annan befattning vid det verk han tillhör, därest Kungl. Maj:t så prövar lämpligt till befattning vid annat verk, å vilken reglementet är tillämpligt. Till och med för domare stadgas förflyttningsskyldighet till annan domarebefattning inom den lönegrad han tillhör, om än till denna skyldighet är knutet villkoret, att Kungl. Maj:t skall finna förflyttningen påkallad av organisatoriska skäl. Militära beställningshavare äro jämlikt 1939 års militära avlöningsreglemente underkastade än vidsträcktare flyttningsskyldighet. Även pensionsförfattningarnas föreskrifter om skyldighet för befattningshavare att vid viss ålder eller under vissa andra omständigheter avgå från tjänsten, ehuru med rätt till pension, vilka bestämmelsers ändamålsenlighet och nödvändighet numera knappast av någon sättes ifråga, äro i varje fall icke förutsatta i regeringsformen; de kunna icke ledas tillbaka längre än till 1870-talet. I viss anslutning till dessa senare bestämmelser har vid årets riksdag beslutats sådana ändringar i det militära avlöningsreglementet, att med fullmakt försedda regementsofficerare och högre militära beställningshavare samt motsvarande civilmilitära befattningshavare skola kunna avskiljas från aktiv stat, där så finnes påkallat med hänsyn till statens intresse.

Den betydande klyfta, som otvivelaktigt föreligger mellan å ena sidan grundlagens bud och å andra sidan dess tillämpning i nu gällande avlönings- och pensionsförfattningar, vilka i viktiga delar äro ett uttryck för det praktiska livets krav, är ägnad att inge allvarliga betänkligheter. Förhållandena ha numera utvecklats sig därhän, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t funnit sig böra uttala, att denna skiljaktighet icke längre borde få bestå utan överbyggas genom en revision av § 36 RF och den i samband därmed stående § 35. Vid denna revision borde enligt riksdagens uttalade mening å ena sidan hänsyn tagas till att den allmänna princip, på vilken § 36 byggde, vore av vital betydelse för rättsskipningen och förvaltningen och därmed för hela vårt samhällsskick. Det vore nämligen angeläget, att dessa funktioner handhades av personer, som efter bästa övertygelse fullgjorde sina värv utan att behöva frukta godtyckliga inskridanden från överordnade. Å andra sidan borde också beaktas statsmakternas behov av större rörelsefrihet på förevarande område än § 36 i sin nuvarande lydelse skänkte. Detta behov hade särskilt framträtt under de senaste årtiondena. Huru de nya grundlagsbudena i detalj skulle utformas kunde emellertid icke avgöras utan en allsidig utredning genom Kungl. Maj:ts försorg. Enligt sakens natur borde de emellertid icke göras alltför utförliga. Härav följde, att vid utredningen fråga torde uppstå om icke, i likhet med vad flerstädes i utlandet vore fallet, närmare bestämmelser i ämnet lämpligen borde införas i särskild lagstiftning, som mera ingående reglerade statstjänstemännens rättigheter och skyldigheter över huvud taget.

De uppseendeväckande former, under vilka en kommunistisk ledamot av riksdagen föregående år undandrog sig att ställa sig till polismyndigheternas förfogande för att lämna upplysningar i ett visst kriminellt mål, framkallade en ganska livlig diskussion i tidningspressen om *riksdagsmännens personliga rättsställning* enligt de ålderdomliga stadgandena i §§ 110 och 111 RF. Frågan kom också upp vid årets riksdag genom en motion (av hr Håstad) om revision i klarläggande syfte av berörda stadganden. Konstitutionsutskottet kom härigenom i tillfälle att närmare uttala sig om innebörden av § 111 RF. Sålunda framginge det enligt utskottets mening av en jämförelse med § 110 andra stycket, att det skydd, som i § 111 bereddes riksdagsman, icke avsåge endast tid, då riksdagssession påginge, utan även tiden mellan riksdagarna. Utskottet ansåg det vidare klarlagt och i praxis erkänt, att den i § 111 intagna bestämmelsen om att riksdagsman ej finge berövas sin frihet i andra fall än de i §§ 110 och 111 angivna, icke beredde riksdagsmän, som ådömts frihetsstraff, rätt att få domens verkställighet uppskjuten till tid, som ej sammanfölla med utövande av riksdagsmannaskapet; någon sådan rätt för riksdagsman inrymdes icke heller i § 4 RO. Däremot kunde enligt utskottets förmenande i vissa andra hänseenden tvekan uppkomma i frågan, när ett frihetsberövande vore förbjudet enligt § 111 RF. Sålunda kunde beträffande vissa slag av ingrepp i den enskildes rörelsefrihet osäkerhet råda, huruvida han genom dem kunde sägas »berövas sin frihet». För att riksdagsman skall kunna häktas förutsättes, att det brott för vilket han beskylls eller blivit gripen å bar gärning, utgör »grov missgärning». Frågan om vad som skulle förstås

med sistnämnda uttryck hade, framhöll utskottet vidare, givit anledning till skilda meningar; vanligen hade man dock ansett att härmed avsåges sådant brott, som ej kunde medföra ringare straff än straffarbete i två år och för vilket häktning vore obligatorisk enligt § 19 mom. 5 i strafflagens promulgationsförordning. Full klarhet ansåg utskottet ej heller föreligga i frågan, huruvida hämtning till rätten av riksdagsman finge äga rum endast då grov missgärning förelåg eller om åtgärden också finge företagas vid lindrigare brott samt om den endast skulle få förekomma i brottmål eller även i andra i allmän lag angivna fall. Den oklarhet, som alltså i vissa hänseenden otvivelaktigt vidlader § 111 och som sammanhänger med stadgandets ålderdomliga karaktär, har sin förklaring bland annat däri, att vid paragrafens tillkomst frihetsstraffen blott intogo en underordnad ställning inom straffsystemet, medan de i våra dagar stå i dettas centrum, samt i den utveckling som de straffprocessuella tvångsmedlen efter bestämmelsens tillkomst undergått.

Enligt konstitutionsutskottets mening kunde redan av nu anförda skäl en översyn av § 111 RF anses motiverad. Spörsmålet härom hade emellertid fått ökad aktualitet, framför allt sedan Kungl. Maj:t till riksdagen avlätit proposition med förslag till ny rättegångsbalk, innefattande nya eller ändrade bestämmelser om häktning, anhållande, reseförbud, inställelse vid polisförhör samt hämtning till rätten. Utskottet förordade därför, att frågan om revision av de till skydd för riksdagsmannaskapets utövande i § 111 givna stadgandena gjordes till föremål för en allsidig och förutsättningslös utredning genom Kungl. Maj:ts försorg; härvid borde helt naturligt § 110 RF och § 4 RO ävenledes ägnas uppmärksamhet. Konstitutionsutskottets utredningsförslag avslogs emellertid av riksdagen, som i stället biföll en till utskottsutlåtandet fogad reservation, vari hemställdes, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Även reservanterna hade emellertid betonat, att en översyn av § 111 RF vore motiverad. Men med hänsyn till det nära sambandet mellan spörsmålet om en revision av förevarande stadgande och processreformen, borde enligt reservanternas mening denna senare lämpligen först vara genomförd, innan den förra frågan upptoges till närmare omprövning. Den utredning i ämnet, som kunde anses påkallad, borde vidare på grund av ämnets beskaffenhet lämpligen företagas inom riksdagen och icke uppdragas åt Kungl. Maj:t. Det var alltså mera en skiljaktighet i form än i sak, som förelåg mellan majoritet och minoritet i utskott och kamrar.

Enligt 1941 års lydelse av stadgan om ersättning för riksdagsmannauppdragets fullgörande skulle *riksdagsmannaarvode* utgå under tid, räknat från och med dagen för riksdagens början, »då frågor som Konungen förelagt riksdagen äro beroende på dennas prövning» — vid lagtima riksdag dock minst under fyra månader så framt ej riksdagen dessförinnan upplöses. Olika meningar ha gjorts gällande om innebörden av denna bestämmelse. Enligt en åsikt, som tidigare framförts i denna tidskrift (1941 sid. 272, 428), skulle arvode, och som en konsekvens därav reseersättning, utgå icke blott under den eller de tider, då kungl. propositioner vore anhängiga hos riksdagen, utan också under tid, då riksdagen eljest sammanträdde för mottagande av meddelande enligt § 56 RO. Enligt en annan mening, som

torde ha varit den förhärskande inom regeringen, kunde arvode icke utgå i sistnämnda fall. Frågan om den rätta tolkningen av bestämmelsen kunde i år komma att få praktisk betydelse, då regeringen söker undvika att kamrarna kallas till en arbetssession i höst för behandling av kungl. propositioner, men tidsomständigheterna ändock kunna tänkas föranleda regeringen att lämna riksdagen något meddelande med stöd av § 56 RO i fråga om det utrikespolitiska läget eller folkförsörjningen. På initiativ av konstitutionsutskottet har därför en sådan ändring beslutats i arvodesstadgan, att därav numera otvetydigt framgår, att arvode även utgår, då riksdagen sammanträder för frågor, varom i § 56 RO sägs.

Vid intet av de elva *hemliga kammarplena*, som med stöd av § 56 RO hållits under tiden 1921--1941, har något diskussionsprotokoll förts. Denna praxis har sedan år 1933 varit befast genom uttryckliga bestämmelser i kamrarnas ordningsstadgor. Inom den statsvetenskapliga litteraturen ha olika meningar uttalats i frågan, om dessa regler vore förenliga med RO:s bestämmelser om protokollföring vid kamrarnas sammanträden. Enligt den i anledning av en motion (av hr Undén), syftande till upphävande av berörda regel, av konstitutionsutskottet uttalade uppfattningen skulle ordningsstadgornas förevarande bestämmelser i varje fall icke stå i god överensstämmelse med grunderna för förevarande grundlagsstadganden. Oavsett detta förhållande fann utskottet det olämpligt, att diskussionsprotokoll icke fördes även vid ifrågavarande slag av sammanträden. Ordningsstadgornas bestämmelser härom ha nu också upphävts. I samband härmed har i stadgorna föreskrivits, att justering av protokollen från de hemliga kammarplena skall ske vid sammanträde inom lyckta dörrar. I fråga om protokoll och yttranden vid de förstnämnda sammanträdena skall vidare enligt ett tillägg till § 12 reglementariska föreskrifter för riksdagen gälla de där innehållna allmänna bestämmelserna i ämnet med det undantaget, att protokollen efter justeringen skola överlämnas till riksdagsbiblioteket och ej till kansli-deputerade, då de ej torde komma att tryckas förr än beslut om deras offentliggörande i vederbörlig ordning fattats.

De regler om *konstitutionsutskottets interna dechargearbete*, som i nära nog oförändrad form varit gällande under en följd av år och som finnas återgivna i Reuterskiölds grundlagskommentar (del 3, 2:a uppl., sid. 63 f.), ha i år reviderats i betydelsefulla hänseenden. Dechargearbetet skall sålunda numera inledas med en allmän debatt om dettas planläggning. Vidare har den förberedande granskningen av statsrådsprotokollen ägt rum på fyra avdelningar i stället för tidigare på tre. Första avdelningen har granskat protokollen över justitie-, justitiedepartementets- och ekklesiastikärenden, andra avdelningen protokollen över försvars- och finansärenden, tredje avdelningen protokollen över social- och kommunikationsärenden samt fjärde avdelningen protokollen över jordbruks-, handels- och folkhushållningsärenden; statsrådsprotokollen över utrikesdepartementsärenden ha som tidigare lästs i utskottets plenum.¹ Avdelningarna ha erhållit en i viss mån

¹ Tillräckliga skäl motivera knappast detta skiljaktiga förfaringssätt. Tvåårsprotokollen över utrikesdepartementsärenden äro i regel de mest intetsägande och de betydelselösaste bland statsrådsprotokollen. Genom femtioårsprotokollen över nämnda ärenden erhålles ej heller någon samlad bild av de viktigaste dragen av

självständigare ställning än förut. Sålunda ha de haft rätt besluta om utredning i viss fråga. Vidare ha yrkanden om anmärkning eller omförmälan också fått framställas i avdelningarna och då kunnat göras till föremål för förberedande behandling inom dessa. Beslut om anmärkning eller omförmälan eller om ärendes avskrivning har däremot självfallet fortfarande endast kunnat fattas i utskottets plenum. — Dechargearbetets resultat skall här icke närmare beröras, då det i annat sammanhang kommer att upptagas till behandling i denna tidskrift.

I samband med beslutet om inrättande av ett särskilt stift för Stockholm med vissa kringliggande områden ha därav betingade ändringar i *kyrkomötesförordningen* beslutats.

Den nya lagstiftningen med särskilda bestämmelser om uppfinningar av betydelse för rikets försvar eller folkförsörjning m. m. har föranlett en omformulering av 23 § *sekretesslagen*. Handlingar i ärenden angående ansökning om patent få enligt den nya lydelsen av paragrafen icke utan sökandens samtycke utlämnas till annan i vidare mån än som föranledes av gällande lagstiftning rörande patent; dock få, så framt ej annat är där stadgat, sådana handlingar utlämnas i vad de angå uppfinning varå patent beviljats.

Giltighetstiden för *transportförbudsförordningen* har förlängts med ytterligare ett år.

I *lagen om val till riksdagen* har vidtagits den mindre ändringen, att valnämndens eller magistratens sammanträde för prövning av de mot röstlängden framställda anmärkningarna skall börja kl. 7 e. m. i stället för kl. 10 f. m. Några andra ändringar ha icke beslutats i nämnda lag. Däremot har riksdagen i ett uttalande förutsatt, att de i år företagna ändringarna i kommunala vallagen, sedan de prövats vid höstens val, med de jämkningar som därav kunna föranledas, också göras tillämpliga å andrakammarvalen.

De ändringar i lagen om val till riksdagen, som under 1930-talet beslutades i syfte att underlätta deltagandet i andrakammarvalen, föranledde också krav på underlättande av deltagandet i de kommunala valen. Det kunde synas ligga närmast till hands att å dessa senare val göra de för andrakammarvalen gällande bestämmelserna om röstning i främmande valdistrikt och röstning före valdagen tillämpliga. Så har emellertid icke befunnits ändamålsenligt. I stället ha sådana ändringar beslutats i *kommunala vallagen*, att möjlighet beredes dels röstberättigad, som till följd av vistelse utom sitt valdistrikt är förhindrad att rösta vid valförrättningen därstädes, att å valdagen avlämna valsedel å fast postanstalt inom riket, dels ock röstberättigad, vilken med skäl kan antagas komma att valdagen vistas utom riket, samt röstberättigad, som tillhör någon av vissa yrkes- eller tjänstegrupper och med skäl kan antagas till följd av tjänstens utövning icke kunna utöva sin rösträtt å valdagen (valsedelsförsändelseinstitutet för yrkes- och tjänstemän har avskaffats), att under viss tid före valdagen

landets utrikespolitik. För att få en sådan måste man bl. a. gå även till övriga femtioårsprotokoll. Det kunde därför finnas anledning överföra även läsningen av utrikesprotokollen till en av avdelningarna samt att låta avdelningarnas presidier gemensamt genomgå alla femtioårsprotokoll efter den vanliga avdelningsläsningens slut.

avlämna valsedel inom riket å postanstalt, som nyss sagts, och utom riket å svensk beskickning eller svenskt konsulat, som Kungl. Maj:t bestämmer. Den röstberättigade skall inneha för ändamålet utfärdad utdrag ur röstlängden i det valdistrikt han tillhör utvisande, att han där är upptagen såsom röstberättigad vid valet, dagen för valet samt den myndighet, som skall verkställa sammanräkning av de vid valet avgivna rösterna. Röstmottagare är inom riket den postfunktionär, som enligt av generalpoststyrelsen meddelade föreskrifter därtill utses, samt utom riket beskickningens eller konsulatets chef eller den han sätter i sitt ställe. För de kategorier väljare, vilka äga att före valdagen avgiva röst, skall röstmottagning få ske från och med adertonde dagen före valdagen. Röstmottagning skall å postanstalt äga rum under den tid postanstalten hålles öppen för allmänheten, å valdag dock minst en timme. De allmänna valen skola enligt förslaget sammanföras till i lagen bestämda dagar: val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige till tredje söndagen i september månad, val av municipalfullmäktige till första söndagen i oktober månad samt val av kyrkofullmäktige till tredje söndagen i sistnämnda månad.

Bland övriga kommunala frågor, som varit föremål för riksdagens prövning, märkes i främsta rummet spörsmålet om en mera rationell *kommunal indelning*. Redan 1939 års riksdag hade i skrivelse till Kungl. Maj:t begärt utredning i ämnet. Då denna framställning ännu icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd, har riksdagen i anledning av väckta motioner i skrivelse till Kungl. Maj:t framhållit angelägenheten av att en utredning med det snaraste kommer till stånd. De nuvarande tidsomständigheterna ha icke ansetts böra motivera något ytterligare uppskov. Ett sådant borde enligt riksdagens mening ej heller få föranledas därav, att förevarande spörsmål redan till en del vore under övervägande inom kommunalskatteberedningen och socialvårdskommittén. Dessa kunde nämligen med de för dem givna direktiven icke pröva föreliggande fråga annat än ur vissa speciella synpunkter. Riksdagen ansåg det vidare icke vara lyckligt, om de nämnda utredningarna komme att föranleda åtgärder, som på väsentliga punkter föregrepe lösningen av spörsmålet om en lagstiftning syftande till en mera rationell kommunal indelning. I samband härmed underströks, att bildandet av specialkommuner för handhavande av särskilda förvaltningsuppgifter, om detta förfaringssätt tillgrepes i mera vidsträckt omfattning, kunde äventyra planmässigheten i den kommunala förvaltningen och i längden till och med kommunens fortbestånd såsom bärare av den kommunala självstyrelsen. En allsidig och förutsättningslös utredning av den förevarande frågan vore därför nu av förhållandena påkallad.

Rikets försvarsväsen är principiellt en statlig och icke en *kommunal angelägenhet*. En viss förskjutning i uppfattningen härvidlag har emellertid framträtt under de senaste åren. Krigsteknikens utveckling har nämligen medfört, att numera försvarsåtgärder av helt annan art och omfattning än tidigare måst vidtagas till skydd även för de delar av landet, vilka icke kunna förväntas komma att utgöra krigsskådeplats i vanlig mening. Härigenom har ett betydande *hemortsförsvar* vuxit fram, som omfattar

åtskilliga sinsemellan självständiga grenar. Äldst bland dessa är luftskyddet, varmed förstås åtgärder av icke militär natur, vilka åsyfta att försvåra anfall från luften eller begränsa verkningarna av sådant anfall. Tidigare rådde en viss tvekan med avseende å frågan, huruvida kommun ägde rätt anslå medel till luftskydd inom kommunens område. Med hänsyn till de skyldigheter, som i ett flertal avseenden åvila kommun i fråga om luftskyddet, får det emellertid numera anses, att åtgärder för luftskydd äro att hänföra till sådana gemensamma angelägenheter, varmed kommun äger taga befattning. I fråga om kommuns befogenheter med avseende å luftvärnet, varmed avses åtgärder i samma syfte som luftskyddet men av militär natur, har däremot genom utslag av regeringsrätten den 23 november 1939 (Regeringsrättens årsbok 1939 ref. nr 66) fastslagits, att anskaffande av vapen för militärt ändamål icke tillhör de angelägenheter, som kommun äger vårda. Liksom luftvärnet faller enligt gällande rätt även hemvärnet — vilket enligt 1940 års hemvärnskungörelse utgör en del av lantförsvaret och består av militärt organiserade på frivillighetens väg rekryterade förband, vilkas främsta uppgift är att verka för det omedelbara trygghandet av den egna hemorten — utanför området för kommunernas kompetens; detta har fastslagits genom regeringsrättens avgörande den 15 maj 1941. (Regeringsrättens årsbok 1941 ref. nr 24.) I anledning härav väcktes vid riksdagen motioner syftade till att införa rätt för kommun att anslå medel till hemvärnets verksamhet. Motionärerna erinrade om att alltsedan tillkomsten av hemvärnet ett stort antal kommuner beviljat anslag till detta, utan att besvär anförts över besluten. Ett genomförande av en reform i motionernas syfte skulle därför närmast innebära ett legaliserande av ett på många håll redan praktiserat förfaringsätt. Konstitutionsutskottet framhöll i sitt av riksdagen godkända utlåtande i ämnet, att det på frågans nuvarande stadium icke ville uttala sig om lämpligheten av en lagstiftning i sådant syfte. Spörsmålet härom borde ses i samband med kommunernas uppgifter beträffande hemortsförsvaret i dess helhet. Tidslaget krävde emellertid en undersökning av frågan, i vad mån kommunerna borde erhålla möjlighet anslå medel till hemortens försvar, så att den osäkerhet som härutinnan rådde med det snaraste undanröjdes.

Genom ett år 1938 fattat beslut sänktes det befolkningstal, vid vilket fullmäktigeinstitutionen är obligatorisk i borgerlig kommun, från 1.500 till 700. En liknande reform har nu beslutats för den kyrkliga kommunens vidkommande. Det befolkningstal, vid vilket *kyrkofullmäktigeinstitutionen* principiellt skall vara obligatorisk i församling, har nämligen sänkts från 5.000 till 1.500. På grund av arten och beskaffenheten av de ärenden, vari de kyrkliga kommunerna ha att besluta, har behovet av representativt system för dem först ansetts inträda vid ett högre befolkningstal än för de borgerliga kommunerna. — Med hänsyn till skolärendenas antal och ekonomiska betydelse har samtidigt beslutats, att *skoldistrikt*, som omfattar två eller flera församlingar eller delar av sådana (s. k. sammansatta skoldistrikt), obligatoriskt skola utgöra en kyrklig samfällighet.

I *lagen om församlingsstyrelse i Stockholm* ha vissa ändringar vidtagits i syfte att ernå en reglering av indelningen beträffande huvudstadens folkrikaste ytterförsamlingar. En sådan reglering förutsatte emellertid, att möj-

lighet först bereddes att fördela de därmed förenade kostnaderna på alla huvudstadens församlingar. Syftemålet har ansetts böra tillgodoses genom bildande av en samfällighet. De beslutade ändringarna i församlingsstyrelselagen för Stockholm innebära därför bl. a., att de territoriella församlingarna skola bilda en kyrklig samfällighet i fråga om prästerskapets och kyrkobetjäntes kontanta löneförmåner, om hushållning med och vård av den församlingarnas egendom, som är avsedd för bestridande av nyssnämnda löneförmåner, om byggnad och underhåll av de boställen, som anvisats för avlöning av prästerskapet och kyrkobetjante och icke äro bostadsboställen, om allmän kyrkoavgift, om avgifter till samfälligheten samt om beviljande inom vissa gränser av anslag till församling för bland annat byggnad och underhåll av kyrka med vad därtill hör, församlingshus och bostadsboställen för prästerskap och kyrkobetjante. Samfällighetens beslutanderätt skall utövas av ett permanent organ, församlingsdelegerade. Delegerade skola utses av kyrkofullmäktige i varje församling till ett antal av en delegerad för varje församling och därutöver ytterligare en för varje påbörjat tjugotusental invånare i församlingen vid utgången av det år, då allmänna val av kyrkofullmäktige senast ägde rum. Suppleanter skola utses till lika antal som delegerade. Till delegerad eller suppleant för viss församling skall kunna väljas blott den, som vid valtillfället äger rösträtt vid kyrkofullmäktigeval i församlingen, är boende därstädes och uppnått tjugofem års ålder. Delegerade och suppleanter skola väljas för en tid av fyra år. Varje församlingsdelegerad skall äga en röst. De ärenden, som företagas till avgörande av delegerade, skola såsom regel vara vederbörligen beredda av ett beredningsutskott. Angår ärende viss församling, skall tillfälle lämnas församlingens kyrkoråd att avge yttrande, innan detsamma avgöres. Verkställigheten av församlingsdelegerades beslut skall i regel tillkomma kyrkorådet i den församling, som ärendet angår.

Landstingslagens bestämmelser om *dagtraktamente och resekostnadsersättning åt landstingsmän* ha ändrats. Med hänsyn till den prisökning, som inträtt under kriget, har dagtraktamentet till landstingsmän, som bo å ort där landstinget hålles, höjts från 9 till 12 kronor samt för övriga landstingsmän från 12 till 18 kronor. Vidare skall resekostnadsersättningen, i den mån resan icke kan företagas med järnväg eller fartyg, beräknas efter lägsta inom landstingsområdet för taxeaomobil fastställda taxa.

Den revolutionerande utveckling, som vägtrafiken undergått under de senaste decennierna före nu pågående krig, har i betydande mån rubbat förutsättningarna för väghållningens ombesörjande av kommunala samfälligheter. Den enormt stegrade automobiltrafiken i förening med det ekonomiska livets ökade rörlighet har lett till att de allmänna vägarna upphört att vara av huvudsakligen lokalt intresse; väghållningen framstår som en hela landets gemensamma angelägenhet. Staten har också steg för steg övertagit allt större delar av väghållningsbördan och bär redan den övervägande delen av densamma. Den logiska konsekvensen av denna utveckling är statens övertagande av den allmänna väghållningen på landet. Arets riksdag har också i anledning av en proposition i ämnet uttalat sin principiella anslutning till *vägväsendets förstatligande* på landet. En sådan reform anses komma att medföra betydande fördelar. Genom att väghåll-

ningskostnaderna helt överflyttas på staten vinnes en väsentlig lättnad i landsbygdens skattetryck, underlättas genomförandet av en allmän skatteutjämning samt skapas förutsättningar för en rättvis fördelning av bördorna för de allmänna vägarna och därmed jämställda trafikleder. Genom reformen skapas slutligen och icke minst förutsättningar för en verkligt rationell väghållning.

Av de i den allmänna väghållningen ingående två huvuduppgifterna, ombesörjandet av vägunderhåll och vägbyggnad samt planläggning av det allmänna vägnätets utformning, skall för omhändertagande av den förstnämnda, vilken är av teknisk-ekonomisk natur, vid statens övertagande av vägväsendet inrättas ett statligt, tekniskt verk. Detta skall bestå av en centralstyrelse samt ett antal lokalförvaltningar, s. k. distriktsförvaltningar. Centralstyrelsen tänkes tillskapad genom en utbyggnad av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Distriktsindelningen skall helt anslutas till länsindelningen. Vad planläggningen av vägnätets utformning beträffar måste den ske under hänsynstagande till faktorer av näringspolitisk, social, ekonomisk och teknisk natur samt har därför ansetts böra under Kungl. Maj:ts och riksdagens överinseende gemensamt ombesörjas av det tekniska verket, länsstyrelserna och de lokala vägintrössena. Av tillbörlig hänsyn till såväl dessa senare som behovet att erhålla råd och upplysningar av organ, vilka väl känna ortsförhållandena, är det även efter ett förstatligande av vägväsendet behövt att de lokala synpunkterna få tillfälle göra sig gällande.

Enligt principbeslutet skola de lokala intressena företrädas av dels vägnämnder, vilka skola övertaga de nuvarande vägdistriktsorganens befogenheter med avseende å frågor om byggande av väg, förändring av enskild väg till allmän och indragning av väg, dels ock länsvägnämnder vid handläggningen av frågor gemensamma för hela länet såsom exempelvis upprättandet av flerårsplaner. Vägnämnderna, vilkas områden i stort sett tänkas komma att sammanfalla med de nuvarande vägdistriktet, skulle enligt propositionen bestå av fem ledamöter, valda av ombud som i sin tur skulle utses av de i området ingående kommunerna. Från riksdagens sida har emellertid ifrågasatts, om icke sättet för val av vägnämndsledamöter vore allt för omständligt. Den tanken har därför framförts, att ledamöterna törhända kunde utses av landsting, hushållningssällskap och skogsvårdsstyrelser, varigenom skulle vinnas en förenkling av valet och viss säkerhet för att nämndens sammansättning bleve mera allsidig. För att länsvägnämndens sammansättning skulle innefatta garanti för att länets vägintrössen bleve allsidigt belysta föreslogs i propositionen, att ledamöterna i länsvägnämnderna skulle utgöras av ordförandena i länets vägnämnder. Riksdagen ifrågasatte emellertid, om icke vägnämnden borde äga befogenhet att utse vilken ledamot som helst till representant i länsvägnämnden. Riksdagen uttalade sig vidare för att skogsvårdsstyrelserna skulle berättigas utse en representant inom varje länsvägnämnd. En sådan lösning ansågs bl. a. ägnad att främja ett samordnande av det allmänna vägnätet med de särskilda skogsvägar, till vilkas utbyggande staten numera anslår avsevärda belopp. Jämte de nämnda organen tänkes för frågor av mera principiell natur inrättat ett rådgivande centralt organ, kallat riksvägnämnden, bestående av ombud för de olika länsvägnämnderna samt representanter för

skogsbruket, städerna, motororganisationerna, trafiksäkerheten och hembygdsvården.

Bland förvaltningsrättsliga frågor i övrigt av mera allmän räckvidd, som varit föremål för riksdagens prövning, märkes bl. a. spørsmålet om *kungörandet i kyrka*. Föreskrifter om att kungörande skall ske i kyrka ha funnits intagna i ett stort antal författningar, som beröra vitt skilda områden, såväl världsliga som kyrkliga. Enligt 1894 års lag angående kungörelsens uppläsande i kyrka skulle sådant uppläsande, dessutom äga rum, när Kungl. Maj:t eller länsstyrelsen särskilt förordnade därom. På grund av Kungl. Maj:ts beslut ha rubrik och datum till vissa författningar, som införts i svensk författningssamling, och någon gång författningarna i deras helhet upplästs. Förordnande om att länskungörelser skola uppläsa i kyrka har meddelats av de flesta länsstyrelser i ganska betydande omfattning. Detta uppläsande i kyrkorna av allmänna tillkännagivanden har emellertid framstått som en för nutida förhållanden föga ändamålsenlig publiceringsmetod. Beträffande de världsliga kungörelserna torde också uppläsningen haft ytterst ringa praktiskt värde. Den har skett efter gudstjänstens slut och vanligen under det att allmänheten lämnat kyrkan eller därefter. Såväl kyrkomötet som riksdagen har också tidigare vid flera tillfällen uttalat sig för inskränkningar i kungörelseläsandet i kyrkorna. Vid årets riksdag har nu träffats en provisorisk lösning i frågan, som otvivelaktigt innebär en förbättring i jämförelse med den hittillsvarande ordningen. Den nya lagen med vissa bestämmelser om kungörande i kyrka, som trädde i kraft den 1 juli 1942, avser att i avbidan på ändringar i de författningar, som innehålla föreskrifter om kungörande av världsliga meddelanden i kyrka, tillsvidare ersätta kungörelseläsandet med anslag av en förteckning över kungörelserna i vapenhuset eller å annan lämplig plats i eller invid kyrkan, Kungl. Maj:t dock obetaget att förordna, att kungörelse, som är av synnerlig betydelse eller rör kyrkliga angelägenheter, också skall uppläsa i kyrkan.

Riksdagen har godkänt ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag till lag med särskilda bestämmelser angående *stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara* m. m. Den nya lagen har ersatt 1940 års provisoriska lag i ämnet, på vilken den i huvudsak bygger. Då någon redogörelse icke tidigare lämnats i denna tidskrift för den äldre lagstiftningen, torde vissa huvuddrag i 1942 års lag här böra omnämnas.

Lagen är en typisk fullmaktslag. På ett i moderna kristidsförfattningar brukligt sätt förlänas Kungl. Maj:t där befogenhet att vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, när riksdagen ej är samlad, förordna, att bestämmelserna i lagen skola tillämpas. Sådant förordnande får dock ej meddelas utan att Kungl. Maj:t låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Gillas ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början, skall det efter utgången av denna tid upphöra att lända till efterrättelse. Under tid, då riksdagen är samlad, äger Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke meddela förordnande, som nyss sagts. Då det finnes påkallat på grund av ovan

angivna förhållanden, äger Kungl. Maj:t förordna: 1. att uppgift, som tillkommer Kungl. Maj:t, skall i fråga om visst slag av mål eller ärenden övertagas av underordnad myndighet; 2. att de uppgifter, som tillkomma viss statsmyndighet, skola helt eller delvis övertagas av annan statsmyndighet eller av kommunalmyndighet eller att i fråga om visst slag av mål eller ärenden talan mot statsmyndighets beslut icke må fullföljas; 3. att de uppgifter, som tillkomma viss kommunalmyndighet, skola helt eller delvis övertagas av annan kommunalmyndighet i samma kommun eller, om hinder härför möter, av statsmyndighet eller av kommunalmyndighet i annan kommun; 4. att i fall, då enligt lag eller författning suppleanter skola utses till visst antal, sådana må utses till visst större antal; 5. att myndighet må hava sin verksamhet helt eller delvis förlagd till annan ort än den, där verksamheten eljest skall utövas; samt 6. att myndighet må fatta beslut i annan sammansättning eller med mindre antal ledamöter eller i annan ordning än eljest är stadgat. Kungl. Maj:t äger också bestämma, att befattningshavare i statens tjänst skall tjänstgöra i annan statlig befattning än den han innehar eller i kommunal befattning. Lagen ger vidare Kungl. Maj:t behörighet förordna om anstånd med val av ledamot i kommunal representation eller innehavare av annat allmänt uppdrag samt att föreskriva den jämkning av valperiodens längd, som därav kan påkallas. Har på grund av sådant förordnande eller eljest val ej hållits, skall den tidigare valde, ehuru den tid utgått för vilken han valts, kvarstå i uppdraget, till dess annan valts och har att tillträda uppdraget. Dessa regler skola äga motsvarande tillämpning i fråga om innehavare av allmänt uppdrag, vilken skall tillsättas för viss tid i annan ordning än genom val.

De Kungl. Maj:t enligt den förevarande lagen tillkommande, i det föregående nämnda befogenheterna kunna uppdragas åt underordnad myndighet. I trängande fall äger länsstyrelse i vad angår länet även utan sådant uppdrag för statsförvaltningens och den kommunala förvaltningens upprätthållande utöva befogenhet, som enligt lagen tillkommer Kungl. Maj:t.

Lagen är ej tillämplig beträffande riksdagen eller allmänna kyrkomötet, deras avdelningar, utskott, nämnder, deputerade, revisörer, ombudsmän och verk eller i fråga om krigsdomstolar eller myndigheter, som avses i lagen med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m., eller beträffande mål eller ärende, varom stadgats i sistnämnda lag eller lagen med särskilda bestämmelser angående patent vid krig eller krigsfara m. m.

Till sist må även omnämnas en av årets riksdag till Kungl. Maj:t gjord framställning om utredning och förslag angående en mera enhetlig, fullständig och i övrigt ur rättssäkerhetens synpunkt tillfredsställande lagstiftning angående *förfarandet hos förvaltningsdomstolar och hos övriga förvaltningsmyndigheter*, då de avgöra frågor, som angå enskild rätt. Otvivelaktigt har riksdagen härigenom tagit ett betydelsefullt initiativ. Med den utveckling, som den offentliga förvaltningen under senare år genomgått, ha de ärenden, i vilka enskilda angelägenheter avgöras, av förvaltningsmyndigheter, blivit allt talrikare och sträckt sig till allt flera områden. Det har därför också länge framstått som ett önskemål att få mera fullständiga och överskådliga bestämmelser om huru dylika förvaltningsärenden skola

handläggas och avgöras. Behovet av reglering på förevarande område har erhållit en särskild aktualitet genom den av årets riksdag behandlade och beslutade processreformen. Såsom i den till grund för riksdagsskrivelsen liggande motionen (av hr Herlitz m. fl.) framhållits har nämligen förarbetet hos förvaltningsmyndigheterna i stor utsträckning byggts på analogisk tillämpning av bestämmelser i rättegångsbalken, vilka snart skola upphävas och ersättas med regler, lämpade för modern, muntlig domstolsprocess.

Sune Holm.

Statens pris- Bland de under föregående världskrig i vårt land verk-
kontrollnämnd. samma kristidsmyndigheterna fanns det icke något centralt organ med särskild uppgift att handhåva ledningen av den under krisen erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen i landet, därunder inbegripet såväl vidtagande av prisreglerande åtgärder som kontroll över efterlevnaden av meddelade prisbestämmelser. Att döma av den »generalplan för organisationen av den under krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden erforderliga extraordinarie förvaltningen», som utarbetats av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, skulle icke heller under ett nytt tidsläge av angiven art något dylikt centralorgan inrättas. I den mån prisregleringsåtgärder ej vidtoges av Kungl. Maj:t direkt — fastställandet av legala maximi- och minimipriser och eventuellt särskilda »riktpriser» borde enligt kommissionens förmenande helst ske genom regeringsbeslut — skulle prisregleringsverksamheten ankomma på de föreslagna två stora centralkommissionerna statens industrikommission och statens folkhushållningskommission samt — huvudsakligen i fråga om statliga förfoganden enligt allmänna förfogandelagen och beträffande militära rekvisitioner — å en statens värderingsnämnd. För genomförandet av en effektiv priskontroll på olika varuområden borde industri- och folkhushållningskommissionerna lita till medverkan av kristidsnämnderna eller — i de större städerna — eventuellt av särskilda i anslutning till nämnderna inrättade prisbyråer.

Kristidsorganisationen på förevarande område under den nu pågående krisen kom emellertid i huvudsak att uppbyggas efter andra riktlinjer än rikskommissionen skisserat. Redan den 26 augusti 1939 tillkallade regeringen sålunda särskilda prissakkunniga och därmed var fröet lagt till en särskild central priskontrollmyndighet. De sakkunniga, vilka voro sju till antalet, fingo i uppdrag att följa prisutvecklingen och att föranstalta om de undersökningar, som därvid prövades önskvärda, samt att inkomma med förslag till de åtgärder, vartill de funne läget giva anledning. I förstnämnda hänseende hade de sakkunniga att överväga i vad mån prisutvecklingen kunde ge anledning till åtgärder av det ena eller andra slaget till stöd för penningvärdet. Härutinnan anknötos direktiven till de fullmakter, som regeringen erhållit genom maximiprislagen den 22 juni 1939 (nr 349). Uppdraget att föranstalta om vissa undersökningar hänsyftade på behovet av fortlöpande marknadsakttagelser. — Prissakkunniga sorterade under finansdepartementet.

Från och med den 23 april 1940 överflyttades prissakkunnigas arbetsuppgifter på ett fastare organiserat centralorgan för prisövervakningen, statens priskontrollnämnd. Instruktion för nämnden utfärdades den 12 april 1940 (nr 206). Nämnden — som sorterade under folkhushållningsdepartementet — bestod av fem ledamöter. Vid dess sida ställdes ett rådgivande organ, priskontrollnämndens råd. Nämndens arbetsuppgifter anknötes till bestämmelserna i prisregleringslagen den 8 december 1939 (nr 838).

I juni 1941 undergick nämnden vissa organisatoriska förändringar. I samband därmed utfärdades en ny instruktion för nämnden av den 20 juni 1941 (nr 482), vilken är den nu gällande. Strax därförut hade en ny prisregleringslag av den 13 juni 1941 (nr 370) tillkommit, vilken lag ersatte såväl maximiprislagen som 1939 års prisregleringslag.

Jämlikt instruktionen — som har samma standardutseende som instruktionerna för övriga centrala kristidsorgan — åligger det nämnden att, i enlighet med densamma och i övrigt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter, under Kungl. Maj:t handhåva ledningen av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen i landet ävensom att handhåva de övriga uppgifter som av Kungl. Maj:t till nämnden överlämnas. Nämnden skall vidare med uppmärksamhet följa prisutvecklingen inom landet samt vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder, vilka nämnden inom sitt verksamhetsområde finner påkallade. I vissa hänseenden, delvis i anslutning till bestämmelserna i 1941 års prisregleringslag, ha nämndens åligganden närmare specificerats i instruktionen, varom mera nedan i samband med redogörelsen för nämndens verksamhet.

Nämnden kan enligt instruktionen bestå av högst nio ledamöter, ordföranden inberäknad. Minimiantalet är tre. För närvarande (maj 1942) består nämnden av en ordförande och chef samt sju ledamöter. Bland dessa finnas representanter såväl för industrien som för jordbruket, handeln och konsumenterna. Från Konjunkturinstitutet har hämtats en ledamot, nämndens vice ordförande.

Det förut omnämnda priskontrollnämndens råd räknar för närvarande nitton av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Såväl produktions- som handels- och konsumtionsintressen äro representerade i rådet. Bland ledamöterna finnas fyra kvinnor. Rådet kan kallas att in pleno sammanträda med nämnden. Därjämte kan viss eller vissa ledamöter av rådet kallas att delta i överläggning inom nämnden rörande särskilt ärende.

I sistnämnda hänseende fungerar den särskilt tillkallade rådsledamoten såsom sakkunnig. Nämnden har även rätt att utse andra personer med beprövad erfarenhet om förhållandena inom särskild näringsgren, s. k. tekniskt sakkunniga, att fortlöpande biträda nämnden vid utredning och handläggning av ärenden, berörande näringsgrenen. I mån av behov äger nämnden jämväl anlita sakkunniga för särskilda uppdrag.

Inom nämnden skola finnas — förutom ett gemensamt kansli under ledning av en utav Kungl. Maj:t förordnad kanslichef — sektioner till det antal och med de huvudsakliga verksamhetsområden som Kungl. Maj:t bestämmer. Sektionernas antal har bestämts till tio: sektionen för ärenden rörande järn- och metallprodukter, sektionen för ärenden rörande bränslen och trä-

varor, sektionen för ärenden rörande textilprodukter, sektionen för ärenden rörande läder och skor, sektionen för ärenden rörande kemisk-tekniska produkter, sektionen för ärenden rörande livsmedel, allmänna sektionen, sektionen för ärenden rörande importhandel, sektionen för ärenden rörande prisövervakning samt sektionen för utredningar, planläggning och publicering. Sektionscheferna ha förordnats av Kungl. Maj:t. De ha merendels utsetts bland näringslivets eget folk. Som chefer för tre av sektionerna tjänstgöra två nämndledamöter.

Enligt instruktionen äger nämnden rätt att uppdelat sektionerna å byråer ävensom att inrätta fristående byråer. Nämnden har begagnat denna sin rätt att ur sektionen för ärenden rörande livsmedel utbryta en byrå för ärenden rörande köttvaror. Sektionen för utredningar, planläggning och publicering har uppdelats på utrednings- och planlägningsbyrån samt publiceringsbyrån. Vidare har inom nämnden inrättats en fristående juridisk byrå. Ursprungligen innefattade denna jämväl nämndens sekretariat. Med hänsyn till mångfalden av de arbetsuppgifter, som kommit att åvila sistnämnda byrå, har sekretariatet nyligen utbrutits ur densamma och förts under kansliet med en särskild sekreterare som chef. Tjänstemännen inom den juridiska byrån och sekretariatet ha huvudsakligen rekryterats från hovrätterna. Sektionernas personal har till största delen hämtats från näringslivet.

Organisationen av den allmänna priskontrollen har emellertid icke begränsats till inrättandet av ifrågakvarande centralorgan, utan detta har utbyggt med lokala underinstanser. Genom kungörelse den 20 juni 1941 (nr 483) har Kungl. Maj:t sålunda förordnat *dels* att kristidsstyrelserna skola, enligt de närmare föreskrifter nämnden utfärdar, biträda densamma vid genomförandet av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen i landet, ävensom att för handhavandet av berörda uppgift särskilt priskontor skall inrättas vid envar kristidsstyrelse, *dels ock* att det skall åligga kristidsnämnderna att, enligt de närmare föreskrifter priskontrollnämnden utfärdar, biträda kristidsstyrelserna vid fullgörandet av ovan omförmälda arbetsuppgift samt därvid insamla prisuppgifter, biträda vid verkställande av utredningar, övervaka efterlevnaden av meddelade pridföreskrifter och till kristidsstyrelsen anmäla överträdelser därav. Kungörelsen trädde i kraft den 1 juli 1941. I enlighet med kungörelsens bestämmelser har priskontor inrättats vid samtliga kristidsstyrelser, varvid emellertid vissa styrelser (för Stockholms stad och län samt för Östergötlands, Kalmar, Skaraborgs och Västerbottens län, vilka sistnämnda fyra län vart och ett uppdelats på två kristidsstyrelseområden) erhållit gemensamt priskontor. Nämnden har utsett föreståndare för kontoren. Föreståndarnas ställning till kristidsstyrelserna regleras genom bestämmelserna i Kungl. Maj:ts kungörelse den 8 september 1939 (nr 657) om kristidsstyrelser. Föreståndare för kontor är att anse såsom tjänsteman hos kristidsstyrelsen.

Närmare bestämmelser om kristidsstyrelsens arbetsuppgifter, såvitt angår prisfrågor, ha av nämnden meddelats genom dess cirkulär nr 13. Kristidsstyrelse skall sålunda övervaka efterlevnaden inom sitt verksamhetsområde av föreskrifter, som utfärdats med stöd av prisregleringslagen, och till näm-

den anmäla överträdelser därav. Styrelserna ha tillika bemyndigats att mottaga anmälningar från näringsidkare i samband med prisstoppförfarande. De ha vidare ålagts bl. a. att följa marknadsutvecklingen samt att noga aktgiva på prisstegringstendenser.

I cirkulär nr 13 har nämnden tillika förordnat, att kristidsnämnd i första hand skall fullgöra sina åligganden på förevarande område genom särskilda inom kristidsnämnden utsedda prisombud. I sistnämnda hänseende kunde priskontrollnämnden bygga på en redan förefintlig organisation. Genom cirkulär den 13 april 1940 (nr 32—A 12) hade nämligen statens livsmedelskommission efter hemställan av priskontrollnämnden anmodat kristidsnämnd att utse särskilt prisombud med uppgift att följa den allmänna prisutvecklingen inom kristidsnämndens verksamhetsområde, i främsta rummet vad anginge detaljhandeln, att från allmänheten mottaga anmälningar om inträffade fall av anmärkningsvärda prisstegringar samt att till kristidsstyrelsen inrapportera dylika fall.

Nämndens arbetsätt regleras *dels* genom föreskrifterna i instruktionen, *dels ock* genom bestämmelserna i en av nämnden utfärdad arbetsordning. Enligt instruktionen kan ett ärende avgöras antingen av nämnden in pleno eller av ordföranden eller någon av nämndens ledamöter eller, enligt bemyndigande av nämnden, av kanslichefen eller vederbörande sektions- eller byråchef eller annan befattningshavare. I instruktionen har angivits vilka ärenden, som i allmänhet skola avgöras av nämnden in pleno. Nämnden är i dylika ärenden beslutmässig, då förutom ordföranden vid sammanträdet minst två ledamöter delta i avgörandet. Övriga ärenden med undantag av sådana, i vilka kanslichefen, sektions- eller byråchef eller annan befattningshavare enligt bestämmelse i arbetsordningen eller genom plenumbeslut tillagts beslutanderätten, avgöras enligt av nämnden fastställd fördelning antingen av ordföranden eller en av nämndens ledamöter.

Med tillämpning av sistnämnda bestämmelse har beslutanderätten i frågor om angivelse till åtal för överträdelser av prisföreskrifter överlämnats till vice ordföranden eller, vid förfall för honom, till viss s. k. arbetande ledamot. I detta sammanhang kan anmärkas, att förutom ordföranden och vice ordföranden en ledamot är arbetande ledamot, vilket innebär, att han tjänstgör i nämnden jämväl andra dagar än sammanträdesdagar.

Enligt arbetsordningen äger kanslichefen samt sektions- och byråchef utan föregående föredragning inför nämnden in pleno eller ordföranden eller särskild ledamot besvara inkomna förfrågningar ävensom genom remiss eller särskild skrivelse infordra förklaringar, uppgifter och yttranden, som erfordras för handläggning av visst ärende. Arbetsordningen ger däremot icke avdelningscheferna beslutanderätt i förekommande prisärenden. Efter förordnande av nämnden har emellertid en avdelningschef, nämligen chefen för bränsle- och trävarusektionen, erhållit bemyndigande att vid förhandlingar hos statens bränslekommission företräda nämnden och därvid å nämndens vägnar fatta beslut i till hans område hörande ärenden. Vidare kan avdelningschef efter föredragning inför nämnden stundom få vidtaga sådana verkställighetsåtgärder, som innefatta moment av beslutanderätt. Nämnden kan nämligen i visst ärende anse det tillfyllest, att den ger vissa

riktlinjer för avfattandet av beslutet, varvid den tillika uppdrar åt föredragande avdelningschefen att närmare utforma detsamma.

Den sakkunskap, som nämnden och de hos densamma anställda representera, har i förekommande fall kompletterats med tillhjälp av den förut omnämnda sakkunniginstitutionen. Experter ha sålunda bl. a. tillkallats för taxesättningsfrågor, beträffande vilka någon särskild sektion ej finnes inom nämnden.

Nämnden in pleno har i regel session en gång i veckan. Däremellan sammantråda ordföranden och två ledamöter för handläggning av brådskande ärenden. Nämndens råd har hittills sammanträtt i sin helhet tre gånger. Därvid ha orienterande översikter lämnats över nämndens arbete samt rådets medlemmar beretts tillfälle att framställa frågor och uttala önskemål. Såsom förut nämnts, har nämnden möjlighet att kalla enskilda rådsmedlemmar att såsom sakkunniga biträda nämnden i visst ärende. Så har skett bl. a. vid behandlingen av frågan om en reglering av partihandeln med färger, droger och kemikalier, vilken nyligen förts i hamn.

I detta sammanhang torde även med några ord böra beröras kristidsstyrelsernas arbetssätt, såvitt angår frågor, vilkas handläggning ankommer på priskontor. Bestämmelser härom ha meddelats i nämndens cirkulär nr 31. Enligt desamma böra ifrågavarande ärenden avgöras av en inom kristidsstyrelsen i enlighet med stadgandet i 9 § kungörelsen om kristidsstyrelser utsedd delegation, bestående av minst tre ledamöter. Sådan prisdelegation har numera utsetts inom samtliga styrelser. Föreståndaren för priskontoret är föredragande inför prisdelegationen i frågor, som röra hans verksamhetsfält. Kristidsstyrelse äger ock enligt bestämmelse i nyssnämnda kungörelse uppdraga åt priskontorsföreståndare att självständigt avgöra vissa ärenden.

I beslut, som i sistnämnda ärenden meddelas av föreståndaren, må rättelse påkallas hos kristidsstyrelsen. Besvär över styrelsens beslut i prisärenden skall föras hos nämnden och över beslut av nämnden hos Kungl. Maj:t i statsrådet. Klagan är i allmänhet tillåten beträffande alla beslut i prisfrågor. Kungl. Maj:t kan emellertid förordna, att klagan ej får föras över myndighets beslut om fastställande av normalpriser.

Såsom ovan omnämnts har nämndens huvuduppgift i instruktionen angivits vara att under Kungl. Maj:t handhåva ledningen av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen i landet. Priskontrollens förnämsta syfte blir därvid att — såsom i propositionen till 1939 års prisregleringslag angivits — undanröja eller mildra de i sitt inflytande prisstegrande störningar i de olika ekonomiska krafternas växelspel, med vilka man i rådande marknads läge måste räkna.

I fråga om de allmänna principerna för den löpande priskontrollens utformning har nämnden uttalat, »att man i regel får anse en ökning av de rörliga kostnaderna utgöra skäligen motiv för en prishöjning, dock endast under förutsättning att det prisläge, från vilket höjningen sker, kan anses rimligt. Däremot får ökad knapphet icke anses vara tillräcklig grund för prisstegring. Ej heller anser nämnden den ökning i kostnaderna per enhet

tillverkad vara, som uppkommer, när de fasta kostnaderna slås ut på minskad produktionsvolym, i allmänhet kunna accepteras som motiv för en prishöjning. Den motsättning mellan de prispolitiska synpunkterna och de försörjningspolitiska, som stundom kan komma till synes, särskilt vid bedömning av den grad, i vilken en prishöjning är att betrakta som stimulans för ökad eller ny produktion, kan enligt nämndens erfarenhet lätt överskattas. Intill dess den produktionsstimulerande effekten av en prishöjning med stor visshet kan förutses, bör enligt nämndens mening i regel andra metoder prövas för att ernå avsedd produktionsökning ... Innan en prisreglering kommer till stånd ... bör ... enligt nämndens mening utrönas möjligheterna att i prisedhållande syfte mobilisera den fria konkurrensens krafter ... Det bör enligt nämndens mening understrykas ... att en förbättrad försörjning eller sänkta kostnader skola komma till uttryck i sänkta priser» (ur propositionen till 1941 års prisregleringslag). Dessa synpunkter vunno vederbörande departementschefs gillande. En annan viktig princip, som omfattats av nämnden, är företagets rätt att höja varupriserna i takt med återanskaffningskostnaderna (reproduktionskostnaderna), varigenom desamma beretts möjlighet att stå emot ett kommande prisfall. Här kan tillika anmärkas, att nämnden i allmänhet icke ansett sig böra godkänna procentuellt oförändrade förkrigsmarginaler vid stegrade inköpspriser, utan vissa justeringar nedåt ha vidtagits i syfte att begränsa prishöjningarna.

Den av priskontrollen i enlighet med ovannämnda principer bedrivna verksamheten har kommit att omfatta ett vidsträckt arbetsfält. Nämnden har dock icke blivit en under Kungl. Maj:t stående allena rådande myndighet på priskontrollens område, utan den har fått dela med sig åt andra centrala myndigheter. Sålunda ha taxesättningar och dylikt i samband med tillämpningen av allmänna förfogandelagen lagts under riksvärderingsnämnden. I visst hänseende kan emellertid en av priskontrollnämnden genomförd prissättning komma att influera även på riksvärderingsnämndens taxepolitik. Har priskontrollnämnden fastställt normalpris för viss förnödenhet eller transport, skall nämligen detta pris anses såsom taxepreis. Statens livsmedelskommission, statens bränslekommission och statens industrikommission förutsättas vidare enligt den för respektive kommission utfärdade instruktionen kunna komma att »bestämma eller överenskomma om priser och övriga försäljningsvillkor beträffande varor, som underkastats statlig reglering». Anmärkas bör, att såväl priskontrollnämndens som försörjningskommissionernas kompetens är utesluten på sådana områden, där speciella av riksdagen godtagna prisföreskrifter gälla, t. ex. i fråga om jordbruksregleringen.

Beträffande kompetensfördelningen i prisfrågor mellan nämnden och försörjningskommissionerna ha i samband med tillkomsten av 1941 års prisregleringslag givits vissa riktlinjer. Såvitt anginge under beslag liggande varor, borde sålunda erforderliga prisföreskrifter meddelas med stöd av allmänna förfogandelagen av den kommission, som administrerade beslaget. Vad åter anginge de fall, där varan underkastats handelsreglering utan stöd av beslag, för vilka fall erforderliga prisföreskrifter borde meddelas under åberopande av prisregleringslagen, skulle det ankomma på Kungl. Maj:t att, i den mån föreskrifterna icke meddelades direkt av Kungl.

Maj:t, från fall till fall avgöra, om nämnden eller vederbörande försörjningskommission i första hand skulle ansvara för prissättningen; i ena som i andra fallet borde dock samråd äga rum myndigheterna emellan. Skulle prissättningen icke kunna godtagas av den myndighet, med vilken samråd sålunda skett — varvid i regel en konflikt torde föreligga mellan de prispolitiska och försörjningspolitiska intressena — syntes ärendet böra underställas Kungl. Maj:ts prövning. Det förutsattes jämväl, att försörjningskommissionerna skulle kunna meddela erforderliga pridföreskrifter i samband med beviljandet av särskilda licenser eller tillstånd.

I enlighet med de sålunda angivna riktlinjerna har än den ena, än den andra kristidsmyndigheten fått prissättningsfrågor om hand. Nämnden har dock i regel blivit i tillfälle att göra sin röst hörd, även då prissättningen ombesörjts av annan myndighet. Konflikter mellan de prispolitiska och försörjningspolitiska intressena ha stundom förekommit, varvid än det ena, än det andra intresset avgått med seger.

Vilka äro då de möjliga objekten för nämndens prisövervakande verksamhet? Prisregleringslagen anger svaret till förnödenheter och transporter. Med denna begreppsbestämning är kontrollen över löner ävensom över hyresmarknaden undandragen nämndens kompetens. Likaledes falla andra tjänster än transporttjänster utanför nämndens verksamhetsfält. I sistnämnda hänseende torde emellertid efter förslag av nämnden en ändring ske redan innevarande år, så att alla sådana tjänster, som ha avseende å förnödenheter, skola kunna bli föremål för prisregleringsåtgärder. De s. k. fria yrkena — exempelvis läkarens och advokatens — komma sålunda fortfarande att lämnas utanför prisregleringslagens tillämpningsområde. Så blir även fallet med avseende å löneförhållanden mellan arbetare och arbetsgivare.

Begreppet förnödenhet har icke definierats i lagen. Att alla slags varor falla därunder är uppenbart. Gas och elektricitet bör även räknas dit.

Vad angår taxor för sistnämnda slag av förnödenheter liksom för transporter, är nämndens kompetens att vidtaga prisreglerande åtgärder ytterst beroende på om taxan, har offentligrättslig eller privaträttslig karaktär. Endast där det senare är förhållandet, torde nämnden äga befogenhet att ingripa i prisreglerande syfte. Nämnden har för sin del funnit, att gas- och elektricitetstaxor, även om de fastställts av kommunala myndigheter, äro att anse som privaträttsliga taxor, och har i enlighet med denna sin åsikt inlett en undersökning angående gastaxornas storlek. Statens järnvägars tariffer ha uppenbarligen karaktären av offentligrättsliga taxor. De enskilda järnvägarnas taxesättning är jämväl undandragen nämndens direkta kontroll, då den ytterst regleras genom av Kungl. Maj:t fastställda maximitaxor. Nämnden har dock beretts tillfälle att yttra sig över påyrkade höjningar av järnvägstarifferna.

Det kan i detta sammanhang även anmärkas, att i propositionen till 1941 års prisregleringslag understrukits, att allenast den inhemska marknaden kan bli föremål för ingripanden från nämndens sida. Prisreglering med avseende å exporthandeln faller sålunda utanför nämndens kompetens. Någon direkt möjlighet att påverka importpriserna har nämnden icke i vidare mån än att den kan verka för en clearing mellan dyrare och billigare

import av samma slags vara för att därigenom få fram enhetliga utförsäljningspriser.

Vad härefter beträffar de vägar, som priskontrollen har att gå i sin prismodererande verksamhet, så har det vid behandlingen av samtliga lagförslag å ifrågavarande område understrukits, att priskontrollen först och främst bör anlita de frivilliga överenskommelsernas väg, så långt detta överhuvud är möjligt. I konsekvens härmed har i instruktionen vid upptagningen av de speciella uppgifter, som åvilar nämnden, före möjliga tvångsåtgärder upptagits åliggande för nämnden »att, i den mån det ej förbehållits Kungl. Maj:t eller annan myndighet, förhandla och träffa överenskommelser med näringsorganisationer och företag angående prissättningen å förnödenheter och transporter». Så har även skett i stor utsträckning. Ett intimt samarbete har därvid etablerats med industriens och handelns egna organisationer, varvid de prisbyråer, som inrättats inom Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund och Sveriges köpmannaförbund, aktivt medverkat såväl vid prisöverenskommelsernas träffande som vid övervakningen av deras efterlevnad. De träffade överenskommelserna ha merendels haft karaktären av »gentlemens agreement», då brott mot desamma icke varit förbundna med några direkta sanktioner. Givet är dock, att möjligheten att tillgripa tvångsåtgärder alltid verkat som en hämsko.

I vissa fall ha prisöverenskommelserna emellertid kunnat förbindas med straffsanktioner. Så har skett, då överenskommelsen träffats i samband med en handelsreglering jämlikt 4 § första stycket 1) och andra stycket prisregleringslagen. Denna regleringstyp — som endast har avseende å förnödenheter — innebär, att rätten att köpa eller sälja viss förnödenhet enligt beslut av Kungl. Maj:t kan förklaras tillkomma endast den, som är medlem av viss sammanslutning — redan existerande eller för ändamålet särskilt bildad — eller som förbinder sig att ställa sig till efterrättelse de villkor, som i anledning av prisregleringslagen uppställts för medlem av sammanslutningen beträffande rätten att köpa eller sälja förnödenheten. Nämnda villkor förutsättas inrymda i ett med sammanslutningen träffat avtal. Beträffande villkorens art, så ge motiven till prisregleringslagen vid handen, att stadgandet ifråga »torde ge Kungl. Maj:t befogenhet att uppställa alla de villkor för handelns bedrivande, som priskontrollens ändamålsenliga genomförande må föranleda». Stadgandet ger sålunda möjlighet ej allenast att meddela prisföreskrifter utan även exempelvis att föreskriva att inköp av viss förnödenhet ej får ske annat än i viss ordning. I sistnämnda hänseende kan bestämmelsen användas för att söka hindra kedjehandel med viss vara. Så har skett vid den på nämndens föranstaltande nyligen genomförda regleringen av partihandeln med färger, droger och kemikalier. I övrigt har stadgandet kommit till användning endast en gång, nämligen för reglering av återförsäljarpriserna å ved.

Överenskommelser av sist angiven typ förutsättas träffade, som ovan nämnts, med en sammanslutning av näringsidkare. En annan form för prisöverenskommelse med straffsanktion möta vi i 7 § prisregleringslagen. I detta fall avger den enskilde näringsidkaren en särskild utfästelse att icke överskrida vissa bestämda priser. Utfästelsen skall ställas till nämnden,

såvitt ej försörjningen med förnödenheten i fråga är underkastad reglering genom annan central kristidsmyndighet, i vilket fall utfästelsen skall avlämnas till sistnämnda myndighet. Denna regleringstyp har av nämnden använts i ett flertal fall, exempelvis för att binda textillfabrikanter och textilgrossister. Givet är, att systemet med prisutfästelser endast kan med fördel användas, då den krets av näringsidkare, som man vill träffa, ej är alltför stor. — Stadgandet gäller blott med avseende å förnödenheter.

Kan överenskommelse i viss prisfråga icke träffas, ger prisregleringslagen Kungl. Maj:t möjlighet att ingripa med maktmedel. Med visst undantag — nämligen när det gäller fastställande av maximipris — kan Kungl. Maj:t jämväl bemyndiga underordnad myndighet att begagna desamma. Nämnden har sålunda lika litet som de övriga centrala kristidsmyndigheterna rätt att ipso jure tillgripa tvångsmedel. Det maktmedel, som främst kommit till användning, är fastställandet av normalpris. Denna term fanns icke i det föregående världskrigets krisförordningar, vilka allenast rörde sig med termen maximipris, utan är en nyskapnad. Det bör här genast anmärkas, att begreppet maximipris även finnes i prisregleringslagen. Skillnaden mellan ett normalpris och ett maximipris är egentligen allenast den, att normalpriset kan få överskridas efter på förhand givet tillstånd, medan ett maximipris är ett absolut pris. Båda pristyperna kunna endast användas å frivilligt ingångna avtal. Något maximipris har ännu ej fastställts. Normalpris ha däremot fastställts för en mångfald olika varor, t. ex. fisk, ägg, matfett, mjölk och grädde, brödsäd och fodersäd, åtskilliga fågelarter, ved, brännrotv, träkol och smörjmedel, ävensom beträffande virkes- och träkolstransporter med gengasbil. Vissa av dessa priser ha fastställts av Kungl. Maj:t, som därvid förordnat viss central kristidsmyndighet eller i ett fall — nämligen beträffande nyssnämnda transporter — kristidsstyrelse att bevilja tillstånd till överskridande av priserna. I andra fall har nämnden erhållit bemyndigande att fastställa priserna och därmed även rätten att meddelå tillstånd till överskridande av desamma. Livsmedelskommissionen har vidare fått enahanda befogenhet med avseende å ett flertal förnödenheter. Något visst system vid denna kompetensfördelning torde knappast kunna påvisas, såvitt man ej kan påstå, att fastställandet av försörjningspolitiska priser överlämnats åt försörjningskommissionerna och övriga priser till nämnden.

Skulle en tvångsprisreglering ej kunna genomföras fort nog, har nämnden enligt generellt bemyndigande möjlighet att förordna om prisstopp under en vecka eller, då särskilda skäl föreligga, under en månad. Hittills har denna utväg emellertid icke behövt anlitas i något fall. Nämnden har jämväl befogenhet att förordna om skyldighet att anmäla priser och prishöjningar.

För sin verksamhet är nämnden givetvis beroende av att näringsidkarna vid behov kunna åläggas att till nämnden inkomma med prisuppgifter och för nämnden förete handelsböcker och affärshandlingar. Befogenhet därtill har nämnden tillagts i enlighet med bestämmelserna i 8 § prisregleringslagen. Nämnden har begagnat möjligheten att ålägga uppgiftsskyldighet i stor utsträckning och även i ett flertal fall förordnat om revisioner av räkenskapsböcker. Endast i ett fall har nämnden varit nödsakad att för en tred-

skande näringsidkare begära föreläggande att vid vite medverka vid ett revisionsförfarande.

Beträffande detaljhandeln förefinnes vidare generell befogenhet för nämnden att meddela bestämmelse om skyldighet för handlande att i eller vid försäljningslokaler ha anslag med prisuppgifter. Befogenheten har utnyttjats såväl beträffande normalpriser som i fråga om vissa överenskomelsepriser. För vissa fall har nämnden jämväl erhållit Kungl. Maj:ts be- myndigande att beträffande detaljhandeln lämna föreskrift om skyldighet att sälja förnödenheter efter vikt, t. ex. i fråga om trädgårdsprodukter och skogsbär.

Nämndens prisreglerande verksamhet innefattar även övervakning av att fastställda priser hållas. I denna del av verksamheten har nämnden främst att lita till priskontoren, som i sin tur stå i kontakt med prisombuden. Har en pridföreskrift överträtts, är den felande enligt prisregleringslagen hemfallen till straff, varjämte taget eller betingat vederlag kan dömas förverkat. Allmän åklagare äger ej åtala för i lagen upptagna brott — med undantag för förseelser mot maximiprisbestämmelser och vissa ordningsföreskrifter — såvitt ej nämnden eller — i vissa undantagsfall — annan central kristids- myndighet lämnar tillstånd därtill. Nämndens verksamhet i nu omhand- lade hänseende har antagit allt större proportioner.

Som en avslutning torde några kortfattade uppgifter kunna lämnas om nämndens ledamöter och chefer. Prissakkunnigas ordförande var numera statsrådet A. Gjöres. Övriga sakkunniga voro andre ordföranden i Lands- organisationen G. Andersson, disponenten G. Engel, byggnadsingenjören A. Nordström och direktören E. Söderberg. Den i april 1940 tillsatta pris- kontrollnämnden fick följande utseende: ordförande statsrådet Gjöres, vice ordförande numera häradshövdingen J. O. Hagander samt ledamöter docen- ten E. Lundberg, direktören C. Hj. Carlborn och direktören R. Rausing. I samband med omorganisationen våren 1941 blev direktören Rausing ord- förande och docenten Lundberg vice ordförande. Till ledamöter utsågos lantbrukaren R. Johansson, redaktören A. Lind, direktören R. Schroff, direktören H. Ståhlbrandt och direktören H. Almeby. Sedermera har nämndens sammansättning ändrats såtillvida, att riksdagsmannen B. S. Norup ersatt Johansson (numera vice ordförande i livsmedelskommissionen) och att en ny ledamot inträtt i nämnden, nämligen civilingenjören C. S:son Schmidt.

Kanslichef har alltsedan 1940 varit bankdirektören H. Axén. Nämndens sekretariat med juridisk byrå har föreståtts av hovrättsassessor E. H. Dahlin. Efter en i mars 1942 företagen uppdelning av nämnda byrå är hovrätts- assessor P. O. Hainer sekreterare. Sektionscheferna äro följande: docenten Lundberg för sektionen för järn- och metallprodukter samt sektionen för utredningar, planläggning och publicering, forstmästaren A. Duus-Otter- ström för sektionen för bränslen och trävaror (tidigare chef jägmästaren N. Herlitz), kamreraren J. H. de Broen för sektionen för textilprodukter (tidi- gare chef ekonomichefen F. Thulin), direktören R. Molin för sektionen för läder och skor samt sektionen för livsmedel, vakant för sektionen för kemisk-tekniska produkter (tidigare chef direktören O. Lindblad), nämnd-

ledamoten Schmidt för allmänna sektionen (tidigare chef direktören O. Lindblad), direktören P. Aleson för sektionen för importhandeln samt kanslichefen Axén för sektionen för prisövervakning.

Antalet anställda är för närvarande (maj 1942) 70.

E. H. Dahlin.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverige. Årg. 22: 1942. No 31: 31/7. Dragkampen mellan Quislingregeringen och den norska hemmafronten, s. 106—14. No 32: 7/8. Forts. på föreg. artikel, s. 124—32. No 33: 14/8. *Reele, J.*, »Generalguvernementet Polen», s. 148—55. No 34: 21/8. Nationalsocialismens historia, s. 172—78.

K. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift. Sthm. Årg. 146: 1942. H. 6. Bih. 2. Översikt av riksdagens beslut angående den fortsatta nybyggnaden och organisationen av landets försvarskrafter, s. 1—40.

Industria. Svenska arbetsgivareföreningens tidning. Sthm. Årg. 38: 1942. No 11: 23 maj. Byråkratiens rationalisering, s. 428—30. — Näringslivet — staten — »partiet». Ekonomipolitiska organisationsproblem i Tyskland; s. 442—44. — Den kinesiska kommunismens fall, s. 449—56. — *Chessin, S. de*, Styrelseskicket i det nya Kina, s. 456—60.

Svensk juristtidning. Sthm. Årg. 27: 1942. H. 4: maj. *Westman, K. G.*, Tryckfrihetsförordningen 3:9 [interpellationssvar i första kammaren 21 mars 1942], s. 351—55.

Kulturfront. Tidskrift för ekonomi, politik och kultur. Sthm. 1942. No 5: maj. *Ek, J.*, & *Hermansson, C. H.*, Gallup — vetenskap eller humbug? s. 4—6. — *Danvik, H.*, Högern och folkstyret, s. 12—13.

Medborgaren. Högerns månadsblad. Sthm. 1942. No 5: maj. *Thermænius, E.*, Vår första moderna riksdag, s. 179—84. No 4 1/2: 27 maj. *Håstad, E.*, Hur ett riksdagsparti arbetar internt. Några anteckningar om arbetssättet inom högern, s. 25—28. — *Kolmodin, L.*, Högerns organisationsproblem, s. 39—40.

Industriförbundets meddelanden. Sthm. 1942. No 3: maj. Den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande i vårt land. Diskussion vid Industriförbundets årsmöte, s. 145—83. No 4: maj. Utredningen om den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande (Industriförbundets remissvar), s. 242—48. No 5: juli. Försvarsväsendets centrala förvaltningsorganisation (Industriförbundets yttrande över 1941 års militära förvaltningsutrednings betänkande med förslag rör. den centrala förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet), s. 277—94.

Officersförbundsbladet. Officiellt organ för Svenska officersförbundet. Sthm. Årg. 11: 1942. No 5: maj. Försvarsförvaltningens omorganisation, s. 71—75.

SAP information. Utg. av Socialdemokratiska partistyrelsens informationsavdelning. Sthm. 1942. No 14: juli. Partiet under 1941, s. 209—12.

Tiden. Politik, ekonomi, kultur. Utg. av Sverges socialdemokratiska arbetarparti. Sthm. Årg. 34: 1942. H. 6. *Tingsten, H.*, Tryckfrihetspolitikens skärpning, s. 321—26.

Tidskrift för den centrala statsförvaltningens tjänstemän. Organ för Centrala statsförvaltningens tjänstemannaförening. Sthm. 1942. No 2. Kammarrättens omorganisation. Av R. K. S. 2—5.

Ekonomisk tidskrift. Sthm. Årg. 44: 1942. No 2: juni. *Gårdlund, T.*, Alfred Marshalls samhällssyn, s. 93—111.

Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet. Utg. av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Sthm. Årg. 36: 1942. H. 5. *Jacobsson, M.*, Sammanslagning av små landskommuner till livsdugliga enheter, s. 154—56.

Finsk tidskrift. Hfors. T. 131: 1942. H. 5: maj/juni. *Klinthe, P. J.*, Åländskt reformförslag, s. 215—30. — *H[ällström], E.* af, Finlands författningssamling, s. 256—59. T. 132: 1942. H. 1: juli/avg. *Knoellinger, Carl-Erik*, Statsvetenskapliga examina vid statsuniversitetet, s. 50—55.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Sthm. Årg. 23: 1942. No 6: juni. *Lindén, L. V.*, Folkskolinspektionen och skoldistriktén, s. 250—54. — *Dahn, P. J.*, Våra folkskolor och deras utveckling. En statistisk översikt, s. 265—82.

Sveriges landstings tidskrift. Utg. av Svenska landstingsförbundet. Sthm. Årg. 29: 1942. H. 1. *Sachs, T.*, Indelningen i landstingsvalkretsar. Vad den blivit, kunnat bli och bör bli, s. 16—22. H. 4. Från riksdagen, s. 154—67.

Ny militär tidskrift. Sthm. Årg. 15: 1942. No 10. *Lycknell, T.*, Förvaltningsutredningen, s. 226—31.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. av Letterstedtska föreningen. Sthm. N. S. Årg. 18: 1942. H. 2. *Wendt, F. W.*, Danmark i 1941, s. 137—50. — *Ehrnrooth, N. G.*, Finland 1941, s. 151—64. H. 3. Sverige 1941. 1. *Thermænius, E.*, Den politiska utvecklingen, s. 228—42. 2. *Svennilsson, I.*, Den ekonomiska utvecklingen, s. 242—46.

Social tidskrift. Utg. av Socialministeriet. Hfors. Årg. 36: 1942. No 5/6. *Mannio, N. A.*, Den nationalsocialistiska socialpolitikens väsentliga drag, s. 155—67.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. Sthm. Årg. 34: 1942. H. 5: juni. *Humble, S.*, Riksdagen år 1942 ur stadskommunal synpunkt, s. 244—52. H. 6: aug. *Humble, S.*, Riksdagen år 1942 ur stadskommunal synpunkt, 2. S. 304—08.

Svensk tidskrift. Sthm. Årg. 29: 1942. H. 4. *Holmström, F.*, Kyrka och stat i nuets Norge, s. 237—45. — Parlamentariskt ansvar, s. 283—84. H. 5. *Hästad, E.*, Den konstitutionella kontrollen, s. 297—301. — *Norström, K.*, Reformförslag i statsförvaltningen, s. 351—54. — *Cay, J.*, Pierre Lavals karriär, s. 358—62.

Teknisk tidskrift. Utg. av Svenska teknologföreningen. *Sthm.* Årg. 72: 1942. H. 22: 30 maj. *Woxen, R.*, Försvarsväsendets industriverk, s. 261—67. — *Jentzen, H.*, Arméförvaltningens tygdepartement och arméingenjörskåren, s. 267—70. — *Pyk, H.*, Omorganisationen av flygförvaltningens materielavdelning, s. 270—76. — *Magnell, K.*, Den militära fastighetsförvaltningen, s. 276—81.

Svenska vägföreningens tidskrift. *Sthm.* Årg. 29: 1942. H. 6: juli. *Sundström, E.*, 1942 års riksdagsbeslut i vägfrågor, s. 124—32.

Vägen. Tidskrift för kommunikationsväsendet. *Sthm.* Årg. 7: 1942. No 12: 11 juni. *Pallin, H. N.*, Vägväsendet förstatligas, s. 125—26. — Riksdagsdebatten vid vägfrågans avgörande, s. 130—32.

Gads danske Magasin. *Khvn.* Aarg. 36: 1942. Juli/Aug. *Krarup, P.*, Platons Statstanker og vor Tid, s. 399—405.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Utg. af Det nordiske administrative Forbund. *Khvn.* Aarg. 23: 1942. H. 1/2. *Jørgensen, Troels G.*, Administrationen og Domstolene, s. 1—12. — *Thulin, G.*, K. m:ts och rikets kammarkollegium 400 år, s. 43—44. — *Berglöf, L.*, Kammarkollegiet i våra dagar, s. 45—49. *Schalling, E.*, Några drag ur kammarkollegiets historia, s. 50—57. H. 3. *Andersen, Poul*, Ejendomsbeskyttelsen efter den danske Grundlov, s. 73—87. — *Merikoski, V.*, Förvaltningens anpassning till krigstidsförhållandena, s. 88—97. — *Ant-Wuorinen, P.*, Patentmyndigheten i Finland, s. 104—10. — *Thulin, G.*, Dispens och nåd, deras förhållande till de extra ordinära rättsmedlen i den svenska förvaltningsprocessen, s. 121—25.

Nordisk Tidsskrift for international Ret. *Khvn.* Vol. 13: 1942. No 1/2. *Pery, P. L. S.*, Statsretlige Udviklingslinjer i Indien, s. 14—28.

Socialt Tidsskrift. *Khvn.* Aarg. 18: 1942. No 4: April. Betænkning af 10. April 1942 fra Udvalget angaaende det administrative Tilsyn med Børneforsorgens Institutioner, s. 113—23. No 5: Maj. Love og Lovforslag af social Karakter i Rigssamlingen 1941—42, s. 152—56.

Ökonomi og Politik. Politiske og økonomiske Kvartals-oversigter utg. af Institutet for Historie og Samfundsökonomi. *Khvn.* Aarg. 16: 1942. No 1: Jan./Marts. Indiens forfatningsmæssige Stilling, s. 44—52.

Historisk tidsskrift. Utg. av den Norske historiske forening. *Oslo.* Bd 32. H. 7: 30. april 1942. *Svære, Bj.*, Synet på grunnlova i fyrste mannsalderen etter 1814, s. 401—25.

The journal of comparative legislation and international law. *Lond.* Ser. 3. Vol. 23. P. 4: Nov. 1941. *Keith, B.*, Notes on imperial constitutional law, s. 177—84. Vol. 24. P. 1: Febr. 1942. *Keith, B.*, Notes on imperial constitutional law, s. 63—67.

Philosophy. The journal of the British institute of philosophy. Lond. Vol. 16: 1941. No 62: April. *Ewing, A. C.*, Political arguments, Politics and ethics, s. 138—50.

The political quarterly. Lond. Vol. 13: 1942. No 1: Jan./March. *Waddington, C. H.*, Science and government, s. 1—13. — *Laski, H. J.*, Some reflections on government in wartime, s. 57—65. — *Davis, E.*, The ministry of war transport, s. 66—77. — *Greaves, H. R. G.*, Parliament in wartime, s. 78—90. No 2: April/June. *Wintringham, T.*, The war office, s. 117—29. — *Greaves, H. R. G.*, Parliament in wartime, s. 181—92. — *Borkenau, F.*, The myth of Prussia, 193—205.

Quarterly review. Lond. 1942. No 552: April. The Earl *Winterton*, Thirty-seven years in Parliament, s. 217—31.

Revue historique de droit français et étranger. Paris. 4:e sér. Années 19/20: 1940/41. No 1/2. *Carolus-Barré, L.*, Le gouvernement communal d'après le »Livre de justice et de plet«, s. 136—56.

Nouvelle revue de Hongrie. Budapest. T. 66: 1942. No 5: juin. *Weis, E.*, La période libérale en Hongrie, s. 373—80. T. 67: 1942. No 2: sépt. *Weis, E.*, Le radicalisme en Hongrie, s. 131—41.

Weltwirtschaftliches Archiv. Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel. Jena. Bd 56: 1942. H. 1: Juli. *Maignier, R.*, Die Organisation des französischen Kolonialreiches, s. 1—27.

Berliner Monatshefte. Berl. Jahrg. 20: 1942. Juli. Bismarcks Entlassung. Aufzeichnungen des Grafen *Carl v. Wedel*. Eingeleitet und hrsg. von E. Wedel. 2. S. 321—36.

Nation und Staat. Deutsche Zeitschrift für das europäische Nationalitätenproblem. Wien & Lpz. Jahrg. 15: 1941/42. H. 8: Mai. Der Verwaltungsaufbau des Reichskommissariats Ostland und seine Voraussetzungen, s. 262—69.

Verwaltungsarchiv. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit. Berl. Bd 47: 1942. H. 1. *Pfeifer, H.*, Vereinfachung und Vereinheitlichung der Verwaltung, s. 1—27. — *Reuss, H.*, Das Reichsverwaltungsgericht, s. 28—48.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berl. Jahrg. 9: 1942. H. 6: 15. März. *Wacke, G.*, Zur Arbeit an der Verwaltungswissenschaft, s. 83—85. H. 7: 1. April. *Sommer, W.*, Reichsfrei — reichsunmittelbar, s. 97—99. H. 10: 15. Mai. *Ness, O.*, Über die Bedeutung verwaltungsgeschichtlicher Forschungen und verwaltungsrechtlicher Übungen für die Vorbereitung der Verwalter, s. 149—52. H. 11: 1. Juli. *Wacke, G.*, 200 Jahre preussisches Oberpräsidiums, s. 163—65. H. 14/15: 15. Juli. *Spanner, H.*, Die Dezentralisierung und Neubau in der Verwaltung, s. 211—15.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 32: 1942. H. 6: Juni. Best, W., Grossraumordnung und Grossraumverwaltung, s. 406—12. *H. 7: Juli. Donat, W.,* Der deutsche und der japanische Reichsgedanke, s. 445—65. — *Thomas, L.,* Die französischen Gegnern der Ideen von 1789, s. 465—82.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 102: 1941/42. H. 2: Jan. Wacke, G., Lorenz von Stein als Begründer des Verwaltungsrechts, s. 259—70. — *Taellber, W.,* Verwaltungswissenschaft, Verwaltungsrecht, Heeresverwaltung, s. 338—77. *H. 3: Mai. Schneider, H.,* Die Entstehung des preussischen Staatsrats 1806—1817. Ein Beitrag zur Verfassungsreform Preussens nach dem Zusammenbruch, s. 480—529. *H. 4: Juli. Huber, E. R.,* Reich, Volk und Staat in der Reichsrechtswissenschaft des 17. und 18. Jahrhunderts, s. 593—627. — *Maunz, Th.,* Der Staatsanwalt am Verwaltungsgericht, s. 715—35.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 22: 1942. H. 1: 15. Mai. Spanner, H., Grossraum und Reich. Bemerkungen zu Bd 1 der Zeitschrift »Reich, Volksordnung, Lebensraum». S. 28—58. — *Betti, E.,* Aufbau der faschistischen Staatsverfassung, s. 59—88.

»SJÄLVFÖRVALTNINGSSAMHÄLLE OCH SJÄLVFÖRVALTNINGS-
DISTRIKT».

EN REPLIK.

Docenten i statskunskap Gunnar Heckscher har i häfte 4—5 för år 1941 av denna tidskrift betecknat distinktionen mellan självförvaltningssamhälle och självförvaltningsdistrikt som en »skrivbordskonstruktion». En skrivbordskonstruktion är en konstruktion utan motsvarighet i verkligheten. Han har därefter i häfte 2—3 för i år nödgats erkänna, att distinktionen är »mer eller mindre relevant». I stället för att ärligt medgiva, att han huggit i sten, söker han svänga sig med dels att distinktionen skulle avse »betalningsskyldigheten för expenser», dels att den därför icke vore »rimlig». Dessa undanflykter hjälpa icke herr Heckscher. I förra hänseendet är sålunda att erinra, att distinktionen bygger på vem som författningsenligt har det ekonomiska ansvaret för organets utgifter, det må vara ett inventarieköp, såsom i det av mig anförda praktiska exemplet, eller en lokalhyra, personalavlöningar eller vad som helst: är kommunen den ansvariga, blir organet kommunalt, eljest icke; att betalningsskyldigheten skulle vara juridiskt betydelselös, är en, för att använda herr Heckschers terminologi, kuriös uppfattning, även fränsett att ansvaret medför konsekvenser i skilda riktningar, varom upplysning kan inhämtas i mitt arbete »Kommunalrätt». I senare hänseendet är att erinra, att den juridiska systematiken har att utgå från gällande författningsreglering, oavsett om vederbörande författare anser denna rimlig eller icke. Det avgörande är, att den gjorda distinktio-

nen framgår av rättsordningen. Denna distinktion kan för övrigt dessmindre vara sakligt orimlig, som liknande bestämning t. ex. upptages i sjukhuslagen 2 § med avseende å kommunalt sjukhus: ett sjukhus, för vars driftskostnader kommunalt subjekt helt eller till viss kvotdel ansvarar. Ett kommunalbidrag — huru stort det än må vara — gör sålunda icke ett sjukhus till kommunalt, medan å andra sidan exempelvis skolväsendet rättsligen är kommunalt med skolrådet eller folkskolestyrelsen såsom kommunalt organ, oavsett de till denna förvaltning utgående betydande statsbidragen.

Att distinktionen »självförvaltningssamhälle och självförvaltningsdistrikt» uttrycker en rättslig realitet, läser sålunda vara ovedersägligt. Huruvida en sådan distinktion ur statskunskaplig synpunkt är ändamålsenlig eller icke är däremot ett spörsmål, med vilket jag icke har anledning sysselsätta mig. Stockholm i juli 1942.

Halvar G. F. Sundberg.

S V A R.

Sedan professor Sundberg i sitt nya inlägg börjat gå in på sakfrågan, avstår jag med glädje från att i övrigt söka efterbilda hans polemiska metoder.

Till en början torde det då vara skäl att taga fasta på hans förklaring, »att den juridiska systematiken har att utgå från gällande författningsreglering, oavsett om vederbörande författare anser denna rimlig eller icke». I min ursprungliga uppsats har jag visat, att fattigvårdslagen, lagen om skogseldsläckning, folkpensioneringslagen och taxeringsförordningen i förevarande avseende ha helt analog terminologi, under det att lagen om förmynderskap rentav uttryckligen hänför uppgiften att utse överförmyndare till kommun (stad). Som professor Sundberg framhåller, har sjukhuslagens 2 § 1 mom. en annan terminologi, vilken för fullständighetens skull må citeras i sin helhet: »Sjukhus anses vara drivet av landsting eller kommun, därest landstinget eller kommunen eller sammanslutning, vari landsting eller kommun deltagar, helt eller till viss kvotdel ansvarar för driftskostnaden.» Frånsett att uttryckssättet är betydligt mindre klart här än i de förut nämnda lagarna, skulle alltså en systematik, som utgår från gällande författningsreglering, ha att skapa en distinktion, enligt vilken sjukhuslagens uppdelning bibehålles, under det att fattigvården, folkpensioneringen, skogseldsläckningsväsendet, taxeringsväsendet och överförmynderiet behandlades på samma enhetliga sätt som i själva lagstiftningen. Huru ser emellertid professor Sundbergs distinktion ut? Jo, den hänför fattigvården till en kategori men folkpensioneringen, skogseldsläckningsväsendet, taxeringsväsendet och överförmynderiet till en annan. Något stöd i den författningsreglering, varifrån systematiken enligt professor Sundbergs eget yttrande har att utgå, finnes icke härför. Frågan om »betalningsskyldigheten för exempelvis en skrivmaskin» (vilket jag tillåtit mig kalla betalningsskyldighet för expenser) lägges icke av lagstiftningen till grund för någon upp-

delning av allmän räckvidd. Vad beträffar de praktiska konsekvenser, varom han talar, synes hans (ej närmare specificerade) hänvisning till sitt arbete »Kommunalrätt» icke kunna avse annat än frågan om de kommunala revisorernas rätt att taga del av handlingar hos självförvaltningsdistriktets myndigheter. Därvidlag har regeringsrätten i sitt citerade utslag visat sig ha en annan uppfattning än professor Sundberg.

Att jag under sådana omständigheter betecknat hans indelningsgrund såsom mindre relevant (kanske jag hellre bort säga direkt irrelevant) och hans distinktion som en onödig skrivbordskonstruktion är således väl motiverat. Det förefaller osannolikt, att det i förevarande avseende kan finnas någon skillnad mellan olika vetenskapers betraktelsesätt.

Gunnar Heckscher.

LITTERATURGRANSKNINGAR

SVEN LINDMAN: *De homogena partiregeringarna i Finland 1926—1928. I. Det socialdemokratiska regeringsexperimentet 1926—1927. II. Den första agrarregeringen 1927—1928.* Åbo 1940—41. 68 + 44 sid.

Föreliggande undersökningar utgöra fortsättning på förf:s tidigare arbeten om det parlamentariska styrelsesättets uppkomst och utveckling i Finland.¹ Närmast komplettera de gradualavhandlingens framställning av parlamentarismens tillämpning 1919—1926. Under detta första skede bygger regeringsbildningen på koalitioner, mest tvåpartikoalitioner, först centerfärgade (framstegspartiet och agrarförbundet), sedan högerorienterade (agrarförbundet och samlingspartiet). I båda fallen är det fråga om minoritetskoalitioner. Dessemellan förekomma också ett par kortvariga majoritetsregeringar och två expeditiönsministärer. Det var en tid av täta regeringsombyten (10 å 11 ministärer), varunder olika kombinationer på borgerlig grundval försöktes för att nå fram till det eftersträfvade målet, ett någorlunda fast parlamentariskt majoritetssystem. Sedan alla resurser förgäves uttömts att nå detta mål, slog man i Finland in på samma väg som de övriga nordiska länderna dithills i allmänhet praktiserat: homogena minoritetsregeringar på ettpartigrundval. Den första regeringen av detta slag var den socialdemokratiska ministären Tanner 1926—27, med vilken en period av ettpartiministärer (inalles fyra) vidtar, som sträcker sig till 1930, då åter borgerlig majoritet, sedermera allmän nationell samling, blir det eftertraktade och slutligen realiserade målet för regeringsbildningen.

Det är på goda grunder förf. kallat ministären Tanner ett socialdemokratiskt regeringsexperiment. Socialdemokraterna hade sedan medborgarkriget befunnit sig i ett slags politisk karantän. Ehuru de voro riksdagens största parti, räknade man ej med deras deltagande i regeringen. Själv hade partiet också till en början av doktrinära skäl i det hela ställt sig avvisande mot ministersocialism. Först 1926 fattades ett partibeslut, som på allvar gjorde ett regeringsengagement möjligt. Sådant skulle kunna mottas, om det befunnas till nytta för arbetarklassen. Beslut därom liksom om det blivande regeringsprogrammet skulle emellertid, typiskt nog, fattas av partiinstanserna, partirådet och riksdagsgruppen, med $\frac{2}{3}$ majoritet, med dessa instanser skulle regeringsmedlemmarna stå »i oavbruten växelverkan» och av dem skulle de även, om så ansågs nödvändigt, kunna återkallas. I över-

¹ Rec. i denna tidskr. 1936, s. 479 ff., och 1937, s. 271 ff.

ensstämmelse med dessa grundsatser åtog sig Tanner, därtill direkt utpekad av partiorganen, att bilda regering, sedan ministären Kallio i dec. 1926 störtats. Ansvarlet härför hade i främsta rummet socialdemokraterna jämte svenska folkpartiet, vilket gjorde Tanners tillkallande så mycket mera parlamentariskt motiverat.

Den ingående framställning förf. ger av ministären Tanner erbjuder åtskilligt av intresse. I främsta rummet fäster man sig vid redogörelsen för ministärens existensvillkor, varvid inte blott förhållandet till oppositionspartierna utan även till det egna partiet tilldrar sig uppmärksamheten.

Regeringsbildningen visar, som man kunde vänta, ett intimt samarbete med partistyrelsen och riksdagsgruppen, vilka genom en gemensam kommitté på nära håll följde uppgörandet såväl av program som direktiv för regeringsunderhandlingarna. Sedan dessa visat att koalition med något annat parti ej kunde komma i fråga, beslöt riksdagsgruppen uttryckligen med 39 röster mot 15 att socialdemokraterna ensamma skulle åtaga sig regeringsbildningen. Även i fortsättningen grepo partiorganen, särskilt partistyrelsen men även den större representativa församlingen, partirådet, in i regeringspolitiken. Den samverkan som etablerades var emellertid ej av bästa art. Slitningar uppstodo, som fingo en egendomlig karaktär därigenom att de medlemmar av partistyrelsen (fyra stycken), som ingått i regeringen, delvis bakom dennas rygg upprätthöllo förbindelser med partiinstanserna ägnade att motverka en fast regeringsledning. Sammanhållningen inom ministären var alltså bristfällig, och de partidirektiv för sin verksamhet, som den vid vissa tillfällen fick motta, försvårade ytterligare dess i och för sig prekära ställning i kampen mot motståndarpartierna. Förhållandet mellan ministär och partipress lämnade också åtskilligt övrigt att önska. När regeringen föll, var i själva verket redan dess ställning inifrån i viss mån undergrävd. Tack vare de öppenhjärtiga relationer om regeringsarbetet, som sedermera, i samband med den socialdemokratiska partidagen 1930, publicerades, har förf. om de inre förutsättningarna för detta arbete kunnat meddela jämförelsevis utförliga underrättelser.

Att ministären Tanner kunde hålla sig kvar så länge som fallet blev berodde dels på dess eget försiktigt moderata uppträdande, dels på den trots allt relativt gynnsamma partikonstellation, varunder den arbetade. Av de fem vid denna tid sins emellan starkt splittrade riksdagsgrupperna utanför regeringen var det till att börja med egentligen endast samlingspartiet (högern), som önskade dennas störtande. Sedermera sällade sig agrarerna till de mera aktiva opponenterna. Men ensamma kunde inte dessa båda partier fälla regeringen. Framstegspartiets ställningstagande präglades ej av någon aggressivitet, och av svenska folkpartiet, som uppskattade det för partiet förmånliga i regeringens moderata hållning i nationalitetsfrågan, kunde den påräkna ett understöd, som i flera fall var mer än passivt. Så länge detta understöd fanns att tillgå, behövde regeringen knappast misströsta om sitt liv. Kommunisterna drevo visserligen utåt en kraftig agitation men aktade sig för att medverka i voteringar, som avsågo ministärens störtande. Förf:s skildring ger en mycket levande bild av hur statsministern under dessa förhållanden inte utan skicklighet lotsade regeringsskutan fram mellan alla farliga skär, med jämnmod tagande emot och fin-

nande sig i de törnar som då och då blevo oundvikliga. När slutligen en situation uppstod — frågan gällde närmast viss tullnedsättning — där samtliga borgerliga grupper, även svenska folkpartiet, intogo oppositionsställning, måste regeringen avgå. Den hade då suttit ett år.

Det socialdemokratiska regeringsexperimentet kan inte karakteriseras som ett misslyckande, vare sig man jämför det med tidigare finländska regeringar eller med socialdemokratiska regeringsförsök (särskilt förstlingsförsök) i de andra nordiska länderna. Då den finländska socialdemokratin inte vände undan för regeringsställningen utan rent av, åtminstone på ledande håll, önskade den, torde syftet till inte ringa del ha varit att praktiskt uppvisa partiets regeringsduglighet och därmed höja dess allmänna politiska prestige. Det syftet kan också sägas ha uppnåtts. Med rätta påpekar förf. den kontrast, som det ungefär samtida socialistiska regeringsexperimentet i Norge utvisar. Ministären Hornsrud (1928), som dock numera hade en starkare ställning, blev aldrig mer än en 14-dagarsminister, som nått och jämt hann visa sig och demonstrera sitt doktrinärt radikala program innan den tvangs att försvinna. Någon demonstrationskaraktär hade inte ministären Tanner, som illusionsfritt såg sina begränsade möjligheter och nöjde sig med att arbeta för mål, som syntes ligga inom praktiskt räckhåll. I stort sett slog den därmed in på samma realistiska politik, som utmärkte arbetarpartierna i Sverige och Danmark. Historiskt har ministären Tanner, om den också inte utträttat så mycket positivt, haft sin stora betydelse genom att inlemma den finländska socialdemokratien, på jämställd fot med de övriga partierna, i det gemensamma ansvaret för riksledningen. Att agrarerna efterträdde socialdemokraterna i regeringsställningen var rätt naturligt. De voro riksdagens näst största parti och hade vid senaste val (1927) avsevärt ökat i antal. Det anmärkningsvärda är att de ensamma övertogo regeringsansvaret, i all synnerhet som möjligheter till koalition åtminstone med ett par andra partier inte sänkades.

Tänkbart var sålunda ett återupplivande av koalitionen med samlingspartiet, vartill detta parti för sin del var villigt. Tänkbart var även ett samgående med den äldre allierade, framstegspartiet. Det förra alternativet ville emellertid agrarförbundet bestämt undvika. Förbundets majoritet, till vilken den designerade statsministern, Sunila, räknades, hade efter valen orienterat sig åt vänster, och åt denna vänsterorientering gav det nya regeringsprogrammet uttryck. Närmare till hands låg det senare alternativet, men dels hade framstegspartiet efter stark decimering vid valen föga lust att förnya koalitionen, dels var agrarernas inbjudan mycket litet enträgen. Helst såg man i själva verket, enligt vad agrarförbundets förstärkta parti-styrelse uttryckligen framhöll i sina direktiv för regeringsbildningen, att en ren agrarregering kom till stånd.

Typiskt i viss mån för finländsk parlamentarism vid denna tid är att ministären Sunila för sin verksamhet främst hoppades på stöd från socialdemokraterna, det parti som nyss avlägsnats från makten i första rummet tack vare just agrarernas tillskyndan. Förhoppningen byggde givetvis på vänsterpunkterna i programmet rörande vissa militärpolitiska, sociala och ekonomiska reformer, men den visade sig bedräglig. Reformerna stannade i stöpet huvudsakligen på grund av oenighet mellan agrarförbundets olika

fraktioner. På hösten 1928 var ministärens öde beseglat. Den föll i december efter ett misstroendevotum med en rösts majoritet. Även denna ministär hade då suttit i ett år. Dess främsta betydelse var, såsom förf. anmärker, agrarernas frigörelse från högern, varav följderna visade sig under Lappokrisen ett par år senare.

Sammanfattningsvis gör förf. några träffande anmärkningar om de båda klassregeringar han skildrat. I båda fallen spelade partiorganen en framträdande förmyndarroll och i båda fallen försvårade bristande inre sammanhållning ministärernas ställning och uppträdande. Måhända hade en jämförelse också varit på sin plats, bl. a. i fråga om förutsättningarna för regeringsledningen, mellan dessa homogena partiministärer och de föregående koalitionsministärerna. Om de förra lyckades bättre eller sämre blir kanske, när allt kommer omkring, inte så lätt att säga. Framsteget ifråga om homogenitet och parlamentarisk disciplin var knappast så stort som man möjligen kunnat vänta.

Samma klarhet och fasta grepp på problemställningen, som utmärka docenten Lindmans tidigare arbeten, återfinns man i det här ifrågasvarande. De båda häftena ha tillkommit, såsom förf. inledningsvis anmärker, under de stora svårigheter kriget och hans inkallande i militärtjänst medfört. Man kan endast beundra den arbetsintensitet — varom även andra nyligen utgivna publikationer vittna — som gjort det möjligt för förf. att övervinna dessa svårigheter och framgångsrikt föra det vetenskapliga arbetet vidare.

A. B-z.

SIXTEN BJÖRKBLOM: *Södermanlands läns landsting. Sammansättning, organisation och verksamhet*. Uppsala och Stockholm 1942. XVIII + 467 sid. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. XIV.

Den kommunala självstyrelsen är ett område inom statskunskapen, som hittills blivit föga bearbetat. Då ämnen därinom upptagits till behandling, har det skett från företrädesvis historiska eller juridiska utgångspunkter. I hög grad har så förhållandet varit med det svenska landstinget. Det har tidigare varit föremål för undersökningar av angiven karaktär, senast i Erik Broms avhandling »Studier över det svenska landstinget» (1930). Detta arbete går emellertid knappast utanför ramen av det rent organisatoriska eller förvaltningsrättsliga och ger sålunda icke någon mera allsidig bild av landstingsinstitutionen. Vad man länge saknat är en vetenskaplig undersökning av landstingets verksamhet, hur det faktiskt fungerar och vad det uträttar, m. a. o. en verklighetskildring av landstinget framställd enligt statskunskapens metoder. I sin i våras vid Uppsala universitet ventilerade avhandling har fil. d:r Sixten Björkblom givit sig i kast med uppgiften — och även löst den på ett förtjänstfullt sätt.

Att ur nämnda synpunkt göra alla våra tjugofem landsting till föremål för studium skulle förvisso vara en alltför betungande forskningsuppgift. Björkblom har valt utvägen att behandla ett enda landsting men i stället göra

detta så mycket mer ingående, ett förfarande som synes både rimligt och väl berättigat. Han har stannat inför Södermanlands läns landsting, och anledningen till valet är naturlig nog: det är hans hembygds landsting, det som han känner bäst och sålunda har de största förutsättningarna att skildra. I förordet till avhandlingen har han varit angelägen understryka framställningens »monografiska karaktär» samt framhålla svårigheten »att utan sprängning av ramen göra vidlyftigare komparativa utblickar». Det synes emellertid som om han härvid något överskattat svårigheterna. Utan alltför stora olägenheter torde på vissa betydelsefulla punkter en jämförelse med andra landsting ha kunnat åstadkommas. En sådan jämförelse hade ur flera synpunkter varit synnerligen önskvärd. Här gäller ju bl. a. att uppvisa, att det sörmländska landstinget i stort sett är representativt för den svenska landstingsinstitutionen i dess helhet. Ju mer förf. kunnat övertyga härom, desto större allmängiltighet skulle ock hans framställning fått.

Till grund för sin avhandling har Björkblom haft väsentligen tryckt källmaterial, landstingets protokoll med bilagor, officiella utredningar och betänkanden, vilket allt mycket noggrant penetrerats och redovisats. Vid sidan härav har han även utnyttjat värdefulla muntliga upplysningar av personer i ledande ställning inom den sörmländska landstingsförvaltningen. Beklagligtvis har en källa av betydelse undgått honom, nämligen de lokala partistyreلسernas tryckta årsberättelser (efter 1910), innehållande redogörelser för landstingsgruppernas verksamhet. Särskilt skulle rapporterna från den socialdemokratiska landstingsgruppen ha varit av värde för framställningen. Här lämnas kunskap om partigruppens principiella ståndpunktstagande i skilda spörsmål, om väckande av partimotioner etc., upplysningar som helt visst icke sakna sitt intresse.

Redan i avhandlingens undertitel — »sammansättning, organisation och verksamhet» — har förf. angivit huvuddragen av sin disposition av ämnet. Han har grupperat sitt material på ett mycket redigt och åskådligt sätt, och överhuvudtaget vill man gärna skänka honom ett oreserverat erkännande för en klar och tilltalande framställning. Det är lätt att hitta i Björkbloms avhandling, något som tyvärr icke alltid är fallet med arbeten av liknande omfång.

Efter en allmän översikt av institutionens utveckling från kungl. förordningen om landsting 1862 fram till lagen om landsting av 1924 med senare ändringar lämnar förf. en ingående redogörelse för det sörmländska landstingets sammansättning genom tiderna. Ett särskilt avsnitt ägnas åt presidiet, och man får i en personhistorisk revy följa successionen på ordförandeposten alltifrån landshövdingen greve Gustaf Lagerbjelke, ständsriksdagens siste lantmarskalk, fram till f. förrådsförmannen A. J. Bårg i Katrineholm, främste företrädaren för det demokratiserade landstingets numera största politiska gruppering, det socialdemokratiska arbetarpartiet. Av intresse är vidare förf:s undersökning av nyrekryteringen till landstinget. En tabell över frekvensen omvalda landstingsmän visar, att kontinuiteten är större nu än tidigare. Björkblom lämnar ock ett plausibelt skäl härför. Förut, då landstingsmännen icke åtnjöto något dagtraktamente, var uppdraget förenat med vissa, om än icke betungande offer, men

sedan traktamente införts (1912) och alla ekonomiska hinder sålunda undanröjts, har benägenheten att kvarstå blivit större.

I tabellform belyser förf. den sociala strukturen av tingets ledamotsuppsättning vid skilda tidpunkter (1863, 1887, 1910, 1919 och 1939). Från början var det sörmländska landstinget utpräglat aristokratiskt. Av dess uppsättning 1867 var nära 40 % adelsmän, och om härtill lägges ett mindre antal präster, som hade säte i landstinget, får man bilden av en länsrepresentation, där de två högre stånden ägde majoritet. Småningom inträdde betydelsefulla sociala förskjutningar, tinget demokratiserades, och f. n. torde endast ungefär en fjärdedel av ledamöterna vara att hänföra till de högre socialgrupperna.

I ett län som Södermanlands, där storgodsens i så hög grad satt sin prägel på landsbygden, tilldrager sig kategorin jordbrukare särskilt intresse. Att godsägarna under landstingets första decennier skulle göra sig starkt gällande, är mycket naturligt. Men att de ännu 1910 hade i stort sett lika många företrädare i landstinget som de mindre jordbrukarna, får däremot betecknas som ganska märkligt. Inom övriga landsting i riket var vid denna tidpunkt styrkeförhållandet mellan godsägare och mindre jordbrukare ungefär 1:10. Av intresse hade varit, om förf. för skilda tidpunkter sammanställt procenttalen för jordbrukarna i landstinget med motsvarande procenttal för den del av länsbefolkningen, som hade sin utkomst av jordbruk med binärningar. Det hade varit lätt att göra med hjälp av den officiella statistiken. En dylik sammanställning visar, att under hela 1800-talet jordbruksbefolkningen var underrepresenterad i det sörmländska landstinget. Med hänsyn till den starka politiska livaktigheten under tullstridens dagar och tendensen hos jordbrukarna att i största utsträckning utse representanter ur egna led, måste förhållandet anses ganska anmärkningsvärt. Det skulle dröja ända till år 1900, innan jordbrukarna i Sörmland hade en representation i landstinget, motsvarande deras andel av länsbefolkningen.

Med tanke på det betydande intresse, som knyter sig till landstingsledamöternas sociala gruppering, hade det varit av värde, om förf. i den förteckning över landstingets samtliga ledamöter 1862—1942, han meddelar som bilaga i slutet av avhandlingen, angivit verkliga yrkesbeteckningar och gjort det med större konsekvens. Titlar såsom kammarherre, kyrkvärd eller nämndeman (nära 20-talet fall) lämna inga upplysningar om vederbörandes faktiska sysselsättning. Av värde hade också varit, om för landstingsledamöter från senare tid (efter 1910) partibeteckning utsatts. Det skulle ha varit ett förtjänstfullt komplement till den tabell över partiställningen i landstinget 1910—1941, som förf. meddelar på annat ställe i avhandlingen. Enligt denna tabell har under de sista tre decennierna högern minskat från 48 till 12 %, medan socialdemokraterna ökat från 20 till 62 %. Ända sedan 1923 ha de senare ägt absolut majoritet i landstinget, och majoritetsställningen har varit så mycket mer betryggande, som den borgerliga minoriteten stått splittrad på tre partier.

I trenne kapitel ger förf. en framställning av det sörmländska landstingets organisation och utveckling av arbetsformerna alltifrån det konstituerande mötet 1863 fram till våra dagar. Under de första åren kommo ärendena på landstingets bord oftast utan någon egentlig förberedande behandling. De

vid landstingsmötet tillsatta utskotten spelade en underordnad roll, och de faktiska avgörandena träffades som regel under själva plenarbehandlingen. Allt eftersom verksamheten vidgades, gjorde sig emellertid behovet av en grundligare förprovning starkare gällande. Utskotten ökades i antal liksom i storlek, och utvecklingen gick emot att såvitt möjligt sysselsätta tingets samtliga ledamöter (utom ordföranden) i beredningsarbetet. Samtidigt tenderade överläggningarna i plena att bli mer summariska och minska i betydelse, när det faktiska avgörandet ju träffats redan före själva landstingsbehandlingen. En faktor av ännu större vikt blev förvaltningsutskottets successiva omvandling till allmänt beredande organ. Till en början hade förvaltningsutskottet icke haft några egentliga uppgifter utöver den rent penningförvaltande verksamheten. Småningom antog det karaktären av allmänt sammanhållande organ för den förgrenade landstingsförvaltningen och fick slutligen även till uppgift att granska och avgiva yttrande över alla vid tinget väckta förslag. Dess inflytande växte därmed starkt, och det visade sig snart, att förvaltningsutskottets rekommendationer så gott som undantagslöst kommo att följas av landstingsmajoriteten. Ännu en tyngdpunktsförskjutning hade sålunda ägt rum. Avgörandet träffades numera i förvaltningsutskottet, istället för som förut i utskotten och vid plenarsammanträdena. De senare ha nedsjunkit att bli ett intresselöst stadfästande av i realiteten redan fattade beslut. Endast sällan förekomma numera debatter. Som absolut bottenläge anför förf. 1928 års landstingsmöte, då icke ett enda yttrande registrerades. Även voteringar få numera betecknas som undantagsåtgärder. Under de sista åtta åren ha sammanlagt tre voteringar förekommit. Endast mot bakgrunden av dessa förhållanden är det för övrigt möjligt att förstå den snabbhet, varmed landstingsmötet numera är i stånd att avverka det föreliggande programmet. Oftast äro överläggningarna avslutade redan på tredje dagen efter deras öppnande. Men innan landstingsledamöterna åtskiljas, ha de varit med om att pröva och fastställa beslut av en ekonomisk räckvidd av mellan sex och sju miljoner kronor — onekligen en respektingivande arbetstakt.

Med den dominerande ställning som förvaltningsutskottet numera fått knyter sig givetvis ett betydande intresse till förf:s framställning av detta organ. Den har blivit ett av avhandlingens allra bästa kapitel och är särskilt förtjänt därav. Tidigare än andra landstings förvaltningsutskott utvecklade sig nämligen det sörmländska till ett centralt administrations- och beredningsorgan, och när den stora landstingsreformen genomfördes 1924 kom förvaltningsorganisationen i Södermanland att framstå såsom mönster. Icke utan visst fog har man brukat beteckna förvaltningsutskottet såsom landstingets »regering». Björkblom använder sig ock av jämförelsen. Sedan man, efter mönster från riksdagen, i landstinget fått ett utvecklat partiväsen, föreligga förutsättningar för ett slags parlamentariskt system även där, menar han. Ur vissa synpunkter är detta otvivelaktigt riktigt. Men man får akta sig för att driva jämförelsen för långt. Som bekant väljes förvaltningsutskottet proportionellt, och det innesluter sålunda representanter för olika partier i förhållande till deras styrka i landstinget. Söker man en jämförelse, går tanken närmast till det schweiziska regeringssystemet. Medlemmarna i förbundsrådet väljas ju av representationen, och plat-

serna fördelas mellan partierna efter proportionella grunder. En betydelsefull skillnad föreligger dock: förbundsråden kunna samtidigt icke vara medlemmar av representationen, vilket förvaltningsutskottets ledamöter kunna och som regel även äro. Tiden för »landstingsparlamentarismens genombrott» vill Björkblom lokalisera till åren 1910—1919. Politiseringen av frågorna drevs då längre än förut, maktkampen fick en hårdare skärpa, och vänstern, som ännu icke nått majoritetsställning, lyckades genomdriva kravet att få åtminstone några representanter insatta i förvaltningsutskottet. Slutstenen i utvecklingen anser Björkblom vara lagd, då till ordförande i landstinget utsågs ledaren för tingets största politiska parti, vilken tillika var ordförande i förvaltningsutskottet. Därmed hade, skriver han, »även yttre kraven på en landstingsparlamentarism blivit uppfyllda». Men näppeligen är en partiledares innehav av presidieplats i representationen något för parlamentarismen kännetecknande. Här har förf. tydligen gjort sig skyldig till en missvisande parallell.

En bild av det sörmländska landstingets förvaltningsorganisation vore i hög grad ofullständig, om den icke även inneslöte den av tinget anställda landstingsdirektören. Han är förvaltningsutskottets tekniske och finansielle rådgivare samt är tillika chef för landstingets expedition och den löpande förvaltningen. Hans betydelse är utomordentlig, och vid sidan av förvaltningsutskottets och tingets gemensamme ordförande torde han vara landstingets mest inflytelserika person. I stort sett kan sägas att hela landstingsförvaltningen är koncentrerad hos dessa två personer. Denna starka maktkoncentration har icke kunnat undgå att framkalla kritik. Björkblom antyder den — »det har talats om diktaturtendenser», skriver han — men redovisar icke närmare de framkomna klagomålen.

Ett huvudintresse för Björkblom har varit att lämna en verklighetsbetonad framställning av det sörmländska landstingets verksamhet. Det sker i en nära 200 sidor stark avdelning, uppdelad på fem kapitel och behandlande hälso- och sjukvård i slutna och öppna former (lasarett, tuberkulos-, epidemi- och sinnessjukhus, dispensär- och barnmorskeväsen, skolor och folktandvård etc.), olika slag av sociala uppgifter (fattigvård, barn- och ungdomsvård), undervisnings- och kulturfrågor (småskoleseminarium, lantmanna-, lantbrukshålls- och folkhögskolor), näringsfrågor (veterinärväsende, skogshushållning, jakt- och fiskevård) samt kommunikationsfrågor (järnvägsbyggande, vägunderhåll, skjutsväsende). Det ojämförligt största utrymmet har ägnats redogörelsen för landstingets hälso- och sjukvårdande verksamhet. Skildringen av de olika anstaltarnas och välfärdsinrättningarnas tillkomst och utbyggnad är mycket detaljerad, ibland kan det tyckas väl minutiös. Å andra sidan kan förf. i detta fall anföra fullgoda skäl för sin utförlighet. Hälso- och sjukvården hör till landstingets allra betydelsefullaste uppgifter, och anslagen till denna verksamhet utgöra f. n. drygt 70 % av utgiftsbudgeten.

Det ligger i sakens natur, att en framställning av landstingets olika verksamhetsgrenar måste bli företrädesvis refererande. På sina ställen har förf. givit förtjänstfulla sammanfattningar av utvecklingsresultaten. Vissa intressantare tendenser i utvecklingen kunde dock varit förtjänta att närmare diskuteras och analyseras. Här skall blott antydast en. Som känt

åläggas numera landstingen genom beslut av statsmakterna nya uppgifter, vilka understundom kunna bli ekonomiskt ganska betungande. En sådan landstingen påtvingad uppgift är skyldigheten att lämna primärkommun gottgörelse för dess kostnad för vård av fattiga sjuka. För det sörmländska landstingets del belöpa sig dessa ersättningsbelopp till närmare 400.000 kronor, alltså en verkligt betydande utgiftspost. Av förf. behandlas saken ytterst knapphändigt; den avfärdas i själva verket på 14 rader. Här anmäler sig dock ett problem av stor principiell räckvidd — frågan om att i skatteutjämnande syfte skapa större kommunala debiteringsenheter, vartill landstingen befunnits vara särskilt lämpliga.

I ett synnerligen välskrivet slutkapitel summerar Björkblom det sörmländska landstingets utveckling från 1863 till 1941. Han konstaterar att den varit mycket jämn och lugn. Förändringar i arbetsformer och utvidgningar av verksamheten ha nästan alltid skett utan skarpare brytningar. Det är fördenskull svårt att fastställa avgränsade epoker i landstingets historia. En klar skiljelinje bildar dock året 1919. Då genomfördes den stora förvaltningsreformen, och då blev, efter allmänna rösträttens införande även till kommunala val, demokratiseringen av landstinget fullt genomförd.

Till en början var landstingets verksamhet mycket obetydlig. Under det första decenniet ordnades och utbyggdes lasarettsväsendet, den enda fråga av vikt landstinget då sysselsatte sig med. Det andra decenniet karakteriseras enligt Björkblom av en viss splittring, vilken medförde att inga ansatser av större räckvidd förekommo. Från 1890-talets början vidtog den mest händelsefattiga perioden i landstingets historia. Tidigare upptagna verksamhetsgrenar utvecklades visserligen, men några nya uppgifter var landstinget obenäget att påtaga sig. Men vid sekelskiftet 1900 skedde en märklig omsvängning, markerad av kraftfulla initiativ. Lasarettsvårdens, epidemivårdens och veterinärväsendets behov utreddes och tillgodosågs efter hand. Överhuvud taget ökade livaktigheten, och man kunde hos landstingsmännen konstatera en mera positiv inställning till frågorna. Under åren fram till världskrigets utbrott 1914 utvidgades verksamheten ytterligare med sjukvårdsfrågorna, nu främst tuberkulosvården, dominerande på programmet. Världskrigsåren medförde av naturliga skäl en viss stagnation. Men så snart de finansiella svårigheterna lättat, vidgades ånyo verksamheten genom nya initiativ. De viktigaste frågorna blevo nu distriktsvården, barnmorskeväsendet, vården av kroniskt sjuka samt skol- och folkandvården. Ända fram till början av 1930-talet tenderade verksamheten att omfatta allt flera områden, men — framhåller förf. — på allra sistone har utvecklingen gått mot en koncentration till sjukvårdsuppgifterna. I betydande grad beror detta på att landstinget genom förstatliganden (först av småskoleseminarierna, sedan av veterinärväsendet, dövstumundervisningen och arbetsförmedlingen) kunnat befrias från betydande verksamhetsgrenar. Å andra sidan har, såsom förut antytts, statsmakterna påtvingat landstingen nya, ekonomiskt betungande uppgifter, företrädesvis av socialhygienisk natur.

Hela den ovan skisserade utvecklingen tecknas mycket förtjänstfullt av Björkblom i avhandlingens slutkapitel. Möjligen skulle han ha haft orsak att mera eftertryckligt understryka skillnaden mellan de första decenniernas

påfallande negativism och en senare tids starkt expansiva verksamhet. Denna skillnad är mycket påtaglig och jämförd med förhållandena i andra landsting synbarligen utan motsvarighet. Den finanspolitik, som fördes av den gamla konservativa landstingsmajoriteten, var nämligen — för att använda ett milt uttryck — ganska säregen. Man synes ha betraktat landstinget närmast som ett privatföretag. Utgifterna bestämdes, icke efter föreliggande sociala behov, utan efter de inkomster (väsentligen brännvinsmedlen), som stodo till förfogande. Ja, man lade bokstavligen pengarna på hög. Som exempel kan anföras, att år 1888 hade sörmländska landstinget ensamt ett överskott lika stort som alla övriga landstings tillsammansagna (109.000 kr.). Först år 1903 — och sist av alla landsting — ansåg sig Södermanlands böra uttaga skatt för att bestrida kostnaderna för sin verksamhet.

Sixten Björkblom har med sin avhandling utfört ett förträffligt pionjärarbete. Ty som ett sådant måste hans undersökning karakteriseras. Väl har det tidigare skrivits landstingshistoriker — vi äga ungefär ett halvdussin — men de ha alla haft krönikans form. Undersökningen av Södermanlands läns landsting är den första, som utarbetats efter vetenskapliga metoder, med allt vad detta innebär av konsekvens och noggrannhet i framställningen samt försiktighet i omdömen och slutsatser. Med stöd av sitt material har Björkblom lyckats få fram bestående intressanta resultat, vilkas betydelse ingalunda inskränker sig till förhållandena i Södermanland utan i det mesta har sin tillämpning på den svenska landstingsinstitutionen som sådan.

Nämnas kan till sist att avhandlingen försetts med ett mycket rikligt illustrationsmaterial. Där finnes bl. a. porträtt av de ledande männen, förr och nu, inom landstingets olika förvaltningsgrenar, gruppbilder från pågående landstingsmöten, exteriörer och interiörer av landstingets olika välfärdsanstalter samt kartor och planritningar åskådliggörande hur ett s. k. odelat sjukhus utvecklats till modernt centrallasarett med polikliniker och specialavdelningar.

Arne Wählstrand.

ERIK ARUP: *Viggo Hørup*. Et Mindeskript i Anledning af Hundreedaarsdagen for hans Fødsel. København 1941 (Udgivet af Politiken). 211 sid.

Viggo Hørup är den store sårningen bland »Mændene fra Forfatningskampen». Han var utan tvivel det bästa huvudet, den bästa pennan — som journalist en banbrytare som få — men därför ingalunda den bäste politikern. Därtill var han för ensidig, för från, för kategorisk. Han kunde bl. a. inte låta bli att spela på sin överlägsna kvickhet och träffsäkerhet både som skribent och talare, även när sådant var allt annat än lämpligt och ändamålsenligt. Ingen har eljest i Danmark som han predikat den mest fördomsfria och hänsynslösa partimoral — möjligen med undantag för hans ändlige lärjunge Vilhelm Lassen — men ingen har tillika förbrutit sig så ofta och så grovt mot just partimoralen som han. Därför blev han trots allt aldrig partiman i mera dogmatisk bemärkelse. Samarbetet med Chresten Berg under många år hade oavsett personliga olikheter dem emellan alltid

något ansträngt och konstlat över sig. Hørup var en de stora linjernas man. Han ville vara och blev också en opinionsbildare av format. Att göra pressen till ett verkligt opinionsorgan var hans oavslåtliga strävan, och i den striden lyckades han bättre än någon annan före honom i Danmark. Häre ligger hans stora insats i den danska journalistikens historia. Men han hade för litet verkligt intresse och sinne för politikens vardagsgöra. Och det förutan blir ingen aldrig så begåvad människa partipolitiker.

Hørups främsta lärofäder voro Voltaire, Holberg, Kirkegaard och — Lars Bjørnbak. Den sistnämnde bondeledarens antipatier mot skandinavism, grundtvigianism och militärväsen delade Hørup helt och fullt under hela sitt liv. Bjørnbaks folkliga rationalism och J. A. Hansens agrardemokratiska strävanden blevo bestämmande förebilder för honom som praktisk politiker. De tre andra berömda storheterna hade huvudsakligen betydelse för hans andliga utveckling och för den livssyn i stort han småningom tillägnade sig. Hørup förföljde med samma frenesi nationalliberaler och grundtvigianer, ty de hade en gemensam nämnare som han ansåg vara roten och upphovet till allt ont, nämligen den romantiska uppfattningen. Han ville från samma utgångspunkt vara realist och inte estetiker, fastän denna rägång många gånger var svår för honom att draga. Han hatade med samma lidelsefullhet moderation över huvud och enkannerligen i politiken; innerst inne sympatiserade han mera med den hänsynslöse kraftkarlen Estrup än med den förnåme och försiktige Frede Bojsen, de moderata främste under många år, som han en gång lika elakt som träffande kallade »Hr Sørensen med Familieparaplyen». Hans grundåskådning byggde på en förening av arvet från de franska encyklopedisterna och en jordbunden, i dansk tradition förankrad realism. Hur mycket han än tog avstånd från den inhemska traditionen var han i sin kärna så dansk som någon; typisk var hans aversion för utlandsresor. Allt detta tillsammans taget utkristalliserade den personlighet, som jämte J. C. Christensen mer än någon annan satt sin stämpel på det moderna Danmark, Danmark efter 1870.

Om idealet för en biografi är hundraprocentig förståelse för föremålet, måste man tillerkänna prof. Erik Arups Hørupbiografi ett högt betyg. Han är t. o. m. mera Hørupsk än Hørup själv. Den kritik av Hørup och hans insatser som förekommer är försvinnande både till graden och till omfånget. Drygt två tredjedelar av boken utgöras visserligen av citat — välvalda ehuru ibland tröttande genom sin rikedom — tack vare vilka Hørup själv får tala, men den resterande Arupska tredjedelen är till den grad kongenial med grundtexten, att man får se noga efter för att inte blanda ihop de båda läsarterna. Så mycket nytt utöver en del personhistoriska notiser finner man inte. Däremot kan man med skäl ställa sig frågande inför åtskilligt, främst tack vare arbetets öppet apologetiska karaktär. Det har utgivits på föranstaltande av »Politiken», som Hørup grundade 1884, till åminnelse av att 1941 hundra år förflutit sedan Hørups födelse. Någon kritisk eller uttömmande biografi är det inte fråga om. Den är välskriven och underhållande men inte mera, minst av allt originell i sin uppläggnings. När det gäller en kritisk värdering av Hørup ha vi alltså anledning att gå tillbaka till de båda utmärkta biografiska teckningar som föreligga av

Erik Henriksen i »Mændene fra Forfatningskampen» och av Povl Engelstoft i Dansk Biografisk Leksikon.

Något egentligt nytt ifråga om faktiska upplysningar har som sagt prof. Arup inte kommit med. Bristen på otryckt källmaterial och arbetets populära karaktär kunna därvidlag i viss mån tjäna som förklaring. Däremot är förf. frikostig i samma stil som Hørup själv med personliga, ofta onyanserade omdömen om händelser och personer, vilka äro ägnade att väcka gensagor till liv. Några stickprov förtjäna upptagas till granskning.

Om Edvard Brandes' val 1880 på Langeland till folketingsman skriver förf. (s. 120): »Valget fandt Sted 22. Septbr. og gav Brandes 1133 St. mod Højrekandidatens 396. Var dette nu ikke et straalende Vidnesbyrd om, at Bondedemokratiet, der var saa udskreget som aldeles materialistisk, dog forstod at vurdere, hvad den frie Tanke, den frie Forskning var værd?» Här har förf. låtit sin obegränsade sympati för Hørup och dennes andlige frände Brandes förleda sig till en något väl naiv fraseologi. Utan alla omskrivande talesätt voro huvudfaktorerna vid valet följande: 1. Brandes var vänsterns kandidat. 2. »Firman» Berg-Hørup hade rekommenderat honom. 3. Brandes var personligen en fascinerande och smidig företeelse, inte minst nu (1880) i sina bästa år. Att Langelandsbönderna av omsorg särskilt för den fria tanken och dito forskningen skulle ha valt Brandes gör på den reflekterande läsaren ett nästan groteskt intryck.

I fråga om de båda stora konflikterna mellan Chresten Berg och Hørup 1883/84 och 1887/88 tar prof. Arup den senares parti på ett sätt, som inte bara är onyanserat utan direkt missvisande. Förf. avvisar till att börja med helt de gamla, av initierade samtida och forskare angivna motiven för Bergs ingripande mot Hørup-Brandes' ledning av »Morgenbladet» samt hans accepterande av den politiska grundtvigianismen och därmed av den moderata vänstern (s. 148 ff.). Men därvid glömmar förf. bl. a., att han själv tidigare skildrat Bergs svårigheter med det Hørup-Brandesska kompanjonskapet i »Morgenbladet» (t. ex. s. 114), visserligen i för Berg ytterst oförmanlig dager. Han glömmar vidare det lätt påvisbara faktum, att Berg 1883 i det längsta försökte bibehålla Hørup i tidningens tjänst, allt medan han arbetade på att få bort Brandes. Men det var på sammanhållningen dessa båda sistnämnda emellan, som alla dylika strävanden strandade. Trots betydande personliga dissonanser mellan Berg och Hørup insåg den förre 1883 lika väl som den senare 1890, att de för sakens skull borde samarbeta. Arups framhållande av Bergs ministerplaner 1883 har ett visst fog för sig, men inte på det exklusiva och prononcerade sätt som han framställer saken. Bergs audiens hos kungen den 1 oktober i samband med hans val till talman i Folketinget har av Arup broderats ut på en hel sida (s. 151), trots att man inte veterligen känner till mera om den reella innebörden av denna audiens än att den ägde rum! Man vet visserligen av en skriftlig redogörelse av Berg själv, daterad den 15 november 1884, att det på högsta ort, d. v. s. hos kungen, skulle ha uppstått betänkligheter mot Estrups fortsatta regemente (se F. Aagards biografi över Berg 1929, s. 129). Det som därmed åsyftas är tämligen säkert Bergs nämnda kungaaudiens den 1 oktober 1883. Men det är också allt. Kort sagt torde Berg ej kunna lastas för konflikten

1883/84. Hørups indignation låter knappast äkta och har alla kända fakta emot sig.

När sedan Hørup 1887/88 på ett högst sensationellt och med hänsyn till hans föregående mycket svårförklarligt sätt spelar en av huvudrollerna under det misslyckade förhandlingsförsöket med Estrup, det s. k. »Paaskeforlig» — då är det återigen Berg, som ställes i en ofördelaktig dager (s. 173 ff.). Här om någonsin ter sig Hørups inställning, liksom hans senare »smörpolitik», egendomlig, och man har skäl att misstänka just Hørup för både det ena och det andra i förhållande till Berg. Prof. Arup är så entusiastisk över Hørups, Holsteins och Bojsens hemliga möten med Estrup och Nellemann, att provisoriets upphovsman, som förut skildrats nästan som en psykopat, med ens blir en storslagen och nära nog sympatisk personlighet. Hørup och Estrup karakteriseras som »de to karakterfaste og klarttænkende Mænd», och deras inbördes uppriktighet och ordhållighet prisas i höga toner (s. 174). Vad nu sådant än är, inte är det kritisk historiskrivning.

Prof. Arups bok gör ett blandat intryck. Man får en känsla av att förf. velat gripa tillfället för att säga sitt hjärtas mening om ett och annat i Danmarks nyare historia, vilket naturligtvis är tillåtligt. Men man hade onökligen väntat att finna något mer av den kritiska omsikt och skärpa, som lära utmärka den berömde historikerns metoder vid behandlingen av äldre skeden i dansk historia. Trots allt har dock arbetet sitt intresse, icke blott på grund av de väl sammanställda källcitaten, utan även och framför allt som ett personligt dokument, vittnande om att den Hørupska traditionen har trogna företrädare i Danmark.

Carl-Gustaf Thomasson.

FILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- V. HOFSTEN, ERLAND, Praktisk statistik. Hur man insamlar, bearbetar och analyserar statistiskt primärmaterial. Pris 8 kr. Sthlm 1942. P. A. Norstedt & Söner.
- HUMMERHJELM, RAGNAR, Nordisk folkrättslig litteratur 1900—1939. (Skrifter utgivna av Svenska institutet för internationell rätt vid universitetet i Uppsala. Nr 6). Pris kr 8: —. Uppsala (tr. Lund) 1942.
- LORENTS, YNGVE, och ODHE, THORSTEN, Latinamerika och kriget. Pris kr 0: 60. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1942. Kooperativa förbundets bokförlag.
- LUNDOVIST, OSCAR, En köpmans funderingar om handel och ekonomi. Pris kr 4: 25 plus oms. Sthlm 1942. Biblioteksbokhandeln.
- MALMGREN, ROBERT, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar, med förklaringar utgivna. Fjärde upplagan. Pris kr 13: 50. Sthlm 1942. P. A. Norstedt & Söners förlag.
- MARCUS, M., Stockholm som handels- och sjöfartsstad. Anteckningar till frågan om Stockholms kommersiella uppland. Pris kr 9: —. Sthlm 1942. P. A. Norstedt & Söner i distribution.
- PETERSEN, ERLING, Veien til Tallenes Verden. Kort Oversikt over vår offisielle Statistikk. Oslo 1942. H. Aschehøug & Co.
- THOMAS, DOROTHY SWAINE, Social and economic aspects of swedish population movements 1750—1935. (Institute for Social sciences, Stockholm University.) New York 1941.
- TINGSTEN, HERBERT, Samtidens förbundstater. (Skrifter utg. av Utrikespolitiska Institutet, 2.) Pris kr 4: 75. Sthlm 1942. Kooperativa förbundets bokförlag.
- WELINDER, CARSTEN, Hur kriget finansieras. Pris kr 0: 60. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1942. Kooperativa förbundets bokförlag.
- WESTIN-SILVERSTOLPE, G., Transportvägarna i krig och fred. Pris kr 0: 60. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1942. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Eire. Bille an Reifrinn, 1941. Referendum bill, 1941. Printed by Cahill & Co., Ltd. Industritjänstemännens anställningsförhållanden. Del II. Allmänna anställningsförhållanden. Utredning verkställd av Dr FRITZ CRONER på uppdrag av Svenska Industritjänstemannaförbundet. Pris kr 1: 50. Sthlm 1942.
- Internationella arbetsorganisationen och återuppbyggnadsarbetet. Rapport av tff, direktören för Internationella arbetsbyrån till arbetsorganisationens konferens i New York, 1941. Översättning. Sthlm 1942.
- Population movements and industrialization Swedish Counties, 1895—1930. By the staff of The Institute for social sciences, Stockholm University. Vol. II. Sthlm 1941. P. A. Norstedt & Söner, P. S. King & son Ltd, London.
- Statistisk Årsbok för Göteborg 1942. Gtbg 1942.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad 1940/41. Hfors 1942.
- Statistisk Årsbok för Sverige 1942. Pris kr 3: 50. Sthlm 1942.
- Sveriges officiella statistik. Befolkningsrörelsen år 1939. Av Statistiska Centralbyrån. — Byggnadsverksamheten i Sverige år 1940. Av Kungl. Socialstyrelsen. — Fattigvården åren 1938 och 1939. Av Socialstyrelsen. — Kooperativ verksamhet i Sverige år 1940. Av Socialstyrelsen. — Ölycksfall i arbete år 1939. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1942.
- Towards Our True Inheritance. The Reconstuction Work of the I. L. O. (International Labour Office.) Montreal 1942.
- Årsbok för Sveriges kommuner 1942. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1942.
- Oversikt över obligationsmarknaden i Sverige 1941. Utg. av A.-B. Göteborgs Bank. Sthlm 1942.
- Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:*
- Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Kommunaltidskrift, Finsk Tidskrift, Forschungen und Fortschritte, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Industria, International Labour Review (Montreal), Kommersiella Meddelanden, Kommunaltidningen (Hfors), La Giustizia Penale (Rome), Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationalökonomisk Tidsskrift, Neue internationale Rundschau der Arbeit (Berlin), Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift för internationell Rät, Revue internationale d'Agriculture (Rome), Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsökonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Fornuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Økonomi og Politik.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN
HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HÉLANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsärtlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGRÉN: Sekreteta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.